

Študije FDV

št. 1 (2004)

Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990

Anton Kramberger

Samo spletna izdaja: ISSN 1581-4319

Izhaja pod okriljem Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

© Avtor(ji)

Študije FDV izhajajo v obliki dela v nastajanju oziroma predhodne objave znanstvenega dela. Komentarji in kritike avtorju so zaželeni. Gradivo je lahko kasneje objavljeno v znanstvenih revijah in drugih oblikah objavljanja znanstvenega dela v spremenjeni inačici. Mnenja, izražena v člankih, so avtorska in ne predstavljajo uradnega mnenja Fakultete za družbene vede.

Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990

Anton kramberger

Anton Kramberger, Oddelek za sociologijo,
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani,
Kardeljeva pl. 1, 1000 Ljubljana, Slovenija
anton.kramberger@fdv.uni-lj.si

Povzetek: Študija analizira tokove diplomantov FDV proti zaposlitvam, v obdobju po letu 1990, in njihove trende. Razmerje med glavnimi tremi tokovi diplomantov FDV je naslednje: 2/10 se jih takoj zaposli, med 3/10 in 4/10 se jih začasno registrira na Zavodu RS za zaposlovanje kot brezposelni, preostali pa se skozi statuse aktivnosti in neaktivnosti prebijajo proti zaposlitvam. Primerjava medianskih čakalnih dob brezposelnih diplomantov kaže, da te ne naraščajo, relativni položaj diplomantov FDV pa je s tega vidika dokaj ugoden, v primerjavi z diplomanti drugega družboslovnega študija na Slovenskem.

Ključne besede: Fakulteta za družbene vede, zaposlovanje, družboslovje, trg dela

Abstract:

Key words:

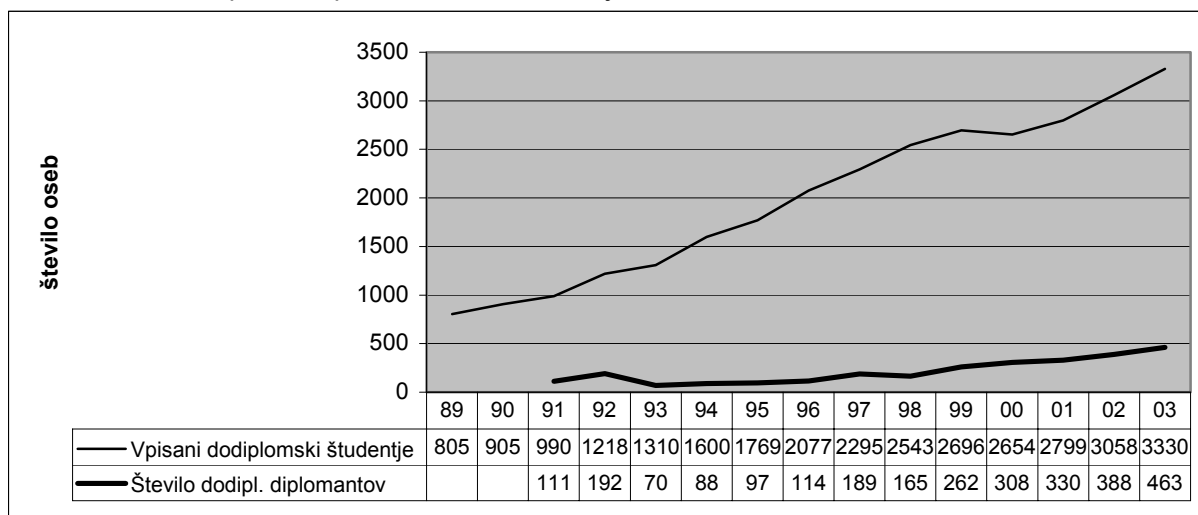
Citiranje:

Kramberger, Anton (2004): Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990. *Študije FDV*, št. 1 (2004). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

1. Rast FDV po 1990, ozadja in potencialni problemi rasti

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju FDV) je danes (2004) med večjimi visokošolskimi izobraževalnimi ustanovami v Sloveniji. Po letu 1990, ko je ta ustanova zadnjič koreniteje prenovila študijske programe¹, je doživela predvsem hitro rast vpisanih (v vse letnike), od približno tisoč na dobrih pet tisoč vpisanih študentov, rednih in izrednih, na vseh stopnjah študija. Rast vpisanih zgolj na dodiplomske programe je bila podobna; a ker gre le za tisti del vpisane populacije, ki je naraščal bolj zadržano od podiplomskega študija, je bila njegova številčna rast nekaj nižja od celotne rasti, od 800 na 3300 študentov v slabem poldrugem desetletju (grafikon 1).

Grafikon 1: Rast vpisa in diplomantov FDV, obdobje 1989-2003

Prirast dodiplomskih diplomantov (odebeljena krivulja, spodaj) izgleda precej manjši od prirasta dodiplomskega vpisa. A razlika v nagibu med krivuljama je bržkone kar v skladu z glavnimi sistemskimi parametri, ki vplivajo na zaloge in tokove študentov znotraj izobraževalnega sistema FDV, upošteva časovne zaostanke (asinhronost) med tokovi, ki jih števila reprezentirajo. Glavni parametri so naslednji: rast vpisa, štiriletni študijski program, povprečna dolžina doštudiranja na FDV (med 6 in 7 leti, vključno z absolventskim letom) in stopnja osipa. Med tokovi so zato implicitne regularnosti. Na primer, upošteva trajanje študija, se med številom diplomantov in dodiplomskim vpisom pred šestimi leti ($n_{d,t} \sim n_{v,t-6}$) že kaže konvergenca deleža diplomantov glede na vpis, saj vsako naslednje leto po letu 1998 diplomira okrog $1/6$ vseh vpisanih pred šestimi leti: leta 1996 še $1/9^2$, leta 1997 $1/6$, leta 1998 $1/8$, nato pa, med leti 1999 in 2003, stalno po okrog $1/6$. To pomeni, da že kakšnih pet let (ob približno nespremenjenih robnih pogojih študija in ustaljeni dinamiki številčnih agregatov) letno število diplomantov raste sorazmerno z rastjo vseh dodiplomsko vpisanih študentov pred šestimi leti. Skratka, rast diplomantov je predvidljiva.

Z diplomom študentje večinoma postanejo aktivni iskalci prve redne zaposlitve, za razliko od že zaposlenih, ki so v večini bolj pasivni iskalci naslednjih zaposlitev (Ignjatović 2002). Povečan tok diplomantov FDV na trg dela pa odpira več razvojnih vprašanj, zastavljenih tako ustanovi FDV kot njeni okolici. Naj se tu dotaknemo le dveh največkrat izraženih dilem: vprašanja učinkovitosti študija (pretežno interno vprašanje FDV) in vprašanja zaposljivosti diplomantov (pretežno eksterno vprašanje glede na FDV).

Zlasti slednje vprašanje ni nujno le naloga FDV, saj so cilji in motivi obeh družbenih sistemov, visokošolskega (ponudba diplomantov FDV) in zaposlovalskega (povpraševanje po diplomantih FDV), lahko divergentni. Divergenca te vrste ni razumljena več kot sistemska deviacija, ampak dejstvo

¹ Priprava korenitejše prenove študijskih programov FDV znova poteka ravnokar (na pomlad 2004), po priporočilih t.i.m. "bolonjske reforme" visokošolskega študija v Evropi.

² Vpis dodiplomskih študentov vsako leto zajema: redni vpis v vse štiri letnike, neposredne vpise v višje letnik (iz drugih študijskih programov) in vpis absolventov. Za leto 1996 je na primer razmerje, ki nas zanima, enako 114 diplomantov leta 1996 napram 990 vpisanim (na dodiplomski študij) leta 1991.

sodobnih trgov dela, s katerim se moramo pač sprijazniti, ne pa tarnati nad njim; važno je le, da navidez kaotičen sodobni trg dela napravimo informacijsko pregleden in vsaj kratkoročno čim bolj predvidljiv, napovedljiv (E. Willems & H. Heijke 1997).

Naj to razliko v ciljih omenjenih družbenih podsistemov dodatno ponazorimo. Če se na primer vodstvo in akademski zbor FDV pospešeno lotita "popravljanja" enega od svojih notranjih problemov, neučinkovitosti študija - npr. skrajševanja dobe doštudiranja in zmanjševanja osipa oziroma opuščanja študija -, lahko s svojo večjo "učinkovitostjo" povzročita težave zaposlovalskemu podsistemu. Zaradi izboljšav na FDV bi se ponudba diplomantov FDV povečala, na trgu bi se pojavilo še več diplomantov FDV kot je to običajno in bi se potencialni problem njihove zaposljivosti verjetno povečal. Ker pa prihaja do tim. substitucijskega učinka presežne ponudbe, se diplomanti FDV razlijejo po zelo različnih poklicnih skupinah in sektorjih dejavnosti. Pogoji za takšno uspešno, a dokaj naključno zaposljivost je seveda ta, da je izobrazba diplomantov dovolj široka, da so sprejemljivi za različne vrste dela.

Očitno učinkovitost (ang. efficiency) enega družbenega podsistema (npr. cilj FDV - čimhitreje doštudiranje čimvečjega deleža vpisanih) ni nujno enako učinkovitosti drugega podsistema³ (npr. cilj delodajalcev - čimhitreje zaposlovanje diplomantov FDV). Ta naravna razlika dopušča, v najboljšem primeru, le minimalni skupni presek sicer divergentnih avtonomnih ciljev obeh podsistemov: npr. hitro zaposlovanje "najboljšega" (študijsko merilo FDV) ali "najkoristnejšega" (delovno merilo delodajalcev) segmenta diplomantov FDV. Ravno zato, da se skupni problemi teh dveh različno usmerjenih institucionalnih podsistemov sploh lahko rešujejo, je skrbno načrtovanje študija in delovnih možnosti diplomantov le del celotnega napa, kako narediti študente zaposljive. Potreben vsej še en dodatni "mehanizem", ki samodejno rešuje zaposlitvene težave in tudi zablode divergentnih ciljev enega in drugega podsistema, skratka heterogenost ciljev in zaposlovalskih možnosti ljudi - individualiziran trg dela. Ta sodobni mehanizem, ki mu je v socioekonomiki posvetil pravo pozornost šele M. Weber (1860-1924)⁴, ustvarjajo ljudje sami, v glavnem potem, ko zapustijo šolo - s svojimi samostojnimi odločitvami in sprotim prilagajanjem na spremenljive razmere. Tako trg dela po svoje, mimo sistemskih namer in postopno, rešuje omenjena neskladja med institucionalizirano ponudbo in povpraševanjem.

Očitno velja, da cilji ljudi praviloma niso enaki ciljem institucij: prvi se lažje spreminjajo kot drugi. Denimo, če si neka zaključna šola postavi za cilj, da naj njeni diplomanti iščejo in najdejo službo le v določenem, zaželenem segmentu poklicev in temu prilagodi svoje študijske programe, je to zgolj namera - v praksi pa ne poteka vedno tako kot je zamišljeno. Glavni življenjski cilj večine odraslih ljudi je bolj enostaven: da bi si s kakršnokoli zaposlitvijo lahko zaslužili dovolj za dostojno življenje. Višji cilji - denimo, da bi ljudje res delali na "določenem" poklicnem področju, za katerega so ali "poklicani" ali "usposobljeni" - se lahko uresničujejo šele tedaj, če se omenjeni temeljni pogoj, da so službe na razpolago in da so dosegljive večini, relativno gladko uresničuje.

Spoznanje, da so institucije okrog trga dela (izobraževalni sistem, zaposlovalski sistemi, pa posredniški sistemi usposabljanja in zaposlovanja) v sodobnem času dopolnili trga dela in ne obratno, so rezultat bolečega priznanja dolgoletnih planerskih zmot, ki so dolgo časa, najbolj pod vplivom uspehov zgodnjega socializma, sejele utvaro, da se da uspešno in politično-strokovno planirati tako izobraževalne kot zaposlovalske oziroma poklicne tokove v nacionalnih sistemih (npr. OECD mediteranska študija, Parnes 1965, kritika Heijke 1992). Te zmote so bile prepoznane, ko je gospodarsko okolje postalo bolj nepredvidljivo (60. in 70. leta). Sodobnejše strokovne ugotovitve analitikov, ki se ukvarjajo z usklajevanjem izobraževanja in zaposlovanja v današnjih pogojih dela (Heijke 1996), so te utvare opustile in se preusmerile na skromnejše cilje, ob naslednjem spoznanju: noben sistemski akter ne more več v celoti, na agregatni ravni in z veliko gotovostjo predvidevati, kaj šele načrtovati, kako se bodo čez čas (denimo pet do deset let vnaprej) razpletali tokovi na trgih dela, kako se bodo ljudje zaposlovali. Predvsem zato ne, ker se v pogojih velikih gospodarskih in družbenih sprememb kot najaktivnejši razbremenilni segment "napačnega" planiranja in usklajevanja vedno pojavijo ljudje sami, z avtonomno pravico odločanja o svoji najboljši izobraževalni poti, poklicni karieri

³ Še več: oba podsistema, tudi če bi bila učinkovita, se lahko razlikujeta od širše družbene uspešnosti oziroma smotnosti (ang. effectiveness).

⁴ Max Weber (1864-1920) je, podobno kot Marx, poudarjal ekonomske vidike družbenega razreda, toda precej bolj celovito je razdelal teorijo družbenega razreda, statusa in moči (glej npr. Cuneo: <http://socserv2.mcmaster.ca/soc/courses/soc2r3/weber/weberidx.htm>).

in življenjski usodi (Kramberger 2003). Ne pa okorne institucije, ki sicer vedno skušajo reševati te probleme namesto njih - tudi brez osebnega povabila ljudi samih.

Ta spoznanja so zlasti pomembna danes, ko se zaradi različnih razlogov znova uvajajo korenite prenovе visokošolskih študijskih programov. Akterji s krajšim zgodovinskim spominom bi namreč lahko zapadli v skušnjave, da bi glavne poti prenovе peljali na vedeževalski način, z enostranskimi obljubami o predvidljivem napovedovanju prihodnosti. Ekspanzija akademskega izobraževanja, do katere prihaja danes predvsem v ekonomsko razvitejšem svetu, tudi na Slovenskem, se je pripravljala dolgo časa in v določenem pogledu ni naključje, ampak zgodovinska kontingenca. Reforme univerzitetnega študija so tako najprej akumulirana posledica stoletnega obveznega primarnega izobraževanja, kasnejšega širjenja in kopičenja srednjih šol in postopnega, naraščajočega navala srednješolcev, ki vse bolj trkajo na vrata terciarnih šol. V podobnem položaju kot je danes FDV, so se tako znašle v polpreteklem obdobju mnoge druge družboslovne fakultete v Sloveniji, ki so bile zaradi rasti svojih visokošolskih sistemov v zadnjem desetletju tudi same deležne obilnega vpisa. Tisto, kar pa je naključje, ni izobraževanje, ampak zaposlovanje diplomantov.

Bistvo akademske ekspanzije je namreč enostranska rast izobraževalnih inštitucij na višjo razvojno stopnjo: prehod iz nekdanje sistemske kooperacije (klasični dogovorni sistemi javnega izobraževanja) v novejšo sistemsko tekmovanje (novejši tržni sistem izobraževanja, s kombinacijo javnofinančnih in zasebnih virov), v nacionalnih in mednarodnih okvirih. Ta rast je tej sferi dovoljena, ker ne rešuje le izobraževalne, ampak tudi številne socialne funkcije, ki se dotikajo priliva mladih generacij na trg dela - v pogojih korenitih tehnoloških sprememb in relativno redkih delovnih mest.

Čeprav se bomo v nadaljevanju najbolj posvetili razmeram na FDV, pa si uvodoma pogledjmo še nekaj širših faktorjev takšnega razvoja, zato, da bi kasneje lažje ločili posebnosti FDV od splošnejših trendov.

1.1 Strukturna ozadja ekspanzije akademskega izobraževanja

V ozadju akademske ekspanzije so splošnejši, evropski in globalni trendi in nekaj vzhodnoevropskih posebnosti; o njih več pove kritika kot navduševanje nad njimi. Glede prvih tole: kritični avtorji že dlje časa z nezaupanjem spremljajo nezadržne lokalne spremembe v izobrazbeni in poklicni strukturi razvitejših držav, usmerjene k storitvenim zaposlitvam in dejavnostim (teza o proletarizaciji storitvenega dela, Braverman 1974). Sicer morda res odražajo novo mednarodno delitev dela na storitvene in industrijske države, a obenem povečujejo globalne ekološke težave s segregacijskim odlaganjem "umazanije" industrijskih panog v manj razvita okolja. Dalje, permanentno višanje povprečne izobrazbe njihovega prebivalstva naglo zmanjšuje tržno in signalno vrednost visokošolskih diplom in spričeval (Mills & Blossfeld 2003). Glede posebnosti vzhodne Evrope pa tole: nezaupanje v pravilnost razvojnih izbir v poskomunističnih državah je upravičeno še posebej zato, ker gre v teh perifernih, imitatorskih državah (Splichal 2004) mnogokrat za okrnjene, enostranske razvojne težnje posamičnih institucij, oprtih zgolj na željo, da bi rasle v nedogled na račun drugih institucij, brez globljega premisleka ali regulacijskih intervencij o tem, kam jih tak razvoj lahko pripelje.

Z globalizacijo trgov prihaja tudi do pretvarjanja vseh, celo javnofinančnih dejavnosti v poslovne, tržne dejavnosti: kar ne more zagotoviti domača vlada, so takoj pripravljene zagotoviti tuje vlade ali tržne korporacije, seveda za ustrezno plačilo. Primer je globalna ponudba raznih poslovnih šol, ki spremljajo širjenje tržnih dejavnosti. Na ta način se zlasti na lokalnih ravneh lahko rušijo tradicionalna nacionalna razmerja med naravoslovjem in družboslovjem. Nasploh je nagla rast družboslovnih fakultet in poslovnih študijskih programov po letu 1989, v primerjavi z naravoslovnimi fakultetami, ki so po tem letu stagnirale, skupna značilnost vzhodnoevropskih držav po "žametni revoluciji" (Adam & Makarovič 2002).

Del takšnega enostranskega razvoja gre pripisati širšim strukturnim razlogom v teh državah - naglemu političnemu zlomu dogovorne ekonomije (komunizma) in njenih večjih tehničnih sistemov, ki so nekoč na veliko zaposlovali inženirje, tehnike in naravoslovce, in hitremu prehodu nekdanjih komunističnih držav v pretežno tržno gospodarstvo, z težnjo po čimprejšnji vzpostavitvi poslovne in storitvene družbe. V relativno praznino gospodarskih prestrukturiranj so se - običajno v več valovih - naselile večje trgovske aglomeracije, ki poleg dobrin in storitev ljudem in družinam prinašajo tudi nazorne signale, da se trgovinski in poslovni poklici - v okoljih zaostalega gospodarstva - obrestujejo bolj kot proizvodni (o signalni vrednosti trgovskega dela v zaostalih okoljih glej Kramberger 1990, Kramberger

2003). Ljudje pod vtisom informacijske preglednosti namreč želijo sodelovati pri sodobni proizvodnji in potrošnji, gojiti sodobne življenjske stile, vsaj za otroke če ne zase, tudi na račun zadolževanja⁵.

Med globlje strukturne razloge, ki povzročajo globalno rast visokošolskega študija (akadska ekspanzija, Mills in Blossfeld 2003), spada nedvomno tudi izobrazbeno pristranski tehnološki razvoj (IKT), ki hitro - absolutno in relativno - zmanjšuje število manj zahtevnih delovnih mesta, za katere se "zahteva" srednja ali nižja izobrazba, v prid višjih stopenj izobrazbe. Sporočilo takšnega pristranskega razvoja, ki favorizira visokošolske diplome v škodo diplom z nižjih izobrazbenih ravni, nujno vpliva na spremenjen okus mladih generacij (in njihovih družin), ki se za študij motivirajo drugače kot so se mladi (in njihove družine) nekoč. Predvsem jih privlači popularnost in odmevnost poslovnih, storitvenih in medijskih, ne pa več toliko tehničnih poklicev. Zato množično vpisujejo poslovne, pravne, socialne, kulturne in medijske študije.

Kopičenje družboslovnih diplomantov sicer poraja številne razvojne dileme, zlasti v post-socialističnih državah, ker spontani izobraževalni in tržno spodbujani akademski tokovi niso najbolj usklajeni z razvojnimi in tehnološkimi cilji državnih politik, ki želijo čim jasneje specialistično pozicionirati svojo gospodarsko strukturo v mednarodni delitvi dela (Pavitt 1997, Radošević 1999). Zaostalost in neposlovnost ter okorelost gospodarskih sistemov je po njihovem zlomu naglo dvignila vrednost neindustrijskih - poslovnih in trgovskih - signalnih dejavnosti, ki v post-socializmu cvetijo. Zato je zelo težko zaježiti želje družin, ki bi vsaj preko svojih otrok sodelovali v ta hip najbolj konjunkturnih, globalno izenačevalnih dejavnostih - poslovnih, menedžerskih, družboslovnih, kulturnih in medijskih šolah in zaposlitvah.

Kljub tem splošnim trendom pa podrobnejše analize kažejo, da evropski trgi dela ne v razlogih, ne v posledicah, skratka kot socialni mehanizmi s predvidljivimi učinki, nikakor niso homogen, ampak nacionalno izjemno heterogen pojav (Esping-Andersen & Regini 2000: 336-341). Če jih želimo deregulirati, se temu trdovratno upirajo - so torej tudi kulturno (historično, socialnoekonomsko, institucionalno), ne le ekonomsko pogojeni.

1.2 Razvojne dileme FDV

Po tem krajšem razlagalnem ovinku, ki je nakazal širše razmere razrahljanih izobraževalnih in zaposlovalskih ustrojev v sodobnih evropskih državah, naj se vrnemo na obravnavo razvoja FDV. Že kontinuirana rast in dosežena velikost FDV v obdobju po 1990 sami po sebi zahtevata več koordinacije in boljši nadzor vodstva nad številnimi problemi, ki spremljajo vsako kvantitativno rast. Če povečanega nadzora ne bi bilo, bi lahko prišlo do nenadejane zaustavitve rasti - ob implicitnih mejah rasti - in to na boleč način. Rast vedno privede do spontane diferenciacije, njeno zaustavljanje pa je možno le, če se upravljalci sistema spopadejo z vprašanji integracije - na višji ravni.

Izdelavo te študije je sprožil namig, da se FDV že vidno približuje tem razvojnim problemom: po letu 2000 se tako v megli javnega mnenja že pojavlja in celo gosti zaskrbljeno opažanje študentov in zaposlenih na FDV, pa tudi komentatorjev iz bližnje konkurenčne okolice te ustanove, da se situacija na slovenskem trgu dela za diplomante FDV v povprečju slabša.

Podlaga gornjemu opažanju ni bila zelo sistematična. Zaenkrat so v obtoku bolj splošne ugotovitve in govorce o težavah določenih profilov, in sicer naslednje: da je družboslovcev na slovenskem trgu dela že itak preveč (tipično za vzhodno Evropo), da je tudi vsakoletni vpis na FDV prevelik (le kam bodo šli delat?), da postaja zlasti prehod diplomantov FDV določenih smeri v prvo (redno) zaposlitev vse težji, morda še najtežji za novinarje (v medijih ni več zaslediti razpisov delovnih mest, vse zagnano in "poceni" opravijo študenti), pa za komunikologe (agencije so postale krvavo tekmovalne, a le za najboljše kadre), politologe smeri APJU (konkurenca kadrov z ekspanzivne Fakultete za upravo UL) in obramboslovce (več kot toliko jih morda ne rabimo), tudi za sociologe teoretske smeri (delovna mesta za sociologe niso opredeljena, razen v srednješolskih profesurah in akademskih profesijah), deloma še za kulturologe (ti so relativno nova smer, nihče jih še ne pozna in ne razpisuje delovnih mest zanje, prednost imajo zato študentje filozofske fakultete), ipd.

⁵ Odtod v teh državah nesorazmerno velik delež bančnega prihodka iz kreditiranja potrošnje (razlika med pasivnimi in aktivnimi obrestmi), majhen pa iz servisiranja gospodarstva (GV x).

Nekaj tega je gotovo res, zlasti na ravni osebnih izkušenj diplomantov. Kakšna pa je splošnejša podoba, je zgolj na osnovi govoric težko presoditi. V minulih letih je bilo sicer opravljenih nekaj parcialnih empiričnih vpogledov v ta dokaj neraziskan pojav, a je večina teh študij sam pojav dinamike brezposelnosti diplomantov FDV opazovala bolj posredno, na primer preko sprememb v zaposlenosti ali preko spremljanja povpraševanja po diplomantih FDV pri delodajalcih. Kljub temu je v študijah, ki jih obravnavamo v nadaljevanju, nekaj važnih sporočil. Ta nam lahko pomagajo bolje razumeti pojav rastoče skrbi glede brezposelnosti oziroma potencialno težje zaposljivosti diplomantov FDV.

2. Delni vpogledi v zaposljivost diplomantov FDV po študijskih smereh

Verjetno je najbolj vsestransko in spotoma raziskovan položaj diplomantov komunikologije s FDV, smeri "trženja in tržnih komunikacij". Tako so n.pr. študentje FDV (Parkelj idr. 2002), ki so v okviru predmeta Tržno raziskovanje raziskovali zaposlovanje študentov KOM-TTK, pri anketiranih študentih 2. letnika šolskega leta 2002/03 prvič zaznali znaten upad zaposlitvenega optimizma, v primerjavi s prejšnjimi anketiranimi generacijami (za "službe" je bila zaskrbljena že 1/4 anketiranih študentov); toda ista raziskava je med delovno aktivnimi diplomanti te smeri naletela le na 8% brezposelnost. Podobna študentska raziskava iz istega leta, ki je proučevala okus delodajalcev (podjetja) za trženske in podobne profile diplomantov različnih fakultet (Bertoncelj idr. 2002), je nasprotno pokazala na primerjalno kar uspešen zaposlitveni položaj diplomantov FDV v ljubljanskem okolju, glede na njihove glavne tekmece na trgu dela: vsako podjetje v Ljubljani je imelo v povprečju že 1,85 zaposlenega diplomanta FDV, pa 2,08 zaposlenega diplomanta EF UL, kar kaže na zelo ugodno sliko za FDV. Čeprav anketirani diplomanti te smeri študija na FDV sicer niso bili zelo zadovoljni s samo vsebino študija (zadovoljnih jih je bilo le med 1/4 in 1/3 - ker naj bi bilo preveč splošnega študija in premalo prakse), pa bi se jih večina (3/4) še enkrat vpisala na isto smer študija, saj so bili drugače zelo zadovoljni s samo poklicno kariero, čeprav malo manj z dohodki (Parkelj idr. 2002). Podobno ambivalentno mnenje o študiju (kritika vsebine začetnih let študija TTK, nato pa pozitiven odnos) so imeli tudi anketirani študentje (glej Parazajda & Knafelj 2002), kar se ujema s trditvijo profesorjev teh smeri, da je bilo leta 2000 "trženje na FDV najbolj zaželen študij v Sloveniji", saj "se v višjih letnikih študij močno izboljša" (Jančič idr. 2000).

Drugi dve študijski smeri s FDV, ki sta kot izrazit poklicni profil že precej poznani med delodajalci (Bertoncelj idr. 2002), sta še "kadrovski menedžment" (smer je leta 2004 praznovala že 30 let obstoja) in "družboslovna informatika" (smer je leta 2004 praznovala že 20 let obstoja). Tako je npr. diplomska naloga iz leta 1999 (Pretnar 1999) lahko ugotovila relativno ugoden primerjalni položaj diplomantov "kadrovskega menedžmenta" na zahtevnem trgu dela, pa čeprav diplomanti FDV za kadrovsko delo in ukvarjanje s človeškimi viri v delovnih organizacijah močno tekmujejo z bolj tradicionalnimi "kadrovske" profesijami, s psihologi, ekonomisti in pravniki.

Tudi diplomanti "družboslovne informatike" (do leta 2004 jih je diplomiralo 95, glej podrobnosti v Južnič 2004), študija v okviru sociologije, zasnovanega kot poklicna zmes družboslovca in informatika, morda tudi naravoslovca, nimajo težav z zaposlovanjem. Po oceni jih je začasno brezposelnih največ med 1 in 3% (praktično to pomeni "nič", med 1 do 3 osebe), polovica jih tudi študira dalje (80% na FDV), zaposleni pa so na relativno odgovornih analitskih in vodstvenih mestih. Smer, ki ima sicer vedno omejen vpis (okrog 40 na leto za redni študij, približno 20 za izredni, pa še 10 za neposredni prehod v 3. letnik), tudi sama zavzeto in redno spremlja odziv svojih diplomantov na sam študij in zaposlitvene kariere. V šolskem letu 2004/2005 bo poleg univerzitetnega pričel teči še triletni visokošolski študij družboslovne informatike, za katerega je med maturanti srednjih šol izjemno veliko zanimanje.

Dokaj dobro so raziskane tudi zaposlitvene kariere diplomantov obramboslovja (Grizold 1989, Tominc 2001, Čelesnik 2003), ki jih je od leta 1980 do danes diplomiralo okrog 440 (Čelesnik 2003: 5). Ta smer študija na FDV, ki je pred osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 sicer zašla v razvojno krizo (strm upad vpisa, težavno zaposlovanje, očitek generalštaba nekdanje jugoslovanske vojske, da so premalo usposobljeni za štabno delo, vodenje in poveljevanje), se je v devetdesetih precej opomogla. Z odlašanjem in neustanovitvijo vojaške akademije v Sloveniji ta smer še vedno niha med jasnejšo delitvijo na vojaški in civilni del; tudi zato je študij zaenkrat precej interdisciplinaren in raziskovalen. Večina diplomantov (72%) se zaposluje v obrambnem podsistemu (deloma v vojski, deloma v upravnem delu MORS); ob tem si novejši študentje (letnik 2001) želijo predvsem več zaposlitev v vojaškem delu tega sistema, kar pa bo težko, saj so štipendije MORS relativno redke (Čelesnik 2003). Zato si mora del diplomantov iskati službe tudi izven varnostnega segmenta državne uprave.

Nekaj o študiju in zaposlovanju se ve tudi o "kulturologih", študijski smeri, ustanovljeni po osamosvojitvi države in po preimenovanju FSPN v FDV (1992). Študentska raziskava med absolventi in diplomanti kulturologije (študentska raziskava Beslič idr. 2002) je - poleg manj izraženih težav z zaposljivostjo kot se je pričakovalo (le 6% anketiranih jih je bilo na zavodu za zaposlovanje) - prinesla tudi tipično kritiko študijskega programa, češ da je ta premalo praktičen, morda preveč "filozofski". Kar 6/10 anketiranih je namreč menilo, da diplomantom pridobljeno znanje ne ponuja dovolj dobrega izhodišča za "ustrezno" zaposlitev, tako da jih je skoraj 9/10 vsaj razmišljalo o nadaljevanju študija na podiplomski ravni. Del tedanje kritike o dokaj "nepoklicnem" študijskem programu gre verjetno lahko tudi na rovaš precejšnje neprepoznavnosti diplomantov te nove smeri na FDV med potencialnimi delodajalci, saj vodstvo smeri, oddelka in fakultete dolgo ni navezovalo stikov z delodajalci (več v Kramberger & Gnidovec 2002); v zadnjem času se ti, doslej manjkajoči stiki krepijo, z bolj organizirano "prakso" študentov v potencialnih zaposlitvenih organizacijah.

Posebnost, da ne rečemo elita, na FDV so diplomanti študijske smeri "mednarodni odnosi", ki je zaživela po letu 1991: študentje imajo dokaj zahteven program študija, z visokimi vstopnimi kriteriji (kandidati za študij so permanentno srednješolci z odličnimi rezultati mature) in poudarjeno večjezičnostjo. Njihovo zaposlovanje pa je kljub tem tem odlikam dokaj nejasno in tudi neraziskano, saj FDV v devetdesetih, kljub velikim začetnim obetom (Osolnik 1992, B. Bučar 1995) ni uspelo doseči čvrstejšega krovne dogovora z Ministrstvom RS za zunanje zadeve - za sistematično zaposlovanje diplomantov te smeri v slovenski diplomaciji, državnem protokolu in upravi (nekaj o tem tudi v Vogelink 1999). Verjetno se zaradi ambicioznosti in doseženega znanja kar znaten del diplomantov, če že ne študira dalje, zaposluje v tujih firmah ali v tujini. Vsekakor pa odsotnost jasnejše slike o njihovih poklicnih karierah kar kliče po dodatnem proučevanju te skupine.

Nekoliko drugače je z diplomanti drugih usmeritev na FDV, ki so študijsko zasnovane širše, interdisciplinarno, in so zato verjetno manj poklicno usmerjene: teoretska sociologija, teoretska politologija⁶ in novinarstvo. Položaj diplomantov teh smeri na trgu slovenskem dela je precej neraziskan, lahko bi rekli, da tvorijo "pehoto" FDV in v naporu za zaposlitev "osvajajo" zelo različne poklicne "teritorije". Diplomanti teh smeri si morajo bržkone sami poiskati dokaj različne zaposlitvene priložnosti, zato v prehodu na skoraj vedno začasno in netipično delo zgubljajo svojo visokošolsko in tudi disciplinarno identiteto. Izjema so verjetno novinarji, kjer se je - zavoljo lastniškega prestrukturiranja medijev in preusmeritvi novinarskih hiš na dobiček v devetdesetih - praktični profil novinarja krepko deprofesionaliziral (Hrvatini & Kučič 2004): ogromno je študentskega novinarskega dela, mnogo je tudi "faliranih" študentov te smeri - kar pa ne pomeni, da niso dobri novinarji.

3. Integralna raziskava o kariernih poteh diplomantov FDV po letu 1988

Naj nazadnje omenimo še vsebinsko bogat, a doslej ne povsem izkoriščen material za ocenjevanje kariernih poti diplomantov FDV po letu 1990, ki ga je nedavno tega zbrala diplomantka kadrovskega menedžmenta Koštrica (2004). V svoji diplomski, za katero je anketirala tri posebej izbrane generacije diplomantov FDV (iz leta 1988, 1994 in 2000), se je zaradi omejenega obsega lahko dotaknila le globalnih trendov glede nekaterih bistvenih potez diplomantov FDV po 1988: značilnosti njihovega študija, prehoda v prvo zaposlitev in tipične poklicne kariere.

Čeprav so bili brezposelni diplomanti FDV v to anketo verjetno premalo vključeni (zaposleni pa preveč, glej ibid, str. 34), pa njene splošne ugotovitve o trendih⁷ ne nakazujejo dramatičnega zaostrovanja

⁶ Zgodba zase je politologija smeri APJU (analiza politik in javna uprava): kot poklicno usmerjena veja politologije naj bi s kadri zapolnjevala upravne strukture na lokalni in državni, vendar jo je v tem smislu prehitela Fakulteta za upravo (poleg Upravne akademije), saj je njen poučevalski kader tesno povezan z akterji reforme javne uprave na Slovenskem, odtod pa sledijo tudi zaposlovalskiodgovori (zlasti na ravni občin in upravnih enot).

⁷ Nekaj podrobnosti o trendih. Brez trenda v obdobju 1988-2000 so naslednje značilnosti študentov: 6/10 študentov v času študija prejema štipendija; 2/3 jih v času študija dela za denar; 1/3 staršev je iz Ljubljane in okolice. Trend v obdobju 1988-2000 je prisoten v naslednjih značilnostih: delež študentov s finančno podporo staršev v zadnjem letu študija je upadel (iz 7/10 na 6/10); število let študija upada (od 7 let v 1994 proti 6 let v 2000); zaposlujejo se v čedalje manjših organizacijah (mediansko število zaposlenih pri diplomantih iz leta 1988 je bilo 100, iz leta 1994 že 65, iz leta 2000 pa komaj 40, str. 56); imajo čedalje boljši položaj (vodilni, število podrejenih). Med zanimivejšimi kompleksnejšimi ugotovitvami je tudi ta, da je opazen trend v motivacijah pri karierno mobilnih diplomantih FDV - vedno več je med njimi takšnih, ki namensko delajo za denar, ne pa (več

zaposlitvenega položaja diplomantov do danes, vsaj ne z vidika zadnje generacije diplomantov, zajete v tej raziskavi (iz leta 2000). Tako je bilo npr. med diplomanti iz leta 2000 brezposelnih le okrog 9% diplomantov (prve zaposlitve jih do konca 2003 še ni našlo 7%; a znatna vzorčna napaka dela te ocene nezanesljive), pripadniki prejšnjih generacij so že vsi zaposleni. Je pa obenem res tudi to, da se je tok kadrov, ki predstavlja neposreden prehod iz FDV na delovno mesto - kot najugodnejši zaposlitveni tok na trgu dela - v opazovanem obdobju zelo stanjšal: leta 1988 je službo še *takoj* našlo kar 45% diplomantov, leta 1994 že pol manj, 23%, leta 2000 pa še komaj 16% vseh diplomantov. To pomeni, da je sam pojav prehoda v prvo redno zaposlitev v opazovanem desetletju lahko postal pojav, vreden posebne raziskovalne pozornosti.

Po drugi strani pa ta naloga tudi pokaže, da se sama povprečna "čakalna doba" na Zavodu RS za zaposlovanje (izraz je del internega žargona na tej ustanovi) po letu 1994 ni tako izrazito podaljševala, da bi že sama po sebi nakazovala resen problem diplomantom FDV z zaposlovanjem (od 8 mesecev le na 8 mesecev in pol, *ibid.*, opomba na str. 46). Je pa bilo potrebno diplomantom FDV delati vse več vmesnih korakov kot poprej, na poti od diplome do prve zaposlitve (glej tab. 4.7, v Koštrica 2004: 46). Vse pogostejša so "začasna", "neperspektivna" dela v težavnem prebijanju diplomantov do prve prave službe, o čemer kot o tipičnem pojavu pri mladih govori tudi Beck (2001: 221), navajata pa jih v svojih študijah o težavah mladih slovenskih diplomantov tudi Ivančič (1999: 212) in Ule (2000: 31).

Pomembna je tudi spremenjena aktivnejša vloga Zavoda RS za zaposlovanje v opazovanem obdobju, po letu 1990 (Koštrica 2004). Nobenemu izmed diplomantov FDV iz let 1988 in 1994 namreč ta zavod ni našel zaposlitve (čeprav so se vpisali v njegove evidence), našel pa jo je že desetini (11%) tistih, ki so diplomirali leta 2000. Važna je tudi vse bolj socialna in vse manj kadrovska funkcija štipendij, ki jih stanovitno prejema kar presenetljivo visokih 6/10 vseh študentov FDV: izmed diplomantov leta 1988 se jih je še 1/5 zaposlila na osnovi prejemanja štipendije, med diplomanti iz leta 1994 komaj 1/8 in iz leta 2000 le še 1/9 - torej je vpliv štipendij na uspeh v zaposlovanja padel, oziroma se štipendije pretvarjajo v socialno pomoč ali nagrado za učni uspeh, ne štejejo pa več kot zanesljiv most do prve zaposlitve⁸.

Tudi delež diplomantov, ki dobi svojo zaposlitev na osnovi predhodnega honorarnega dela pri delodajalcu, je v desetletju nekoliko zanihal: od 15% (leta 1988) najprej navzgor, na 28% (leta 1994), in nato navzdol, na 25% (leta 2000). Je pa četrtna zaposlitev, dobljenih na osnovi predhodnega honorarnega dela študentov, močen signal, da takšno nabiranje prvih delovnih izkušenj ni zanemarljivo za zaposljivost.

Zaposlitev si samo, brez pomoči drugih, poišče med 30% in 40% vseh diplomantov FDV, ostalim pomagajo raznovrstni drugi (sorodniki, prijatelji in znanci, profesorji, zavodi in agencije itn.); tudi drugod po svetu ta neformalna pomoč pri iskanju prve zaposlitve ni redek, neobičajen pojav (*cit. x*).

Navedeni zaposlitveni trendi kažejo, da postaja slovenski trg dela bolj "fleksibilen", z dobrimi in slabimi posledicami vred (Ignjatović 2002). To rahljanje zaposlitvenih pravil vnaša dokaj "normalno" (neoliberalno) podobo sodobnih slovenskih, dinamičnih trgov dela, kjer je vedno manj medinstitucionalnih, poklicno dogovornih zaposlitvenih tokov in vedno več individualnega iskanja prve zaposlitve. Ta podoba sicer še ne govori o krizi zaposlovanja, kvečjemu o spremembah v načinih zaposlovanja. Tak premislek se ujema tudi z - zanimivo - manjšinsko oceno diplomantov FDV, da je najti zaposlitev "težko"; delež tistih, ki menijo, da je to "zelo težavno", je narasel od 12% v letu 1988 le do 15% v letu 2000. Večina diplomantov FDV pa, nasprotno, še vedno meni, da najti prvo zaposlitev "ni bilo težko" - padec tega deleža od 75% v letu 1988 na 55% v letu 1988 je sicer znaten, statistično značilen, a ne katastrofičen. Zato avtorica sklene svojo nalogo z dokaj nevtrarno ugotovitvijo: da se za diplomante FDV iskanje prvega dela v devetdesetih vse bolj individualizira (Koštrica, 2004: 51).

tako kot morda nekoč) za organizacijski ugled ali celo za zasebne nematerialne cilje (za podrobnosti glej Koštrica 2004, sklepni del naloge).

⁸ Največ štipendij v R Sloveniji prihaja iz javnih, državnih sredstev (t.im. republiške štipendije, ki daleč presegajo Zoisove in kadrovske štipendije). Glede na to, da bi štipendije iz javnih virov lahko postale sistemski socialni korektiv, pa je presenetljivo, da niso enakomerno dostopne vsem socialnim slojem, ampak so revnim dostopne manj kot ostalim slojem (Janežič 2004: 42). Torej je tudi v tem inštrumentu javne politike prišlo do pojava "free-riderstva", pri čemer pa delež dodeljenih štipendij ne dosega več starih ravni, zaradi nagle rasti števila vpisanih študentov. Možna rešitev bi bila v oblikovanju štipendijskih skladov, zlasti na regionalnih nivojih, pa vključitev gospodarstva v štipendiranje.

V nadaljevanju te študije bomo najprej natančneje opredelili pojav oziroma problem, ki nas najbolj zanima, torej "kolikšna je dejanska težavnost prehoda diplomantov FDV v prvo redno zaposlitev?". Pozornost bomo usmerili na tiste, ki se pred zaposlitvijo registrirajo kot brezposelni. Zato, da bi pojav brezposelnosti v tem prehodu kvantificirali, bomo poiskali primerno podatkovno bazo. Temu bodo sledile empirične ugotovitve za celotno FDV in za posamezne študijske smeri, s kratkimi komentarji. Zatem bomo položaj diplomantov FDV na grobo primerjali še s položajem konkurenčnih profilov na trgu dela - t. j. z diplomanti "ostalega" družboslovja, humanistike in drugih primerljivih študijskih smeri na Slovenskem. Sledi sklepni komentar študije.

4. Opredelitev potencialnega problema

Govorice in posredne raziskave so vedno prešibka podlaga za oceno in reševanje problemov. Najprej bi zato kazalo natančneje oceniti, ali je pojav, ki nas tu zanima, torej potencialni zastoj v prehodu diplomantov FDV v prvo redno zaposlitev, v zadnjem desetletju res postal problem.

Zastoji, do katerih prihaja v prehodu mladih v prvo zaposlitev, namreč niso nujno že problem sam na sebi. Predno se večina mladih uspešno odlije iz začasnih statusov brezposlenosti ali honorarnega dela v svoje prve redne zaposlitve, običajno mine nekaj časa. V tem času se večji del tistih, ki ne najdejo zaposlitve takoj, registrira vsaj na Zavodu za zaposlovanje (nekateri še na zasebnih agencijah), zato da dobi nekaj temeljnih socialnih ugodnosti v negotovem času do zaposlitve. Te ugodnosti so n. pr. informacije o iskanju delavcev, osnovno zdravstveno zavarovanje, redkeje še možnost kakšnega došolavanja⁹. Obseg brezposelnih z določeno izobrazbo zato sicer lahko raste, obenem pa dolžina njihovega zadrževanja v tem neprijetnem statusu zgolj malo fluktuira, ne da bi bistveno odstopala od svojih dolgotrajnih vrednosti. V takem primeru, ko se "pretočnost" kadrov skozi sistem registrirane brezposelnosti ohranja, kljub večjemu številu, bi le težko govorili o problemu naraščajoče brezposelnosti.

Obseg oziroma število brezposelnih je torej le osnovni indikator problema težje zaposljivosti, ni pa zadosten pogoj, da bi temu pojavu že rekli problem. Rečeno še drugače, ker je na FDV iz leta v leto večji vpis, je za pričakovati, da bo (po določenem časovnem zamiku, ki upošteva povprečno dobo študija na FDV) vedno več tudi diplomantov. Ker pa je vedno več diplomantov, je razumno pričakovati, da vsi takoj ne bodo našli zaposlitve in da je zato lahko vedno več tudi registrirano brezposlenih (absolutno in relativno). Torej bi bil pojav vedno večjega števila registrirano brezposlenih lahko le posledica večjega vpisa in odtod (po določenem času) večjega števila diplomantov FDV; problem pa bi to število predstavljalo le v primeru, če bi se z večanjem števila registrirano brezposelnih diplomantov FDV obenem korenito daljšalo tudi povprečno trajanje njihove brezposelnosti (njihova "čakalna doba"). To bi namreč pomenilo, da je zanje "v resnici" na razpolago premalo primernih delovnih mest in služb. Oziroma, če to nekoliko posplošimo, bi v slednjem primeru lahko rekli, da je "absorpcijska kapaciteta" razpoložljivih delovnih mest¹⁰ za tak izobrazbeni profil, kot ga v povprečju ima diplomant FDV, v Sloveniji vse manjša.

5. Cilji in hipoteze študije

S tem, ko smo opredelili glavne poteze potencialnega problema, smo hkrati nakazali tudi glavno vprašanje v tej študiji. V bistvu je to vprašanje sestavljeno iz niza dveh oziroma treh vezanih vprašanj. Navedimo jih po vrsti:

(V1) Ali število registrirano brezposelnih diplomantov FDV v času po 1990 narašča?

(V2) Ali se za registrirano brezposelne diplomante FDV znatno podaljšuje tudi povprečna doba trajanja v statusu brezposelnosti, t. im. "čakalna doba"?

⁹ Večina aktivnih politik zaposlovanja je v Sloveniji in drugod usmerjenih na najbolj kritične brezposelne - s srednjo ali še nižjo končano šolo.

¹⁰ Tu lahko potegnemo analogijo z uveljavljenim izrazom "nosilna kapaciteta" družbe za absorpcijo določene tehnologije, kar je običajna terminologija, prisotna v pisanju o širjenju tehnologij.

Če bi bili odgovori na ti osnovni vprašanja neugodni, torej takšni, da bi vidneje nakazovali dejansko vse večji problem diplomantov FDV v njihovem prvem zaposlovanju, bi lahko dodali še eno, tretje vprašanje, ki se tiče potencialne homogenosti/heterogenosti tega problema - z vidika FDV:

(V3) Je obseg in trajanje brezposlenosti diplomantov FDV homogen pojav glede na razne študijske smeri na FDV?

Motnje v gladkejšem zaposlovanju diplomantov je namreč vedno moč pripisati kombinaciji notranjih in zunanjih faktorjev - z vidika fakultete FDV. Z vidika notranjih faktorjev je tako problem težje zaposljivosti diplomantov lahko enakomerno razpršen po oddelkih in smereh študija, lahko pa tudi neenakomerno (na primer, na skupno brezposlenost vpliva predvsem slabša kakovost študija in zato tudi slabša zaposljivost določenih smeri študija; ni pa to edina možna razlaga slabe zaposljivosti določenih profilov). Skratka, postavimo lahko naslednjo hipotezo:

H0: $(V1=da) \wedge (V2=ne)$ $\implies$ na FDV ni večjega problema!

Če bomo morali to domnevo zavrniti in ugotoviti, da imajo FDV diplomanti vse večji problem z zaposlovanjem, potem bomo morali svoje proučevanje nadaljevati po alternativni poti:

H1: $(V1=da) \wedge (V2=da)$ $\implies$ na FDV je problem,

ki ima vsaj dve osnovni podvarianti:

H11: $(V1=da) \wedge (V2=da) \wedge (V3=da)$ $\implies$ imamo enoten problem na celem FDV, ali pa

H12: $(V1=da) \wedge (V2=da) \wedge (V3=ne)$ $\implies$ imajo na FDV problem le določene smeri!

V slednjih (dveh) primerih bi morali za boljše razumevanje problema poleg notranjih analizirati še zunanje faktorje. Z zunanjimi faktorji pa analiza že prehaja na področje primerjalne analize širših trgov dela, kjer kaže ugotovljati, koliko je problem težje zaposljivosti (določenih) diplomantov FDV, ki ga zaenkrat lahko le slutimo, posledica širših in ne le notranjih FDV razmer in faktorjev, npr.:

- (1) zaostajanja povpraševanja za ponudbo diplomantov FDV (kriza gosp. rasti),
- (2) naraščanja števila diplomantov konkurenčnih smeri (gneča na trgu dela),
- (3) dumpinške ponudba sorodne delovne sile (npr. študentsko delo),
- (4) nenaklonjene zaposlitvene zakonodaja (ukinitve pripravništva¹¹, prakse, ipd.),
- (5) posebne kombinacija teh in še drugih, širših dejavnikov.

Za širšo analizo te vrste - ko je problem jasen, niso pa povsem jasni glavni dejavniki, ki ga vzpostavljajo in ohranjajo - pa že potrebujemo bolj teoretski pristop. Dejstvo je namreč, da je relativni pomen različnih faktorjev, ki lahko vplivajo na obseg in dinamiko zaposlitvenega problema, v našem primeru brezposelnosti (določene kategorije) visokošolskih diplomantov, najbolj povezan s tem, kako teoretsko vnaprej opredelimo trg dela, njegove akterje, njegovo vplivno okolico (faktorje) in njegovo minulo in pričakovano dinamiko (več o tem v Kramberger 2000, tudi v de Grip & Hiejeke 1998). Če bomo v uvodni analizi prišli do ugotovitve, da predstavlja povečan tok brezposelnih diplomantov FDV v status registrirane brezposlenosti tudi širši problem (ker se npr. povečuje doba trajanja njihove brezposelnosti), bomo uvodno analizo, nakazano zgoraj, še nekoliko razširili, s krajšo širšo analizo pomembnega okolja FDV (primerjava z drugimi družboslovnimi profili), razlogi za poseben položaj diplomantov FDV in z nekoliko širšo sklepno teoretsko diskusijo.

¹¹ Po novem zakonu od delovnih razmerjih (ZDR) iz leta 2003 je bil inštitut pripravništva ukinjen, ker naj bi bil nepoznan v drugih državah in ker naj bi z nižjimi plačami predstavljal možnost za neupravičen plačni dumping (Belopavlovič, v Cirman 2004: 3). Sofinanciranje pripravništva kot del APZ (aktivne politike zaposlovanja) je bilo ukinjeno že leta 1997, ker ni dalo pričakovanih rezultatov. Je pa ta inštitut ohranjen tam, kjer ga še zahteva področna zakonodaja ali kolektivne pogodbe; zanj se zavzema tudi GZS. V novih sistemizacijah delovnih mest ga organizacije večinoma opuščajo, zato pa postaja sam boj za "trajnejša" delovna mesta toliko bolj trd, zlasti za delovna mesta v javnem sektorju, kjer se še relativno pogosto razpisujejo zaposlitve za nedoločen čas.

6. Ekspanzija izobraževanja na FDV in rast brezposelnih po letu 1990

Raziščimo najprej ozadje naraščajočega števila brezposelnih diplomantov FDV, torej trendov povečanega vpisa in števila diplomantov na FDV po letu 1990 (ozadje prvega vprašanja, V1). Pojav vse večjega vpisa na tretjo stopnjo izobraževanja je v zahodni in tudi vzhodni Evropi splošno znan pod imenom "ekspanzija terciarnega izobraževanja". Pojav je predvsem odgovor na globalna ekonomska in politična dogajanja: ker inovacijski cikli gospodarstva in različne globalizacije (trgovinske povezave, selitev proizvodnje v okolja s cenejšo delovno silo, lastniško konsolidacijska spajanja in prevzemi, porast globalnega prostega finančnega kapitala, več o tem glej v Fligstein 2003) iz delovne sfere hitro izpodrivajo slabše izobraženo delovno silo (problemi izključevanja), se kot protiutež pojavlja povečevanje števila splošnih srednjih šol in zatem še naravna politična težnja novih generacij po čim večji pravici do soudeležnosti v terciarnem izobraževanju. S tem pa se neobvezno in relativno zahtevno manjšinsko terciarno izobraževanje tradicionalnega tipa (evropski tip univerze, ki daje tudi kritičnega javnega intelektualca, glej Wacquant 2003) vse bolj zamenjuje s skoraj obveznim in relativno manj zahtevnim večinskim terciarnim izobraževanjem novega poklicnega tipa, z dobrimi in slabimi posledicami vred (Kozma 2002).

Poglejmo, kako je ekspanzija terciarnega izobraževanja doletela FDV, oziroma kako so bili v preteklem desetletju medsebojno povezani trije najznačilnejši tokovi, ki jo opredeljujejo: število vpisanih na dodiplomskem študiju (kapacitete šole in njihova maksimalna izraba), število (dodiplomskih) diplomantov in število registrirano brezposelnih diplomantov FDV (tabela 1).

Vpisni podatki za FDV (stolpec 1) se nanašajo na vse študente rednega in izrednega študija dodiplomske ravni na FDV (vpis v vse letnike); število vpisanih in število diplomantov (stolpec 2) niti vsebinsko niti časovno nista dobro sinhronizirana podatka (vpisane generacije različnih letnikov dokončujejo študij v povprečju šele po nekaj letih); vpisanih v prvi letnik je tu približno četrtnina do petina vseh. Število diplomantov FDV (stolpec 2) in število registrirano brezposelnih diplomantov FDV, iskalcev prve zaposlitve (IPZ, stolpec 4), pa sta, nasprotno, vsaj časovno kar dobro sinhronizirana podatka (tokova se dogajata v istem časovnem horizontu, v obdobju enega leta), zato ju lahko obravnavamo skupaj.

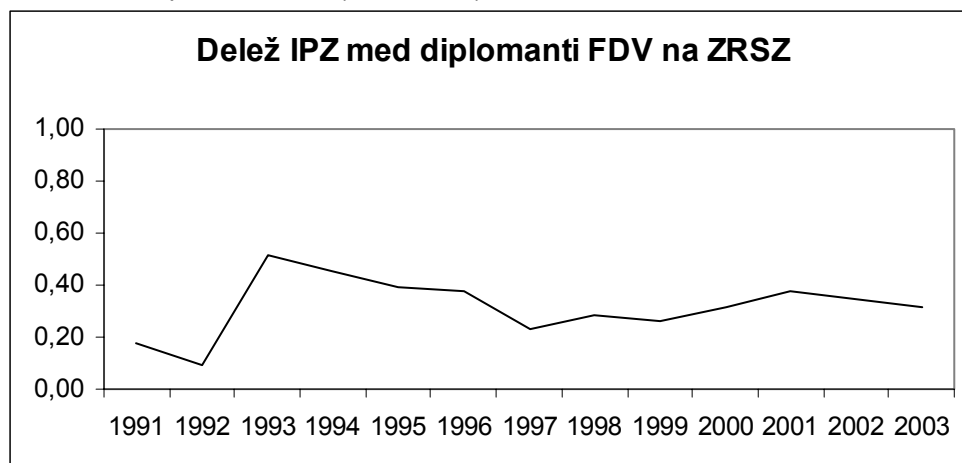
Tabela 1: Število in rast dodiplomskega vpisa, diplomantov in reg. brezposelnih, FDV (1989-2003)

	Dod.vpis	Dipl.	Brezp.	IPZ	r (1)	r (2)	r (3)	r (4)	(4)/(2)	(4)/(3)
Leto	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1989	805									
1990	905									
1991	990	111	132	20					0,18	0,15
1992	1218	192	122	18	1,23	1,73	0,92	0,90	0,09	0,15
1993	1310	70	136	36	1,08	0,36	1,11	2,00	0,51	0,26
1994	1600	88	119	40	1,22	1,26	0,88	1,11	0,45	0,34
1995	1769	97	125	38	1,11	1,10	1,05	1,95	0,39	0,30
1996	2077	114	112	43	1,17	1,18	0,90	1,13	0,38	0,38
1997	2295	189	141	44	1,10	1,66	1,26	1,02	0,23	0,31
1998	2543	165	156	47	1,11	0,87	1,11	1,07	0,28	0,30
1999	2696	262	159	69	1,06	1,59	1,02	1,47	0,26	0,43
2000	2654	308	185	96	0,98	1,18	1,16	1,39	0,31	0,52
2001	2799	330	215	125	1,05	1,07	1,16	1,30	0,38	0,58
2002	3058	388	254	134	1,09	1,18	1,18	1,07	0,35	0,53
2003	3330	463	291	146	1,09	1,19	1,15	1,09	0,32	0,50

* Vir: M. Koštrica (2004); analitska služba ZRSZ

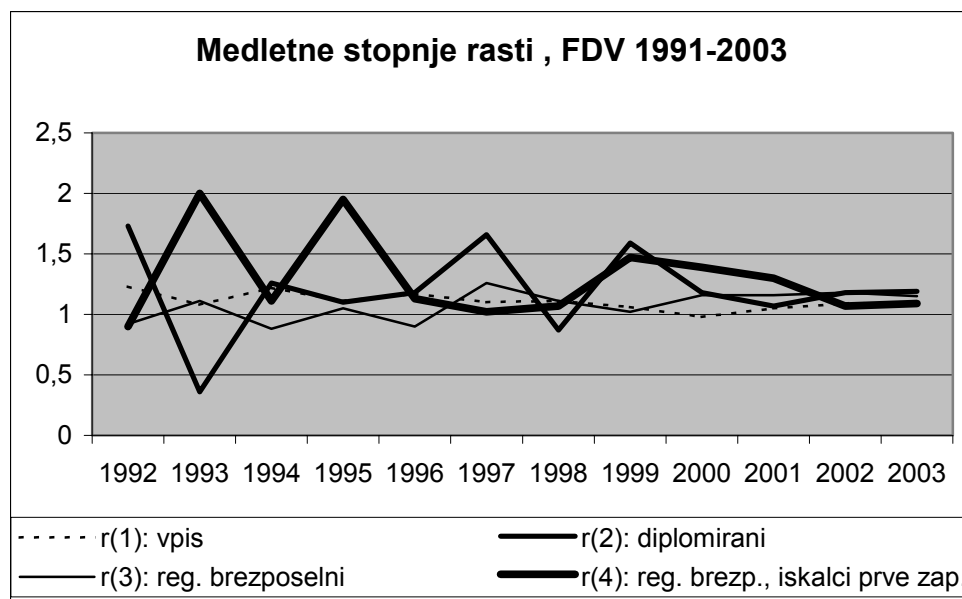
Izračunali smo delež iskalcev prve zaposlitve na ZRSZ med diplomanti FDV (stolpec 9), ki nam pove, kolikšen del vsakoletne generacije diplomirancev se je prijavljal v status brezposelnosti v obdobju 1991 - 2003; vidimo, da sta bili najbolj kritični leti 1993 in 1994 (ko se je prijavljalo blizu polovice generacije), nato pa se ta delež zmanjša in niha okrog 1/3 vsakoletne generacije diplomantov (grafikon 2).

Grafikon 2: Delež iskalcev prve zaposlitve med vsemi reg. brezposelnimi diplomanti FDV (1991-2003)

Nekaj o dinamiki tokov v času ekspanzije FDV (po letu 1990) nam povedo podatki o letnih stopnjah rasti navedenih agregatnih tokov v danem obdobju (grafikon 3). Denimo, stopnja letne stopnje rasti vpisanih na FDV (oznaka $r(1)$), ki najbolj nakazuje (vstopno) ekspanzijo FDV, je bila najnižja v letu 2000 (negativna, z 0,98), drugače pa je pozitivna in se stalno giblje med 5% in 23% (najvišja rast v letih 1992 in 1994).

Grafikon 2: Letne stopnje rasti vpisa, diplomantov in reg. brezpos. diplomantov FDV (1991-2003)

Dalje, precej niha število diplomirancev po letih (oznaka $r(2)$), kar pomeni, da so z dokončevanjem študija študentje vedno izdatno kalkulirali, da bi ohranjali najugodnejši socioekonomski status. Relativno stanovitno raste tudi število registrirano brezposelnih, zlasti v zadnjih 4 do 5 letih (oznaka $r(3)$), upada pa rast iskalcev prve zaposlitve, po letu 1999 (oznaka $r(4)$ v tabeli 1).

Po letu 2000 se, zanimivo, vse stopnje rasti ustalijo, kar pomeni, da v tokovih ni več nenadejanih "pospeškov" (administrativnih ali drugačnih). Zanimivo je tudi, da je v tem času stopnja rasti iskalcev prve zaposlitve pod ravniyo stopnje rasti diplomantov; to daje slutiti, da se "pretočnost" kadrov FDV iz šole proti zaposlitvam ne slabša.

Do razlik v prikazanih stopnjah rasti prihaja zaradi raznovrstnosti vplivov na bolj in manj nadzorovane kadrovske tokove, z vidika upravljanja teh tokov. Poglejmo najprej študijske tokove znotraj FDV. Vpis,

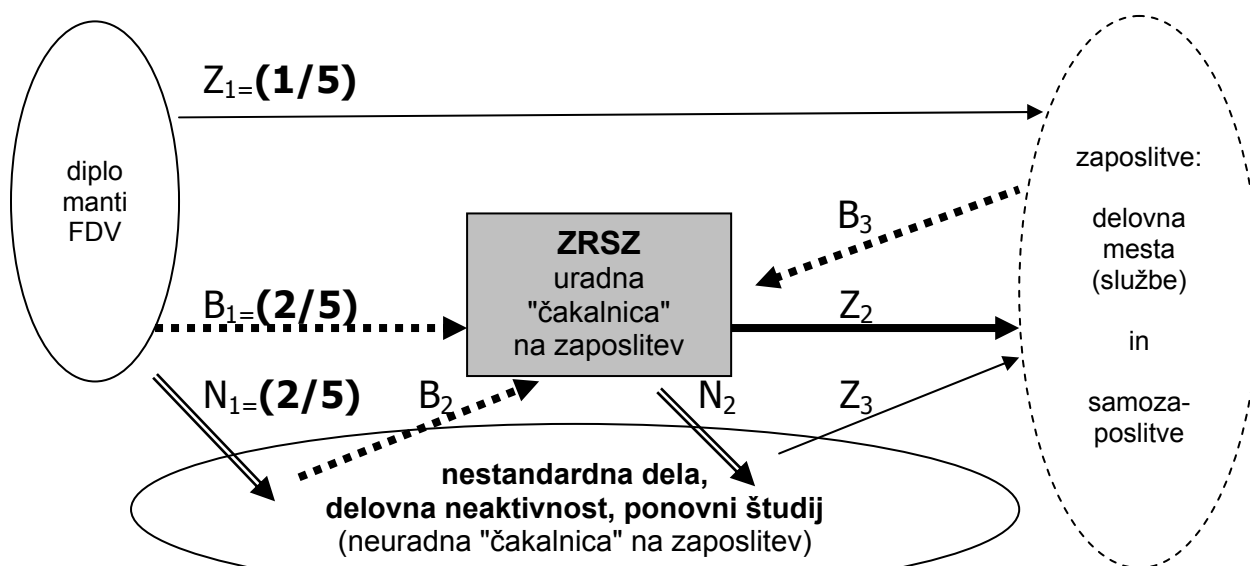
ki je pod delnim nadzorom FDV (ostali akterji so še: deloma senat UL, deloma vlada oziroma Ministrstvo za šolstvo, ki odobrita ali pa ne omejitve vpisa kot jih predlaga FDV, deloma rezultati dijakov na eksterni maturi - *baccaulerat*, deloma pa seveda okus maturantov, kam se bodo zares vpisali, pa vplivi njihovih družin na te izbire), raste relativno enakomerno. Število diplomiranj, ki ga - ob prilagajanju na veljavno sistemsko regulacijo visokošolskega študija (prosto leto za pavziranje brez izgube študentskega statusa, subvencionirano absolventske leto) - pretežno uravnavajo študentje sami in je stvar njihovih osebnih kalkulacij, pa skozi čas precej fluktuira.

Iskanje zaposlitev, ki je sicer še najmanj odvisno od prej omenjenih akterjev okrog visokošolskega izobraževanja (uprave FDV, sistemskih regulatorjev študija), pa v zadnjem času, glede na višjo stopnjo registrirano brezposelnih in nižjo (nizko) stopnjo rasti iskalcev prve zaposlitve morda postaja vse težje le za dolgotrajno brezposelne diplomante FDV. Pomembno vprašanje je tako, kaj pomeni ta "začasnost" v brezposelnosti pri registrirano brezposelnih, zlasti pri iskalcih prvih zaposlitev. Ali zaslužen oddih po napornem študiju ali pa veliko muko, kako sploh najti najti prvo službo, delo in s tem sredstva za lastno preživljanje? Brez osebnih intervjujev na takšna vprašanja ne moremo odgovoriti, lahko pa si postavimo bolj neosebno vprašanje: je to status brezposlenosti za diplomante FDV kratkotrajna ali dolgotrajna "začasnost"? Vprašanje, na katerega kaže odgovoriti empirično.

6. Razcep letne zaloge diplomantov FDV v tokove proti prvi zaposlitvi

Dober uvodni pogled na proučevani pojav bomo pridobili z opredelitvijo treh glavnih odlivnih tokov iz FDV proti "službam". Osnovni letni tokovi diplomantov FDV proti "trajnejšim" zaposlitvam so trije (slika 1): neposredni odliv proti zaposlitvam (tokovi Z), posredni odliv proti zaposlitvam, preko Zavoda RS za zaposlovanje (ZRSZ) v status registrirane brezposelnosti (tokovi B) in posredni odliv proti zaposlitvam, preko vmesnega postanka v začasnih oblikah delovne aktivnosti in neaktivnosti (tokovi N), ki vsebujejo razne kombinacije nestandardnih zaposlitev in iskanja ter čakanja na primerno zaposlitev. Približna količinska razmerja med njimi lahko ocenimo le za danes (2003), upoštevaje izsledke omenjenih parcialnih raziskav:

- približno **2/10** diplomantov FDV takoj najde zaposlitev (tok Z_1),
- približno **3/10** do **4/10** se jih začasno registrira na Zavodu za zaposlovanje kot brezposelni (tok B_1),
- približno **4/10** do **polovice** pa jih najprej preide v nestandardne kratkotrajne zaposlitve, celo v delovno neaktivnost, tudi nadaljnji študij, preden najdejo prvo trajnejšo zaposlitev (tok N_1).

Slika 1: Glavni tokovi diplomant FDV proti zaposlitvam na slovenskem trgu dela (ocena 2003)

Tokovi proti zaposlitvam so tipični in vsebujejo različne okoliščine. Prvi tok (Z_1) je za mlade najbolj ugoden in predstavlja neposreden odliv diplomantov FDV iz šole naravnost v zaposlitve v različnih organizacijah (do 20% generacije); sem spada tudi (uradno registrirana) samozaposlitev, bodisi status samostojnega podjetnika ali svobodnjaški status. To so uspešni iskalci prvih zaposlitev, ki jim ni treba delati ovinkov - preko "čakalnic" (ZRSZ, kadrovskih agencij ali kako drugače).

Drugi tok (B_1) predstavlja državno reguliran priliv mladih v začasno, vmesno stanje uradne brezposlenosti, v radni "čakalnici". To je tok tistih oseb, ki po izgubi študentskega statusa ne najdejo takoj prve zaposlitve in se zato najprej registrirajo na ZRSZ kot brezposelne osebe (nahajajo se v "evidenci BO" - brezposelnih oseb, imajo podstatus neuspešnih "iskalcev prve zaposlitve").

Tretji tok (N_1) je znaten in dokaj običajen za del mladih, ki sicer nimajo takojšnje zaposlitve, a tudi ne razmišljajo, da bi se po diplomi prijavili na ZRSZ. Morda imajo stalne "honorarne" posle. Najprej za določen čas zdrknejo v status neregistrirane brezposelne osebe (se torej ne prijavijo na ZRSZ), delajo v tem statusu dalje in občasno (na sivo¹² ali črno), predno sami najdejo zaposlitev. Če trajnejšo zaposlitev najdejo, to predstavlja četrti tok, odliv iz neuradne brezposlenosti v zaposlitev (Z_3). Se pa lahko njihov socialni status in s tem možnost za prvo službo dokaj poslabšajo, če vmes za določen čas zdrknejo še za klin nižje na socialni lestvici, v status delovno neaktivne osebe (ker ne iščejo zaposlitve), brez dohodkov - kajti odtod je najtežje najti prvo zaposlitev. V tem času jih mora nekdo vzdrževati, običajno družine ali pa tudi občine (oziroma njihove socialne službe).

Slika različnih tokov delovne sile na trgu dela in okrog njega je seveda lahko precej bolj kompleksna, kot smo jo prikazali na grafu, še zlasti glede na to, kako jih lahko zabeležijo uradne evidence ZRSZ¹³. Z vidika Zavoda RS za zaposlovanje so najbolj pomembni prilivi v registrirano brezposelnost (črtkani tokovi, slika 1) in odlivi iz nje (okrepjeno, slika 1), zato imajo te evidence tudi najbolj razvite.

7. Uradni podatki o brezposlenih diplomantih FDV (vir: ZRSZ)

Kvantifikacija izhodiščnega pojava, ki nas zanima, in s tem empirična obravnava problema brezposlenosti, je na relativno posplošljiv način očitno možna le s *podatki o številu vseh registrirano brezposlenih diplomantov FDV*. Z njimi razpolaga analitska služba javnega Zavoda RS za zaposlovanje (dalje ZRSZ). Ta služba v rednih (mesečnih) intervalih informacijsko posname in občasno tudi objavi stanja v zalogah raznih tokov brezposelnih oseb, ki uporabljajo ZRSZ kot bolj ali manj koristno ter bolj ali manj prostovoljno vmesno postajo v toku načrtovanja svoje delovne kariere.

Zavod za zaposlovanje o tokovih in zalogah brezposelnih oseb v Sloveniji vodi številne evidence¹⁴, med katerimi so za nas pomembnejše naslednje štiri, prvi dve govorita bolj o ponudbi delovne sile, drugi dve pa tudi o povpraševanju po delu:

- baza brezposelnih oseb (baza BO),
- podbaza iskalcev prve zaposlitve (baza IPZ znotraj baze BO),
- baza izpisanih iz evidence brezposlenih (baza IZPIS),
- baza povpraševanja po delavcih (baza PD).

V teh bazah ZRSZ oz. analitska služba ZRSZ uporablja enotne standarde za opis glavnih značilnosti brezposelnih oseb: poleg spola in starosti sta za nas pomembna zlasti dva šifrant - šifant poklicne izobrazbe in šifrant razlogov za izpis ljudi iz evidenc.

¹² Za gotovino ali preko (lastnih ali sposojenih) študentskih napotnic, v različnih dejavnostih in z različnim tveganjem (denimo, da jim delodajalec ne bo plačal za opravljeno delo ali pa, da jim bo plačal manj, kot so se dogovorili ali so računali, da jim bo). Nekateri najbolj preračunljivi živijo od "organizacijske rente", ki jo dopušča monopolni položaj študentskih servisov v R Sloveniji - starši ali sorodniki ali kdo drug, ki ima obrt ali podjetje, jim daje stalno provizijo, če jim tak ex-študent zagotavlja stalen dotok delovnih napotnic študentskega servisa, s katerim si ti "delodajalci" lahko permanentno (in fiktivno) zvišujejo materialne stroške poslovanja in s tem znižujejo davčno osnovo. Študentske napotnice funkcionirajo kot poceni meta-denar, veriga tistih, ki živijo od cirkulacijskih provizij, je dolga.

¹³ Poleg omenjenih treh tokov lahko opredelimo med glavnimi inštitucijami, FDV (visokošolskim zavodom), Zavodom za zaposlovanje, registrirano sfero neaktivnosti in sfero formalne zaposlenosti (organizacijami) še številne druge začasne in pomožne tokove.

¹⁴ Namen evidenc je vedno "kontrola oblasti" nad izvajanjem sprejetih politik, prim. izjavo državnega sekretarja Tavzes, ko piše o razlogih za evidenco vodnih virov, Dnevnik - pisma bralcev, 21.8.2004.

V zvezi s šifrantom poklicne izobrazbe pa naletimo na določeno zadrego glede diplomantov FDV po smereh študija, za katero ta služba seveda ni sama kriva. Do leta 1998/99 je ta služba spremljala vse brezposelne diplomante FDV po njihovih vpisanih smereh študija (izobraževanja), ki so bile enake kot naslovi v podeljenih diplomah po končanem študiju. Leta 1998/1999 pa so se z zakonom (cit.) in s privoljenjem visokošolskih ustanov spremenili uradni naslovi visokošolskih diplomantov, navedeni v njihovih diplomah - ti so po novem v glavnem širši. Tako za FDV diplomanta, ki se prijavi na Zavod, po navedenem času v *informacijskem sistemu* ZZ ne najdemo več podatka o njegovi vpisani študijski smeri, ampak le še splošni naziv oddelka, na katerem je diplomiral (npr. "univerzitetni diplomirani" sociolog, politolog, komunikolog, kulturolog, glej tudi oznake "*" v shemi nazivov, spodaj).

Ker pripis vpisane smeri v diplomskem naslovu ni več obvezen (takšna je bila odločitev organov FDV), v analitski službi ZRSZ kadrovske tokove tistih novih diplomantov FDV, ki zaradi različnih razlogov zaidejo v njihove evidence brezposelnih, od tedaj dalje spremljajo le še s pomočjo štirih novih obveznih naslovov (prej jih je bilo 12). Za naš namen smo seveda upoštevali vseh 16 klasifikacijskih šifer oziroma nazivov/naslovov diplomantov FDV iz različnih dob¹⁵:

SOCIOLOGIJA (5 nazivov: 4 starejši, 1 nov)

77124 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI SOCIOLOG ZA DRUŽBOSLOVNO INFORMATIKO
78321 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI SOCIOLOG ANALITSKO-TEORETSKE SMER
78322 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI SOCIOLOG KADROVSKO-MENEDŽERSKE SMERI
78325 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI SOCIOLOG ZA DRUŽBENO INFORMATIKO*

78326* UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI SOCIOLOG

POLITOLOGIJA (8 nazivov: 7 starejših, 1 nov)

78078 PROFESOR SAMOUPRAVLJANJA
78081 PROFESOR DRUŽBENOMORALNE VZGOJE
78084 PROFESOR POLITOLOGIJE
78085 PROFESOR DOMOVINSKE VZGOJE
78351 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI POLITOLOG ZA DRUŽBENO POLITIKO
78352 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI POLITOLOG ZA MEDNARODNO POLITIKO
78353 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI OBRAMBOSLOVEC¹⁶

78354* UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI POLITOLOG

KOMUNIKOLOGIJA (2 naziva; 1 starejši, 1 nov)

78361 UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI NOVINAR

78362* UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI KOMUNIKOLOG

KULTUROLOGIJA (1 naziv)

78372* UNIVERZITETNI DIPLOMIRANI KULTUROLOG

Zoprna posledica omenjenih zakonskih sprememb v naslovih uradnih diplom je v tem, da po letu 2000 v analitski službi ZRSZ ni več možno spremljati tokov brezposelnih diplomantov FDV podrobneje, po smereh (vpisa in diplomiranja) na FDV. Če ta podrobnost manj zanima ZRSZ, ki za svoje (tj. državne) potrebe spremlja bolj agregatne tokove diplomantov, pa bi morala bolj zanimati vodstvo FDV in tudi profesionalne skupnosti strok oziroma kateder, ki so na tej ustanovi matične (glej dodatne misli v Prilogi 1). Zaenkrat torej podrobnih podatkov o novejših diplomantih FDV po smereh študija v evidencah ZRSZ ni. Naknadno ugotavljanje podrobnejše karijerne dinamike kadrov FDV po vpisanih smereh je zato postalo izjemno drago in zamudno početje, saj je potrebno zanje izpeljati posebej plačane ankete. Praktično to pomeni, da lahko aktualno heterogenost v brezposelnosti diplomantov FDV spremljamo le do ravni oddelkov, ne pa tudi dalje, do vpisnih študijskih smeri.

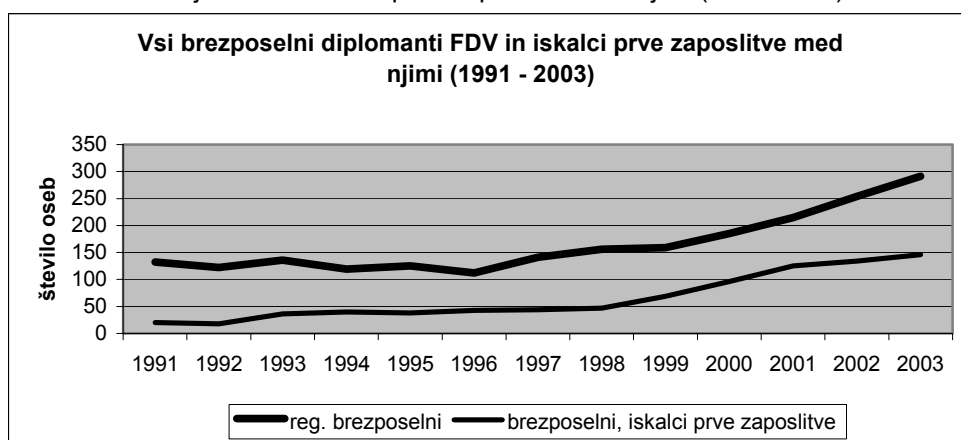
¹⁵ Upoštevanje starejših nazivov je bilo potrebno zaradi tega, ker se tudi diplomanti iz starejših dob in študijskih programov lahko znajdejo v aktualnih bazah kot registrirano brezposelni: lahko so diplomirali mnogo kasneje kot večina generacije, ali pa so v toku kariere postali (začasno) brezposleni.

¹⁶ Med leti 1974 in 1985 je FSPN podeljevala naziv "diplomirani profesor ljudske obrambe" in naziv "diplomirani organizator ljudske obrambe", v obdobju 1986-1991 naziv "diplomirani obramboslovec", po 1991 je preimenovana fakulteta (iz FSPN v FDV) podeljevala naziv "diplomirani politolog, smer obramboslovje" do 1999, zatem pa le splošni naziv "univerzitetni diplomirani politolog" (Čakš 2003: 11).

8. Ali število registrirano brezposlenih diplomantov FDV v času narašča? (V1)

Naše prvo vprašanje (V1), ki nam sicer še ne bo dalo dokončnega odgovora na uvodoma postavljeno glavno vprašanje, ali imamo opravka le s pojavom ali tudi s problemom naraščajoče brezposelnosti kadrov FDV, se dotika naraščanja števila (registrirano) brezposlenih diplomantov FDV. Uradni podatki kažejo, da je število letno registriranih brezposlenih diplomantov FDV v drugem delu obdobja 1991-2003 naraščalo, v skladu (s 5- do 6-letnim zamikom) z naraščajočim vpisom v devetdesetih (grafikon 3). Do leta 1996 je to število še fluktuiralo v intervalu med 130 in 150 brezposelnimi osebami letno, zatem pa se je do leta 2003 to število skoraj podvojilo, na blizu 300 oseb letno. Ker je to skupni podatek za vse uradno brezposelne diplomante FDV, vsebuje vse možne prilive v uradno brezposelnost iz vseh dob, tako iskalce prve zaposlitve kot vse druge iskalce zaposlitve. Zato v istem grafikonu podajamo posebej še število iskalcev prve zaposlitve med njimi: krivulji imata podoben trend, kar pomeni, da je med skupnim in delnim tokom povezava, oziroma, da delni tok iskalcev prve zaposlitve predstavlja približno polovico vseh registrirano brezposlenih, z rahlim trendom upadanja (glej za podrobnosti stolpec 10 v tabeli 1).

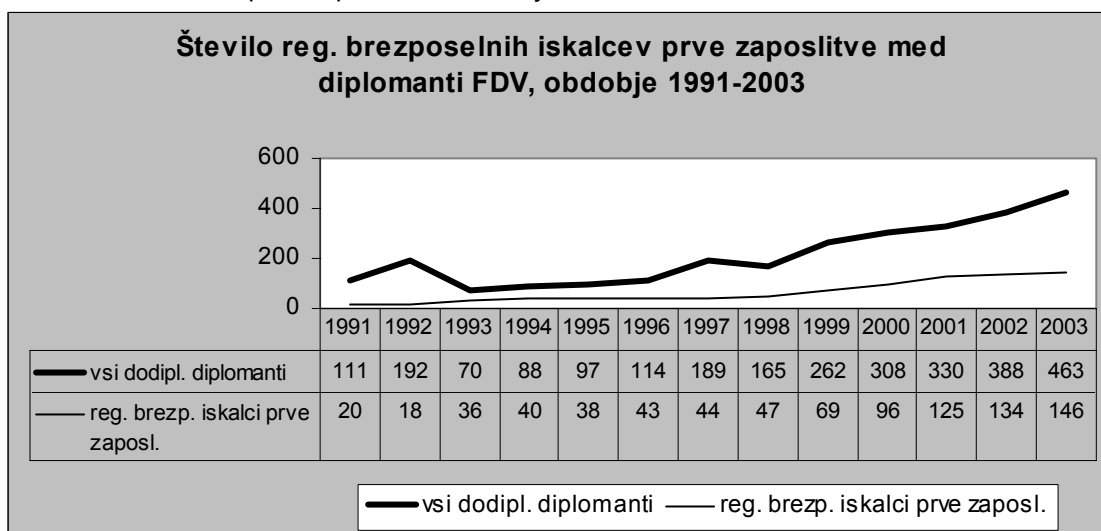
Grafikon 3: Število registrirano brezposlenih diplomantov dodiplomskega študija FDV in iskalci prve zaposlitve med njimi (1991-2003)

Vir: Analitska služba Zavoda RS za zaposlovanje (decembrska stanja)

Za "čistejšo" sliko o težavnosti prehoda vsakoletne generacije v zaposlitve si poglejmo znotrajgeneracijsko razmerja med diplomanti FDV in iskalci prvih zaposlitev med njimi (grafikon 4).

Grafikon 4: Število diplomantov dodiplomskega študija FDV in iskalcev prve zaposlitve, v obdobju 1991-2003

Vir: Analitska služba Zavoda RS za zaposlovanje (decembrska stanja)

Število brezposelnih iskalcev prve zaposlitve se je v devetdesetih sicer potrojilo, prešlo je od dolgoletne vrednosti blizu 40 (1993 - 1998) na novo vrednost okrog 150 v letu 2003. Približno za trikrat pa se je - kot že večkrat rečeno - povečal tudi vpis, kar pomeni, da je rast registrirano brezposelnih iskalcev prve zaposlitve v glavnem posledica povečanega vpisa na FDV.

9. Trajanje registrirane brezposelnosti ("čakalna doba") - prvič

Naraščajoče število registrirano brezposelnih diplomantov FDV, katerega letna stopnja rasti nekoliko presega stopnjo letnega priliva diplomantov na trg dela, in pa delež letnega števila diplomantov, ki se registrirajo za brezposelne, sama po sebi še vedno ne govorita o kakem velikem problemu zaposlovanja. Govorita le o tem, da se zaradi ekspanzije FDV povečuje število diplomantov FDV v toku registrirano brezposelnih. Povečan tok bi predstavljal težavo, če bi se ti mladi pričeli "kopičiti" na ZRSZ. Pravo razsežnost problemu nam lahko zato da šele podatek, koliko časa morajo mladi, ki se registrirajo kot brezposleni, čakati na odjavo iz brezposelnosti - oziroma na svojo prvo zaposlitev.

Vsebinski premislek o vrednosti "čakalne dobe" kot glavnega indikatorja našega pojava je naslednji. Če bi poleg naraščanja števila registrirano brezposelnih, kar smo videli, da se v resnici dogaja, naraščala tudi povprečna dolžina trajanja njihovega registriranega statusa brezposelnosti, bi to že predstavljalo dejanski problem. Če pa, obratno, dolžina trajanja njihove brezposelnosti ne bi naraščala, vsaj ne mnogo, ampak bi bila približno enaka skozi vse opazovano obdobje, ali pa bi se celo zmanjševala, potem zgolj naraščanje števila brezposelnih v evidencah ZRSZ v resnici še ne bi predstavljalo problema. Rečeno drugače, ugodnejša možnost pomeni, da je absorpcijska sposobnost (slovenskih) trgov dela še dovolj velika in zmogljiva, da lahko "požre" tudi večjo količino diplomantov FDV.

Dokler torej pojav brezposelnosti diplomantov FDV ne preseže nekega kritičnega števila¹⁷, je bolj važna njegova "pretočnost" skozi sistem ZRSZ, ne pa toliko njegova velikost. Začasno "zaustavljanje" določenega dela diplomantov FDV v evidenci brezposelnih ZRSZ izvaja namreč predvsem splošnejšo funkcijo, ki jo ima vsak javni posrednik dela: da rešuje (informacijska) neskladja med ponudbo in povpraševanjem na slovenskih trgih dela, tudi za diplomante FDV.

Za prikaz povprečne "čakalne dobe" registrirano brezposelnih diplomantov FDV bomo uporabili mediansko vrednost te spremenljivke; ta nam zaradi stalne desne asimetrije porazdelive števila brezposelnih po "čakalni dobi" (vedno je nekaj zelo težko zaposljivih, ki za "zelo dolgo časa" obtičijo na ZRSZ) bolje kot aritmetična sredina pojasni srednjo vrednost "čakanja" v populaciji brezposelnih. Ker smo za to študijo imeli dostop do individualnih podatkov, je bilo možno mediano določiti neposredno iz ranžirnih vrst¹⁸. Naj grafikonu (grafikon 5) podajamo medianske vrednosti "čakanja" za vse brezposelne osebe in posebej za iskalce prve zaposlitve (odebeljeno).

Čakalna doba je v našem primeru merjena od prijave osebe v status brezposelnosti do decembra vsakega tekočega leta. Je torej "desno cenzurirana", ker status brezposelnosti osebam v času merjenja še ni potekel. Skala "čakanja" (y-os na grafu) je umerjena na najdaljšo mediansko dobo čakanja (okrog 400 dni v najtežjem letu 1994, torej dobro leto).

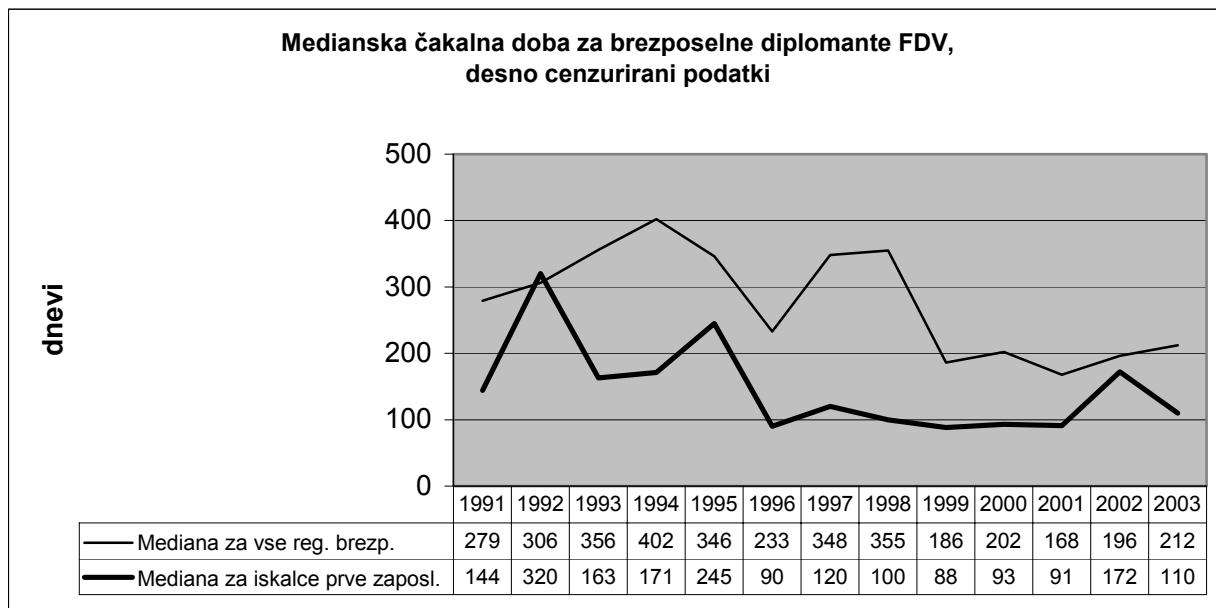
Medianske vrednosti "čakalnih dob" iz leta v leto sicer precej nihajo", a ugotovimo lahko tudi padajoč trend: v vsem opazovanem obdobju 1991 - 2003 se registrirano brezposlenim diplomantom FDV kot celoti povprečna (medianska) "čakalna doba" po evidencah ZRSZ ne podaljšuje, ampak skrajšuje, zlasti pa po letu 1998. Podobno, a na izrazito (polovico) nižji ravni, velja tudi za iskalce prve

¹⁷ Kje je ta kritična velikost, je težko odrediti vnaprej, saj tudi ponudba diplomantov FDV, še zlasti če gre za dobro anticipacijo razvoja slovenskega gospodarstva, lahko sčasoma sama skroji svoje lastno povpraševanje po diplomantih FDV (Sayev "zakon", prirejen za trg dela FDV-jevcev). Če bi se pokazalo, da je ta kritična absorpcijska velikost (nosilna kapaciteta) že dosežena, da torej aktualni trg dela ni več sposoben absorbirati novih in novih diplomantov FDV, bi akterji "sistema" (morda Ministrstvo za šolstvo, morda Univerza v Ljubljani, morda sama FDV) verjetno morali ukrepati samozaščitno, najbolje kar v izhodišču: tako, da bi pričel postopno omejevati vpis ali pa tako, da bi pričel koreniteje spreminjati svoje študijske programe proti tržno in poklicno bolj zanimivim vsebinam - pa tudi predavatelje.

¹⁸ Utemeljitev in sam postopek izračunavanja mediane iz tipičnih objav agregatnih podatkov ZRSZ za brezposelnost (po normativno določenih časovnih razredih "čakalnih dob") je podan v Prilogi 2.

zaposlitve. Kriza brezposlenosti (in/ali pa socialne ugodnosti tega statusa) je bila večja do leta 1998, po tem letu pa se medianske vrednosti umirjajo na znatno nižji ravni.

Grafikon 5: Medianska vrednost "čakalne dobe" diplomantov FDV, 1991-2003

Vir: Analitska služba Zavoda RS za zaposlovanje (decembrska stanja)

Iz prvega koraka analize, izračuna povprečne medianske dolžine "čakalnih dob" (desno cenzurirani podatki), smo ugotovili, da pojav, ki nas zanima, torej rast števila brezposlenih diplomantov FDV, zaenkrat tem diplomantom še ne predstavlja večjega problema. Medianske vrednosti očitno padajo in ne rastejo, v primerjavi s polpreteklo dobo.

Ostaja pa še odprto, kakšna je "čakalna doba" tistih, ki dejansko zapustijo evidence ZRZS, ali zato, ker se zaposlijo, ali pa zaradi drugih razlogov. Zato se bomo v naslednjem koraku posvetili še temu.

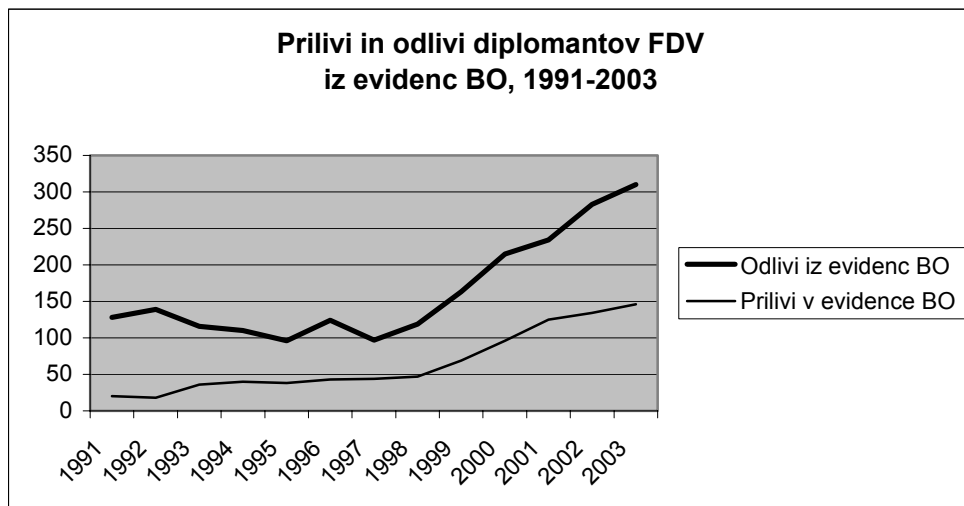
10. Trajanje registrirane brezposelnosti ("čakalna doba") - drugič

Brezposelne osebe se izpišejo iz registra brezposelnih oseb v naslednjih primerih:

- dobijo zaposlitev,
- prično delati v javnih delih,
- prenehajo biti brezposelne osebe (dobijo nek drug aktivni status, npr. šolanje, porodniška, upokožitev, lastna volja itn.),
- drugo.

Pri teh osebah je izračun, koliko je trajala njihova "čakalna doba" v statusu brezposelnosti, natančnejši kot v našem prvem primeru (glej točko 5), ker rezultat o trajanju v statusu brezposelnosti ni več ocena iz desno cenzuriranih podatkov, ampak je rezultat odraz dejanskih premikov na trgu dela (merjen je od prijave do odjave iz evidence ZRSZ). Poglejmo si torej, na podoben način kot prej, kakšna je bila sestava in kolikšne so bile medianske "čakalne dobe" za omenjene tipe "izpisov" iz evidenc ZRSZ za diplomante FDV. Najprej primerjajmo letno število prilivov v in odlivov iz evidenc ZRSZ (grafikon 6).

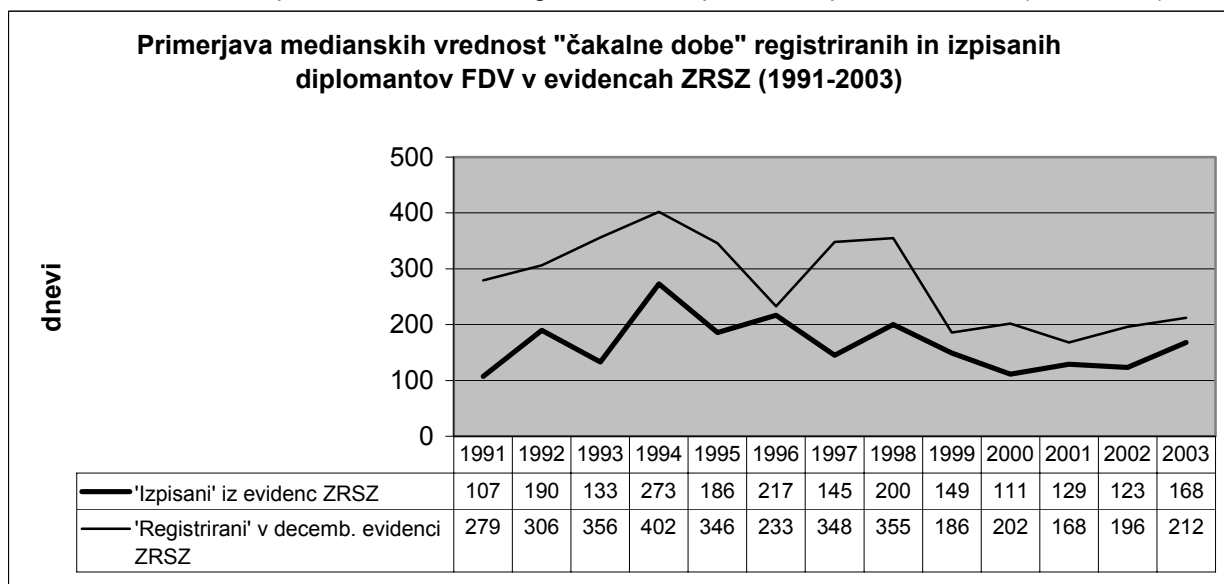
Podatki kažejo stanja enoletnih procesov prilivov in odlivov. Ugotovimo lahko, da število odlivov iz evidenc BO sistematično presega število prilivov vanje. To je razumno dejstvo in kaže na to, da ZRSZ služi svojemu namenu - glede na odprto, nedogovorno naravo slovenskih trgov dela za diplomante FDV, ki dopušča brezposelnost. Kaže tudi na to, da se del "težje" brezposelnosti ("čakalna doba" preko enega leta) kumulira, s tem, da je po letu 1999 prisotna rahla divergenca med tokovima.

Grafikon 6a: Število prilivov in odlivov diplomantov dodiplomskega študija FDV (1991-2003)

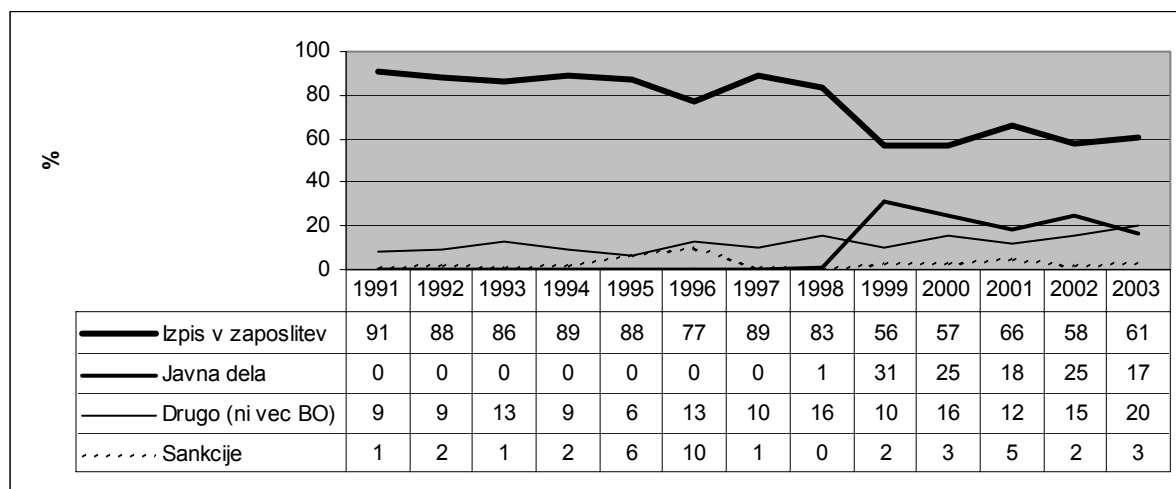
Vir: Analitska služba Zavoda RS za zaposlovanje (decembrska stanja)

Druge hipotetične možnosti če bi bile naslednje. Če bi bili krivulji enaki, bi bili prilivi enaki odlivom, kar bi pomenilo, da se v letu dni odlije toliko ljudi kot se jih prilije; v tem primeru bi rekli, da je profil in sistem ZRSZ zelo "učinkovit" (da sproti "čisti" vse probleme zaposlovanja). Če bi krivulja odlivov presegala krivuljo prilivov, bi bil to le začasen pojav, da se iz evidenc ZRSZ odlije "presežek" iz minulih obdobji; na dolgi rok pa to ni možno. s drugače, bi naraščajoči prilivi vseh preteklih let skupaj zadušili trg.

Medianska čakalna doba tistih, ki zapustijo evidence ZRSZ (grafikon 6b), so pričakovano na nižji ravni kot medianska doba pri vseh brezposelnih, merjena vsakega decembra, saj v slednji ostajajo dolgotrajno brezposelni, ki mediansko vrednost "čakalnih dob" zvišujejo. Tako je bila npr. leta 2003 mediana "čakalne dobe" registrirano brezposelnih 212 dni, mediana "čakalne dobe" izpisanih pa 168 dni. Dejstvo, da sta se v zadnjih letih obe medianski vrednosti precej zblížali, kaže na relativno zmanjšanje dolgotrajno brezposelnih v evidencah ZRSZ.

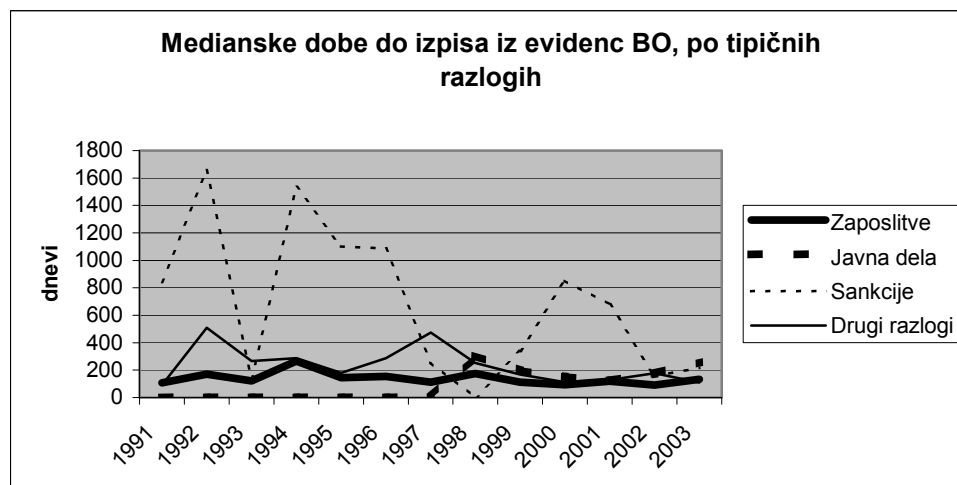
Grafikon 6b: Število izpisanih iz evidence registrirano brezposelnih diplomantov FDV (1991-2003)

Notranja heterogenost tistih, ki z razlogom zapustijo ZRSZ, je velika. Skupine z različnimi razlogi zapuščajo uradni status brezposelnosti ter s tem evidence ZRSZ, nekateri so prostovoljni, nekateri pa tudi "prisilni" (administrativni). Vsebinsko zanimiva je torej sestava izpisov po glavnih razlogih (grafikon 7).

Grafikon 7: Sestava izpisanih iz evidence BO po razlogih odhoda (stolpični %, po letih)

Največ med izpisanimi je takih, ki preidejo v zaposlitve (od 91% v letu 1991 pade ta delež na 61% v letu 2003; zadnja štiri leta je stabilen). Po letu 1999 je presenetljivo veliko število takšnih diplomantov FDV, ki iz statusa brezposelnih preidejo v *javna dela* (1/4 do 1/6), kajti ta oblika rezevanja problema zaposljivosti je bila s strani države mišljena predvsem za osebe z nedokončano srednjo izobrazbo¹⁹. Prav tako blago narašča delež tistih, ki odhajajo iz evidenc ZRSZ zaradi drugih razlogov (bržkone je velik del med njimi takih, ki gredo študirat dalje; pri ženskah lahko gre za porodniško dobo).

Končno, pogledajmo si še medianske vrednosti "čakalnih dob" teh štirih skupin z različnimi razlogi zapuščanja uradnega statusa brezposelnih oseb (tabela 2). Naletimo na njihovo veliko heterogenost. Medianske vrednosti tistih brezposelnih, ki se zaposlijo, v zadnjih letih ne naraščajo, temveč padajo, pod 200 dni (5 do 6 mesecev, grafikon 7). Tudi medianska vrednost zaradi drugih razlogov (študij, porodniška, idr.) pada. Pri javnih delih gre očitno za preusmeritev v nenačelno in zasilno delovno aktivnost tistih, ki so dlje časa brezposelnosti, saj jim medianska vrednost "čakalnih dob" narašča. Izstopajo le administrativno sankcionirane osebe (trije valovi korenitejših izbrisov iz registra, leta 1993, 1998 in 2002), ki pa jih je relativno malo (glej deleže v grafikonu 6).

Grafikon 7: Medianska "čakalna doba" izpisanih ZRSS, po razlogih

¹⁹ Javna dela so ukrep, namenjen vključevanju brezposelnih oseb v zaposlitev. Izvajajo se kot delovno razmerje, praviloma s skrajšanim delovnim časom (30 ur na teden) v neprofitnih organizacijah na področju socialnega

Naj strnemo empirične odgovore na osnovni vprašnji te študije:

(V1 = da) Število diplomantov FDV narašča v sorazmerju z rastjo vpisa na FDV (v predvidljivem časovnem zaostanku), s tem pa narašča tudi število registrirano brezposlenih oseb (v evidenci ZRSZ) in med njimi število iskalcev prve zaposlitve.

(V2 = ne) "Čakalna doba" diplomantov FDV, čakajočih na zaposlitev v statusu brezposelnosti, v zadnjih petih letih ne narašča, ampak v povprečju pada oziroma fluktuira v intervalu:

- med 170 in 210 dnevi (za vse registrirano brezposelne),
- med 110 in 200 dnevi (za tiste, ki se izpišejo iz evidenc ZRSZ) in
- med 90 in 110 dnevi (za iskalce prve zaposlitve, izjema leto 2002 s 170 dnevi).

Skratka, če povzamemo oba delna rezultata, lahko ugotovimo, da za diplomante FDV pojav "zaposljivosti" - preko trendov v trajanju začasne brezposelnosti - zaenkrat ne predstavlja večjega problema. Naraščajoče število registrirano brezposlenih v evidencah ZRSZ se zaenkrat še vedno relativno "gladko pretaka" v zaposlitve, kar pomeni, da je slovenski "trg" še vedno sposoben brez večjih zastojev sproti sprejemati diplomante FDV na delovna mesta in v službe.

Ob tem pa kaže opozoriti na dva latentna problema, ki smo ju zaznali. Prvič, status registrirane brezposelnosti izgubljajo na dokaj nenačelen način tudi tisti diplomanti FDV, ki (bolj al manj prostovoljno - stvar nadaljnje raziskave?) preidejo z vključitvijo v javna dela med delovno aktivne osebe. Drugič, nekateri se študijsko reaktivirajo zgolj zato, ker jim gre status brezposelnosti na živce in se počutijo nekoristne. Če drugo morda ni tak problem, pa le pokaže, da je podiplomsko šolanje do določene mere postalo tudi reševanje socialnih problemov oziroma problemov zaposlovanja diplomantov visokih šol in univerz (vsaj dokler je ta študij dovolj poceni!). Toda prvi pojav, uvajanje diplomantov FDV v javna dela, predstavlja večji problem²⁰. To je relativno novo dogajanje (pričetek leta 1998, z 1% v odlivu oseb iz statusa brezposelnosti med aktivne osebe), v zadnjih letih pa dosega kar znatna razsežja, med 17% in 31% vseh, ki zapustijo evidence brezposlenih oseb ZRSZ. Je v skladu z izjavo ministra za delo, ki je leta 2004 dejal, da "so izkoristili vse inštitucionalne možnosti, da so število registrirano brezposlenih spravili pod številko 90.000 oseb - nižje pa ne gre več." (GV, julij 2004, dat.?).

Obe novi obliki latentne brezposelnosti, prva bolj pasivna (javna dela), drugi bolj aktivna (izsiljen študij), pri diplomantih FDV skupaj dosegata že med 20% in 30% vseh odlivov mladih oseb iz uradnega statusa začasne brezposelnosti, oziroma polovico tega odstotka pri vseh registriranih brezposlenih (torej nekje med 10% in 15%).

varstva, izobraževanja, kulture, naravovarstva, komunale in drugih področjih. Plačilo za delo v višini izhodiščne plače se krije iz javnofinančnih sredstev, namenjenih aktivni politiki zaposlovanja (Verša:2002: 123)

²⁰ Deleži in trendi diplomantov FDV v javnih delih po letu 1998 so presenetili tudi odgovorne osebe v ZRSZ (Centrala, analitska služba). Morda je bila ta nova praksa vpeljana "na tiho", decentralizirano in diferencirano, v določenih regionalnih izpostavah ZRSZ, tam, kjer so problemi zaposlovanja največji.

Če ta pojav posplošimo, lahko ugotovimo naslednje. Statistično takšne spremembe statusov sicer znatno poboljšujejo sliko agregatne stopnje brezposelnosti²¹ in znižujejo povprečja "čakalnih dob" diplomiranih kadrov v državi, v resnici pa predstavljajo zgolj odlaganje vsebinskih problemov učinkovitejšega zaposlovanja visokošolskih diplomantov v začasne rešitve²² oziroma v prihodnost - pač upajoč na boljše čase.

²¹ Za natančnejšo oceno bi bilo treba zajeti vse slovenske podatke. Hiter izračun ("preko palca") pove, da se nacionalna stopnja brezposelnosti pri 10% "nenačelnem" odlivu vseh slovenskih brezposelnih oseb v javna dela (da torej formalno postanejo aktivne osebe, četudi začasno in pod zelo slabimi pogoji zaposlovanja in socialnega zavarovanja) zmanjša za 10 % ($b/(z+b)$ napram $0,9b/(z + b)$), ker se po premiku oseb imenovalce aktivnih oseb ohranja - aktivnih je toliko več kot je manj brezposelnih). Praktično to pomeni, da se z 10% vključitvijo brezposelnih v javna dela stopnja reg. brezposelnosti iz npr. 12.0% zniža na 10.8%. To prakso uveljavlja tudi Danska (z aktivnimi politikami zaposlovanja), ko proglasi večino prejemnikov državne pomoči (vključene še v kak program) za aktivne in zaposlene.

²² Lahko bi uvedli alternativni kazalnik, stopnjo neprostovoljne delovne izključenosti s formalnega trga dela = (delovno sposobni, a delovno neaktivni) / delovno sposobni. Ta kategorija oseb, ki jo je včasih naslavljal izraz "latentna brezposelnost", bi bila izjemno zanimiva za primerjavo tranzicijskih držav.

Tabela 4: Primerjava števila izpisanih iz evidence BO in medianskih vrednosti "čakalnih dob", po vrsti odhoda, diplomanti FDV (1991-2003)

	1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me	n	Me		
Zaposlitve	116	107	123	170	100	121	98	265	84	145	95	153	86	112	99	174	92	112	122	94	154	118	164	90	188	133
Javno delo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	305	51	197	53	151	42	124	71	174	52	258
Niso več BO	11	91	13	509	15	267	10	287	6	179	16	287	10	473	19	251	16	167	34	112	27	129	43	178	62	110
Sankcije	1	843	3	1658	1	135	2	1535	6	1101	13	1088	1	257	0	0	4	341	6	851	11	679	5	157	8	216
SKUPAJ	128	107	139	190	116	133	110	273	96	186	124	217	97	145	119	200	163	149	215	111	234	129	283	123	310	168

11. Notranja heterogenost v trendih zaposlovanja diplomantov FDV (V3)

Kljub temu, da sta nam odgovora na prvi dve vprašanji študije pokazala, da zaenkrat brezposelnost diplomantov FDV na slovenskem trgu dela še ne predstavlja večjega zaposlitvenega problema zanje, ker se "čakalne dobe" brezposelnih ne povečujejo, pa nas vseeno lahko zanima tudi tretje vprašanje - notranja heterogenost tega pojava po študijski smereh FDV. Naslednjo analizo zato namenjamo temu vprašanju.

Grafične prikaze števila brezposelnih oseb in medianske vrednosti njihovih "čakalnih dob" bomo podali le za tiste skupine/profile diplomantov, pri katerih (zlasti po letu 1998) narašča število brezposelnih - kar je prvi pogoj za potencialni "problem" njihovega zaposlovanja. Če namreč število brezposelnih oseb določenega študijskega profila FDV ne narašča, potem problema z zaposlovanjem teh kadrov ni, sicer bi že zaradi priliva novih diplomantov na trg rastle tudi število registrirano brezposelnih med njimi.

Tudi v primeru, če je samo število brezposelnih zanemarljivo majhno (če je denimo manjše od 10), potem nima smisla računati srednjih vrednosti "čakanja", ker je takšna populacija statistično prešibka za posploševanje. Tudi pri tem merilu bomo pozorni zlasti na obdobje po letu 1998.

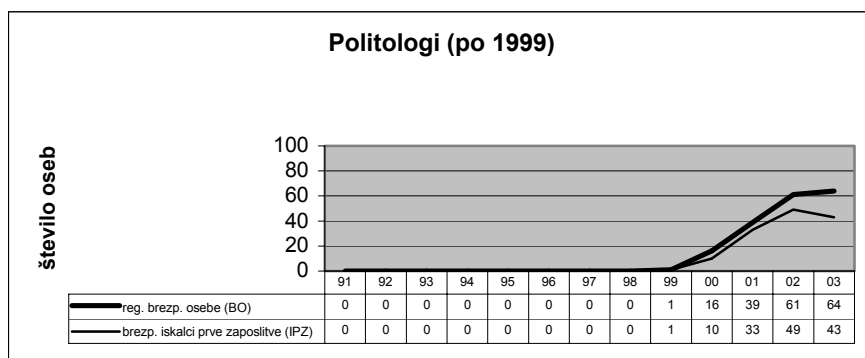
11.1 Študij politologije in zaposlovanje diplomantov

V bazi podatkov imamo na razpolago osem šifer za razne profile politologov iz FDV za obdobje po letu 1991. Sedem šifer od teh je zgodovinskih (nanašajo se na usmeritvene študijske profile znotraj glavnih ved FDV pred letom 1999), samo ena šifra (78354 - Univerzitetni diplomirani politolog) pa zajema vse novejšje politologe skupaj, za čas po letu 1999.

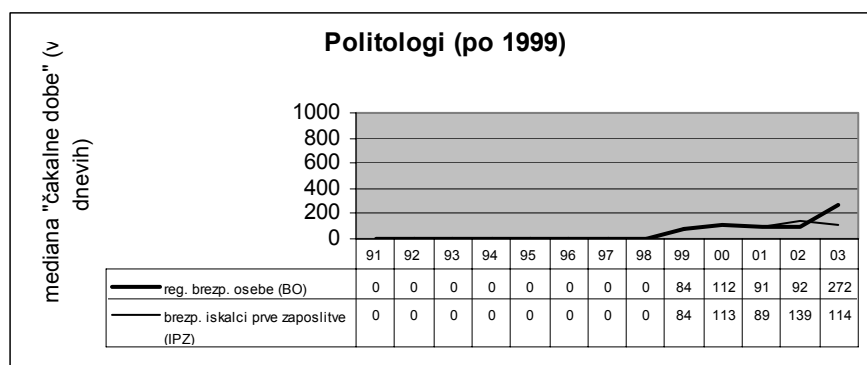
Med zgodovinskimi šiframi lahko takoj zanemarimo obravnavo štirih starejših profesorskih profilov politologov, ker med njimi takorekoč ni brezposelnih oseb. Po istem merilu lahko zanemarimo tudi obravnavo profila "mednarodni odnosi" (največ po 6 brezposelnih v enem letu v celem opazovanem obdobju). Tudi profil obramboslovca je na robu zanemarljivosti, še posebej zato, ker po letu 1998 število brezposelnih pade pod 10 oseb (vsako kasnejše leto od vključno 1999 pa do vključno 2003 je brezposelnih le po 8, 5, 5, 6, 8 oseb). Končno, zanemarimo lahko tudi obravnavo starejših politologov za družbeno politiko (šifra 78351), ker se po letu 1998 njihov problem zaposlovanja naglo zmanjša pod prej opredeljeno raven (vsako kasnejše leto od vključno 1999 pa do vključno 2003 je brezposelnih po 27, 21, 11, 9, 10 oseb).

Tako nam za obravnavo na rešetju ostane le še skupni novejši profil politologije na FDV, univerzitetni diplomirani politolog (šifra 78354), kjer število brezposelnih po letu 1998 narašča (grafikon 8-a), razen v zadnjih dveh letih.

Grafikon 8-a: Trend števila brezposelnih politologov FDV (1991-2003)

Ti brezposelni so pričeli diplomirati v letu 1999. Vsako leto jih je nekaj več. V letu 2003 se njihovo število sicer umiri približno na ravni predhodnega leta, vendar je pomembno zvedeti, ali tudi njihove "čakalne dobe" rastejo (grafikon 8-b).

Grafikon 8-a: Mediana čakalne dobe brezposelnih politologov FDV (1991-2003)

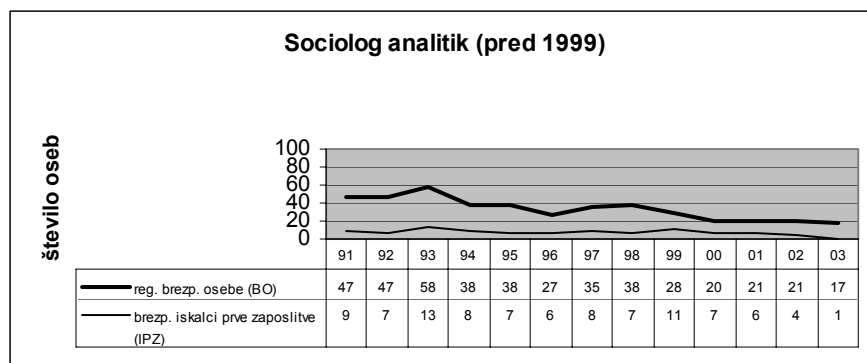
Vidimo, da medianska vrednost čakalnih dob vseh registrirano brezposelnih politologov sicer narašča (v letu 2003 je ta dosegla okrog 60 dni oziroma dva meseca), da pa ob tem "čakalna doba" brezposelnih diplomiranih politologov, iskalcev prve zaposlitve, pada (od 50 na 40 dni).

Iz vsega tega lahko le ugotovimo, da politologi FDV z zaposlovanjem zaenkrat nimajo (večjih) težav.

11.2 Študij sociologije in zaposlovanje diplomantov

V bazi podatkov imamo na razpolago pet različnih šifer za razne profile sociologov iz FDV za obdobje po letu 1991. Štiri med njimi se nanašajo na zgodovinske profile, samo ena šifra (78326 - Univerzitetni diplomirani sociolog) pa zajema vse novejši sociologe skupaj, za čas po letu 1999; sem štejemo diplomante treh vpisanih študijskih smeri, teoretsko-analitske, kadrovsko-menedžerske in družboslovno-informatične.

Med zgodovinskimi šiframi lahko takoj zanemarimo obravnavo dveh kategorij študija družboslovne informatike (šifri 77124 in 78325), ker med diplomanti takorekoč ni brezposelnih oseb. Starejši²³ profil sociologa analitika (šifra 78321) potrebuje delno obravnavo, zaradi števila. Število vseh registrirano brezposelnih oseb se je v zadnjih letih ustalilo na ravni 20 oseb, torej ne narašča več. Je pa ob tem je pomembno opaziti, da je število iskalcev prve zaposlitve pod 10 osebami (Grafikon 9-a).

Grafikon 9-a: Padajoč trend števila brezposelnih sociologov-analitikov na FDV (1991-2003)

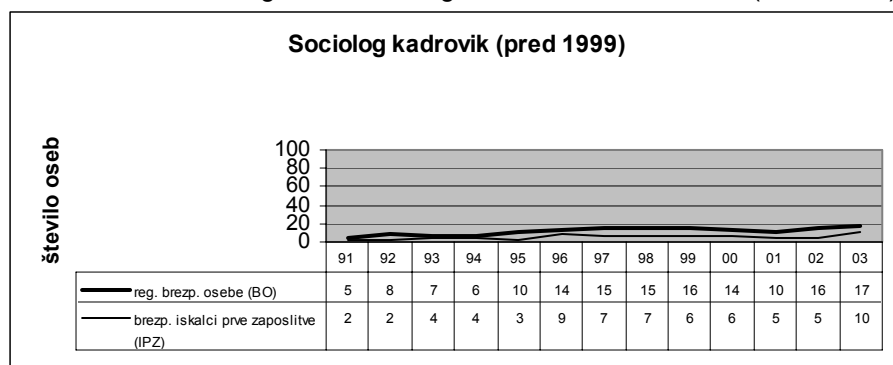
Ker število vseh registriranih sociologov analitikov po letu 1998 ne narašča več (število iskalcev prve zaposlitve med njimi pa zelo pada), ni prave potrebe, da bi analizirali še njihovo mediansko "čakalno dobo". Vseeno povejmo, da podrobnejši vpogled pokaže, da je ta v zadnjih treh letih upadla za tretjino, glede na izhodiščno vrednost (iz 360 dni v letu 2001 na 300 dni v letu 2002 in nato na 250 v letu 2003).

Malo drugače je z diplomanti kadrovsko-menedžerske smeri sociologije. Skupno letno število brezposelnih sicer že dolgo časa ne narašča, ampak po letu 1994 fluktuirajo na relativno nizki ravni,

²³ Študentje FDV zaenkrat še vedno vpisujejo in študirajo to smer, a naslov v diplomi je splošnejši (univ. dipl. sociolog).

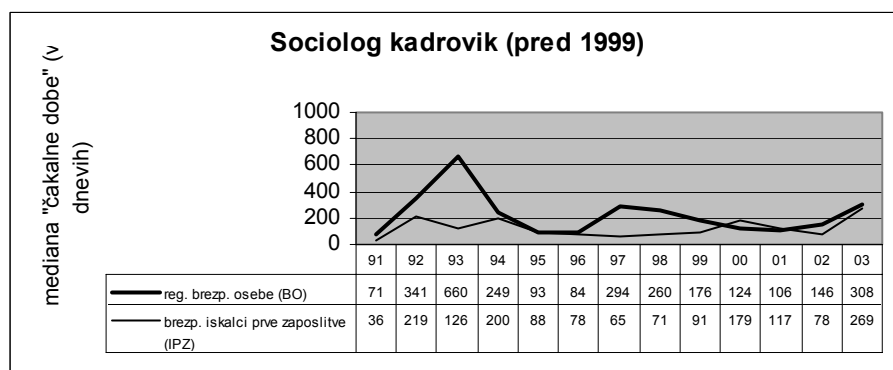
med 14 in 17 osebami letno (iskalcev prve zaposlitve med njimi je približno polovica, torej manj kot 10). Ker ni naraščanja števila brezposelnih oseb, večjega problema zaposlovanja s tem kadrom ni, je le začasni pojav brezposelnosti (grafikon 10-a).

Grafikon 10-a: Fluktuacija brez trenda v številu brezposelnih sociologov kadrovskega menedžmenta na FDV (1991-2003)

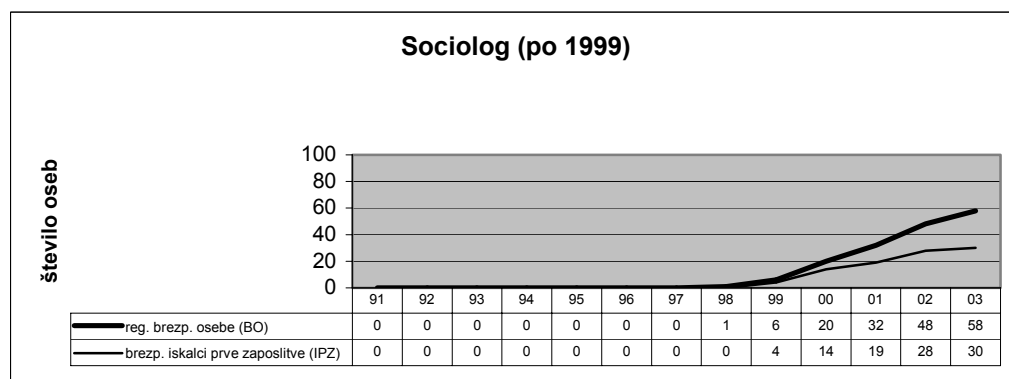
Analiza medianske "čakalne dobe" brezposlenih oseb pa pokaže na trenutne zagate z zaposlovanjem tega študijskega profila, saj se je doba čakanja v zadnjem letu opazovanja podvojila (pri iskalcih prve zaposlitve celo početrila), kar bi kazalo podrobneje proučiti (grafikon 10-b).

Grafikon 10-b: Mediana čakalne dobe brezposelnih diplomantov kadr. menedžmenta (1991-2003)

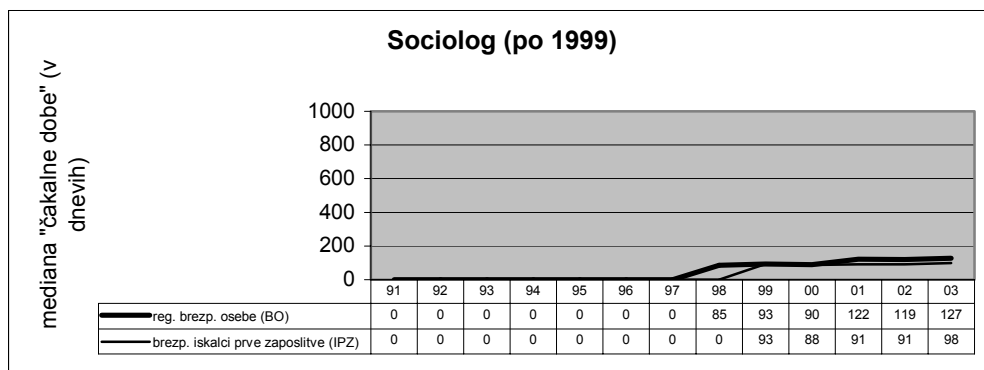
Preostane nam še obravnava kadrov, ki so diplomirali po letu 1998 s skupnim nazivom "univ. diplomirani sociolog", pridobivali pa so ga diplomanti vseh socioloških usmeritev. Število registriranih brezposelnih oseb tega profila pričakovano narašča (grafikon 11-a).

Grafikon 11-a: Naraščajoč trend števila brezposelnih sociologov na FDV (po 1998)

Analiza medianskih vrednost njihovih "čakalnih dob" n ZRSZ pokaže, da ta doba ne narašča, ampak je kljub rasti števila brezposelnih zadnjih šest let zelo stanovitna (med 90 in 100 dni).

Grafikon 11-b: Mediana čakalne dobe brezposelnih sociologov (po 1998)

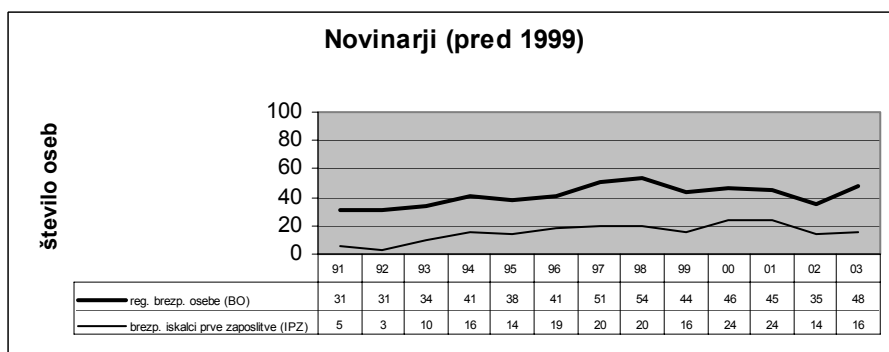
Iz vsega tega lahko ugotovimo, da sociologi FDV z zaposlovanjem zaenkrat nimajo (večjih) težav; edina izjema so diplomanti kadrovske menedžerske smeri študija (verjetno z diplomami pred 1999), kjer letno število brezposelnih oseb, registriranih na ZRSZ, sicer ne narašča, se pa podaljšuje njihova "doba čakanja".

11.3 Študij komunikologije

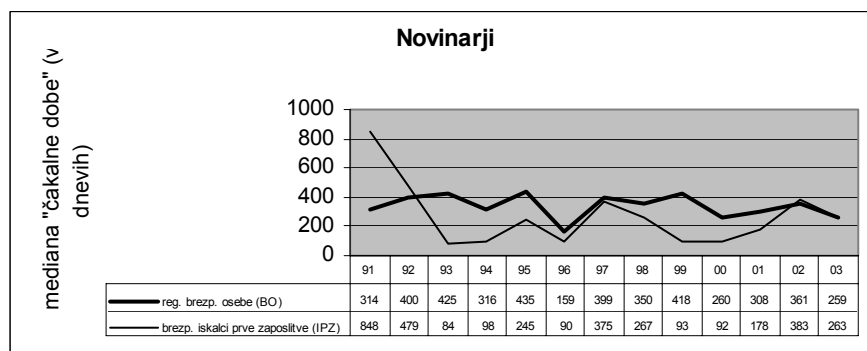
V bazi podatkov imamo na razpolago le dve različni šifri za profile komunikologov za obdobje po letu 1991. Prva se nanaša na študijski profil novinarja (šifra 78361), druga pa na novejši skupni profil, "univ. dipl. komunikolog, za dobo po letu 1998, v kateri sta (naj bi bila!) skupaj zajeta tako profil "novinarja" kot tudi novejši študijski profil "tržnega komunikologa" (šifra 78362).

Profil novinarja - torej naziv v diplomu, ki je veljal do leta 1998, verjetno pa se v bazah ZRZS občasno uporablja še danes, ker je študij tako različen od študija tržnih komunikologov - ima od vseh študijskih profilov FDV najvišjo raven permanentne letne brezposlenosti (med 30 in 60 osebami). Zanimivo pa je, da serija podatkov za čas po letu 1991 ne nakazuje trenda naraščanja, ampak prej fluktuiranje danega števila oseb v omenjenem intervalu (graf 12-a).

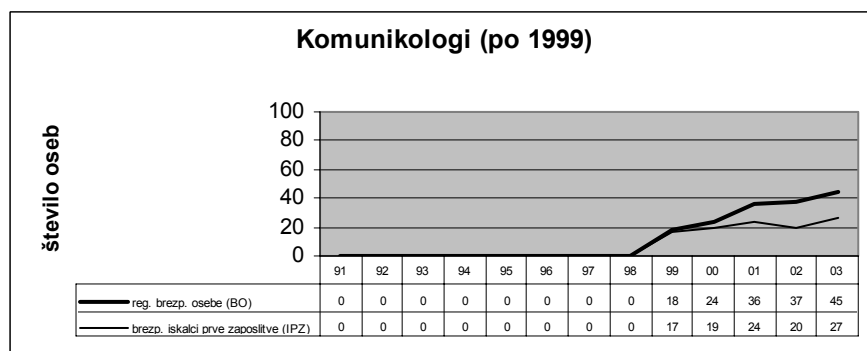
Grafikon 12-a: Fluktuiranje števila brezposelnih novinarjev s FDV

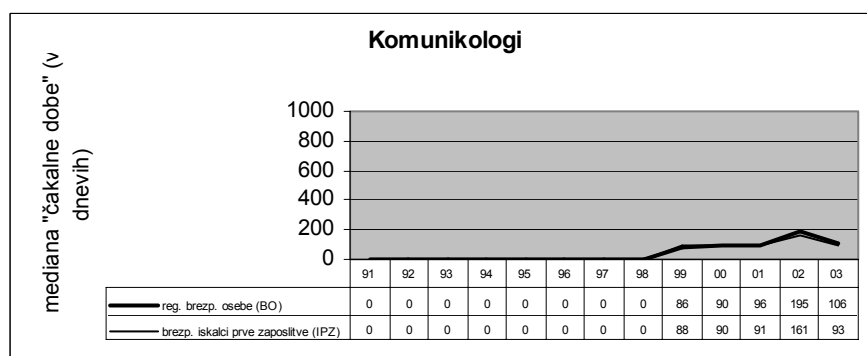
Analiza medianskih vrednosti "čakalnih dob" novinarjev so v vsem obdobju relativno visoke (med 300 in 500 dnevi, torej 1 do 2 leti) in kažejo na težavnost v pridobitvi trajnejših zaposlitev tega dokaj tržnega profila (prosta delovna mesta se ne pojavljajo redno in množično, ampak zgolj sporadično in v manjšem številu). Se pa, zanimivo, "čakalne dobe" novinarjev na ZRZS vseeno ne podaljšujejo (grafikon 12-b).

Grafikon 12-b: Mediana čakalne dobe brezposelnih novinarjev s FDV

Podoben "statističen" položaj kot univ. dipl. sociologi imajo z zaposlovanjem univ. dipl. komunologi. Njihovo število v evidencah ZRSZ vztrajno narašča, v skladu s prilivi novih diplomantov te študijske smeri na trg dela (grafikon 13-a).

Grafikon 13-a: Naraščanje števila brezposelnih komunikologov s FDV

Analiza "čakalnih dob" registrirano brezposelnih komunikologov FDV pa pokaže, da ta doba ne narašča, v zadnjem letu opazovanja (2003) je celo padla na prejšnjo "normalo" (okrog 100 dni); nekj težav je bilo očitno le leta 2002.

Grafikon 13-b: Mediana čakalne dobe brezposelnih komunikologov s FDV

Iz obeh proučevanj bi sicer lahko ugotovili, da registrirano brezposelni komunikologi, tako novinarji kot tržni komunikologi, z zaposlovanjem zaenkrat nimajo (večjih) težav. Novinarji morda težje čakajo in dočakajo "rednejše" zaposlitve (doba čakanja med 300 in 500 dnevi) kot komunikologi (čakajo le okrog 100 dni), a se pa pri obeh profilih "čakalna doba" v evidencah ZRSZ ne podaljšuje.

A naj vseeno dodamo, da je morda pri obeh teh profilih, novinarjih in tržnih komunikologih, problem z zaposlovanjem preko podatkov o uradni brezposlenosti podcenjen. Ker je pri obeh profilih (medijski in podben) trg dela in zaslužkov živahen ter tekmovalen in je možno zaslužiti tudi brez formalne zaposlitve, je verjetno precej diplomiranih kadrov obeh profilov raje "začasno" in "nestandardno"

delovno aktivnih kot pa da bi bili uradno brezposelni. Torej so ti tržni kadri, v primerjavi z drugimi diplomanti FDV, zaradi posebne narave dela (mediji), delovno aktivni, a verjetno manj kot drugi profili FDV deležni "dobrih, trajnih zaposlitev" oziroma njim pripadajočega socialnega zavarovanja.

11.4 Študij kulturologije

V bazi podatkov imamo na razpolago le eno šifro za profil diplomiranega kulturologa s FDV. V zadnjem letu opazovanja (2003) je sicer število registrirano brezposlenih prvič preseglo 10 oseb (vsako kasnejše leto od vključno 1999 pa do vključno 2003 je bilo brezposlenih po 1, 2, 5, 8, 14 oseb). Nam pa analiza "čakalnih dob" na ZRSZ pokaže, da ta doba ne narašča (je nekje med 70 in 80 dnevi, kar je relativno nizka raven čakanja), zato ne moremo govoriti o njihovem problemu zaposlovanja. Verjetno je tudi res, da precej kadrov te smeri enostavno študira dalje.

11.5 Povzetek notranje (FDV) heterogenosti glede težav z zaposlovanjem

Analiza notranje heterogenosti diplomantov različnih študijskih smeri FDV glede njihovih težav v prehodu proti (prvim trajnejšim) zaposlitvam nam je potrdila prej pridobljeno splošnejšo sliko, ko na agregatni ravni nismo našli empirične osnove za trditev, da imajo diplomanti FDV (vse večje) težave z zaposlovanjem. Upošteva naše dve merili za opredelitev problema, lahko to splošno sliko prikažemo s tabelo podrobneje (tabela 3):

Tabela 3: Analiza zaposljivosti (preko brezposlenosti) diplomantov FDV, po smereh (1991-2003)

Merila (v glavnem (za čas po 1998))	Polit.	Sociol.	Komun.	Kultur.	FDV
(V1) Št. brezposlenih v evidencah ZSRS narašča?	da	da	da	da	da
(V2) "Čakalna doba" registrirano brezposlenih oseb narašča?	ne ¹	ne ²	ne	ne	ne
Je zaposlovanje problem?	NE¹	NE	NE	NE	NE³
<i>Opombe (izjeme)</i>	¹ dipl. pol. (čd+) (APJU?)	² KM. (čd+), (star profil?)			³ javna dela?
Medianska "čakalna doba" na ZRSZ (v dneh, leto 2003)					
Iskalci prve zaposlitve	115	100	95	70	110
Vsi registrirano brezposelni	270	130	110	80	210
Izpisani iz evidence brezposlenih					170

Čeprav smo ugotovili, da zaposlovanje diplomantov FDV nasploh ni problem, po smereh študija pa je problem prisoten le tu in tam, a ne na kritični ravni, pa glede na mediansko vrednost čakanja registrirano brezposlenih na zaposlitev lahko opazimo različno ugodne položaje kadrovskih profilov FDV na slovenskem trgu dela: najmanj čakajo univ. dipl. politologi (60 dni), sledijo jim kulturologi (70-80 dni) in univ. dipl. sociologi in komunikologi, verjetno smer tržno komuniciranje (oboje okrog 100 dni), zatem sociologi analitske smeri (250 dni) in sociologi kadrovsko-menedžerske smeri (300 dni), najdlje pa čakajo na trjanejo zaposlitev novinarji (300-500 dni).

Diplomanti drugih, tu neomenjenih študijskih smeri s FDV imajo v povprečju z zaposlovanjem še manj problemov, če sploh.

12. Primerjava diplomantov FDV s sorodnim in konkurenčnimi profili

Analiza trendov zaposlovanja diplomantov FDV, preko proučevanja uradne brezposelnosti po letu 1990, je pokazala, da (zaenkrat) ne moremo govoriti o naraščajočih problemih zaposlovanja tega visokošolskega kadra na slovenskem trgu dela.

Sama ugotovitev pa je polovična vse dotlej, dokler je ne spravimo v primerjalni okvir brezposelnosti oziroma zaposlovanja vseh drugih slovenskih diplomantov družboslovja in humanistike (zaradi smeri kulturologija na FDV). Ta vidik je pomemben še zlasti zato, ker imajo druge družboslovne fakultete v marsičem podobne študijske programe (menedžment, družboslovna informatika, sociologija, upravne vede idr.) in zato diplomanti teh šol do določene mere konkurirajo z diplomanti FDV za podobna delovna mesta (svetovalci, raziskovalci, strokovni referenti, analitiki, vodstveni delavci, idr.). Zato naslednji raziskovalni vpogled namenjamo proučitvi relativni težavnosti zaposlitvenega položaja diplomantov FDV glede na zaposlitveni položaj diplomantov konkurenčnih družboslovnih in sorodnih študijskih programov v Sloveniji.

Ker nimamo na razpolago podrobnejših podatkov o vpisu in diplomantih na drugih družboslovnih šolah skozi čas, se bomo v primerjavah morali zadovoljiti z minimalno primerjavo, z analizo števila brezposelnih in njihovih čakalnih dob na ZRSZ. Za primerjalno analizo smo uporabili isto bazo podatkov brezposelnih oseb ZRSZ ko v primeru analize FDV in isto metodologijo. Profile diplomantov široko razumljenega družboslovja smo uvrstili v 11 apriorno določenih vsebinskih skupin (ločeno za univerzitetni in visokošolski študij), poleg diplomantov FDV, in sicer na naslednji način:

1. Družboslovci (diplomanti na filozofskih fakultetah, brez diplomantov FDV)
2. Ekonomisti (splošni in specialni)
3. Menedžerji
4. Informatiki (računalničarji, programerji, specialisti telekomunikacij, ...)
5. Bibliotekarji ipd. (arhivisti, bibliotekarji, dokumentalisti ...)
6. Umetniki (kiparji, slikarji, grafiki, kostumografi, restavratorji. ...)
7. Humanisti (profesorji, glasbeniki)
8. Jezikoslovci
9. Teologi
10. Socialni pedagogi in socialni delavci
11. Pravniki
12. Diplomanti FDV

12.1 Primerjava vseh registrirano brezposelnih družboslovcev in humanistov

Primerjava zaposljivosti tekmovalnih profilov družboslovja in humanistike kot jih gojijo na FDV, narejena preko analize tokov brezposelnosti, zabeleženih v evidencah ZRSZ (glej Prilogo 3), pokaže deloma pričakovano, deloma pa presenetljivo sliko (tabela 4). Upoštewane so vse registrirane brezposelne osebe, interpretacija je usmerjena na čas po letu 1998. Višje v tabeli se nahaja študijski profil, več težav imajo njegovi diplomanti z zaposlovanjem; na dnu tabele so profili z najmanj težav - kar nakazujejo tudi vpisani rangi (stolpec 1).

V prvem delu tabele (so (vidnejše) težave z zaposlovanjem) so podani tisti študijski profili, pri katerih trendna analiza brezposelnosti (1991-2003) pokaže, da imajo njihovi diplomanti določene težave zaradi obeh meril, ki jih uporabljamo v tej študiji: tako zaradi naraščanja števila brezposelnih oseb kot tudi zaradi naraščanja njihove "dobe čakanja" na zaposlitev na ZRSZ (izjema so "umetniki", kjer število uradno brezposelnih sicer ne narašča, je pa njihova medianska čakalna doba zelo dolga). Skupno so ti diplomanti označeni kot profili, ki imajo določene težave z zaposljivostjo (v stolpcu 4 je oznaka DA ali DA/NE, ki pomeni, da je zaposljivost problem). Najjasnejši slabi zaposlitveni trendi obojne vrste so izraženi pri diplomantih teologije, socialnega dela in socialne pedagogike ter - presenetljivo - prava (stolpec 4, oznaka DA). Sledijo jim družboslovci (brez FDV), kjer trend naraščanja brezposelnosti ni izrazit, zato pa se daljša njihova "čakalna doba" na ZRSZ, njim pa ekonomisti in jezikoslovci, pri katerih število brezposelnih (zaradi povečevanja vpisa v minulem obdobju) izrazito narašča, ob tem pa je rast "čakalnih dob" na ZRSZ malo manj izrazita - to pomeni, da je "pretočnost" še prisotna, a se bliža zgornji meji. V tej skupini profilov z določenimi težavami pri zaposlovanju so še diplomanti humanistike, kjer sta trenda pri obeh merilih sicer manj zaskrbljujoča, a vseeno prisotna, in "umetniki", pri katerih pa sama rast števila diplomantov sicer ni zaskrbljujoča

(permanentne omejitve vpisa, s strani profesij reguliran študij), je pa z več kot dvema letoma izjemno visoka njihova doba čakanja na zaposlitve.

Tabela 4: Vse reg. brezposelne osebe, diplomanti družboslovja in humanistike v Sloveniji, analiza trendov po letu 1998 /univerzitetni študijski programi/

rang	SKUPINA	V1 rast št.	V2 rast č.d.	Zaposljivost problem?	Število vseh reg. b.o. (dec. 2003)	Medianska čakalna doba, desna cenzura (v dneh, dec. 2003)
		so (vidnejše) težave z zaposlovanjem				
12	Teologi	da	da	DA	36	214
11	Socialni delavci	da	da	DA	78	180
10	Pravniki	da	da	DA	287	161
9	Družb. brez FDV	da/ne	da	DA/NE	254	225
8	Ekonomisti	da	da/ne	DA/NE	487	175
7	Jezikoslovci	da	da/ne	DA/NE	225	219
6	Humanisti	da/ne	da/ne	DA/NE	182	173
5	Umetniki	ne	da	DA/NE	37	758
		ni (vidnejših) težav z zaposlovanjem				
4	FDV diplomanti	da	ne	NE	291	212
3	Bibliotekarji ipd.	ne	da	NE	9	180
2	Informatiki	ne	da/ne	NE	26	215
1	Menedžerji	ne	ne	NE	86	274

V drugem delu tabele se nahajajo študijski profili, pri katerih diplomanti zaenkrat nimajo (večjih) vidnih težav z zaposlovanjem, vsaj glede na obravnavane tokove brezposelnih oseb skozi javni sistem za lajšanje epizod brezposelnosti, RZSZ. Diplomanti univerzitetnih študijskih programov menedžmenta v Sloveniji, podobno kot diplomanti FDV nasploh, nimajo (večjih) težav z zaposljivostjo. Prav tako nimajo težav diplomanti bibliotekarstva, arhivistike, dokumentalisti in organizatorji kulturnih dejavnosti, ki pa se v evidencah RZSZ pojavljajo silno redko. Pri informatikih, pri katerih rast števila brezposelnih sicer ni problem, se kaže nekaj znamenj, da se povečuje "čakalna doba" oseb s statusom brezposelnosti.

12.2 Primerjava družboslovcev in humanistov, iskalcev prve zaposlitve

V drugem delu bomo primerjalno analizo ponovili le na podpopulaciji vseh registrirano brezposelnih oseb, med iskalci prve zaposlitve (tabela 5). Tudi ta primerjava zaposlitvenega položaja letnih pritokov diplomantov družboslovja in humanistike v Sloveniji, pokaže deloma podobno sliko kot prej (tabela 5). Podobno kot prej velja, da višje v tabeli kot se nahaja študijski profil, več težav imajo njegovi diplomanti z zaposlovanjem.

Če primerjamo rezultate za vse brezposelne le s tistimi, ki so med njimi iskalci prve zaposlitve, se najbolj spremeni položaj diplomantov teologije, ekonomije in menedžmenta: medtem ko imajo iskalci prve zaposlitve med diplomanti teologi in ekonomije boljši položaj kot sicer nasploh diplomanti teh profilov (starejši diplomanti imajo očitno več težav z zaposlovanjem kot novejši), pa je položaj diplomantov menedžmenta, iskalcev prve zaposlitve, obrnjen, t. j. slabši kot pa položaj brezposelnih diplomantov te študijske smeri nasploh (novi diplomanti imajo vse več težav z zaposlovanjem kot starejši - njihova "čakalna doba" raste).

Tabela 5: Iskalci prve zaposlitve med diplomanti družboslovja in humanistike v Sloveniji,

analiza trendov po letu 1998 /univerzitetni študijski programi/

rang	SKUPINA	V1 rast št.	V2 rast č.d.	Zaposljivost problem?	Število iskalcev prve zap. (dec. 2003)	Medianska čakalna doba (v dneh, dec. 2003)
		so (vidnejše) težave z zaposlovanjem				
12	Pravniki	da	da	DA	119	175
11	Socialni delavci	da	da	DA	36	189
10	Družb. brez FDV	ne	da	DA/NE	115	229
9	Jezikoslovci	ne	da	DA/NE	78	181
8	Humanisti	ne	da	DA/NE	60	140
7	Menedžerji	ne	da	DA/NE	20	177
6	Umetniki	ne	da/ne	DA/NE	11	392
		ni (vidnejših) težav z zaposlovanjem				
5	FDV diplomanti	da	ne	NE	146	110
4	Teologi	da/ne	ne	NE	17	124
3	Ekonomisti	da/ne	ne	NE	189	98
2	Bibliotekarji ipd.	ne	da	NE	3	86
1	Informatiki	ne	ne	NE	26	215

12.3 Primerjava vzorca brezposelnosti pri diplomantih FDV in ostalih

Glede na to, da nismo pričakovali oziroma predvideli, da bi se pri študijskih profilih, pri katerih število diplomantov ne narašča, lahko povečevala tudi njihova "čakalna doba", kaže ta zanimiv pojav dodatno proučiti. Namreč, tudi če je vpis študentov reguliran (omejen), kar je običajno praksa reguliranih poklicev (profesij), pa se lahko zgodi, da zmanjkuje delovnih mest za diplomante takšnih poklicnih smeri. V tem primeru se povečujejo čakalne dobe, ne da ob tem raste število brezposelnih - podobne kot so v zdravstvu čakalne dobe posredno, a tipično znamenje težav (cit. xx) - omejenih kapacitet primernih delovnih mest.

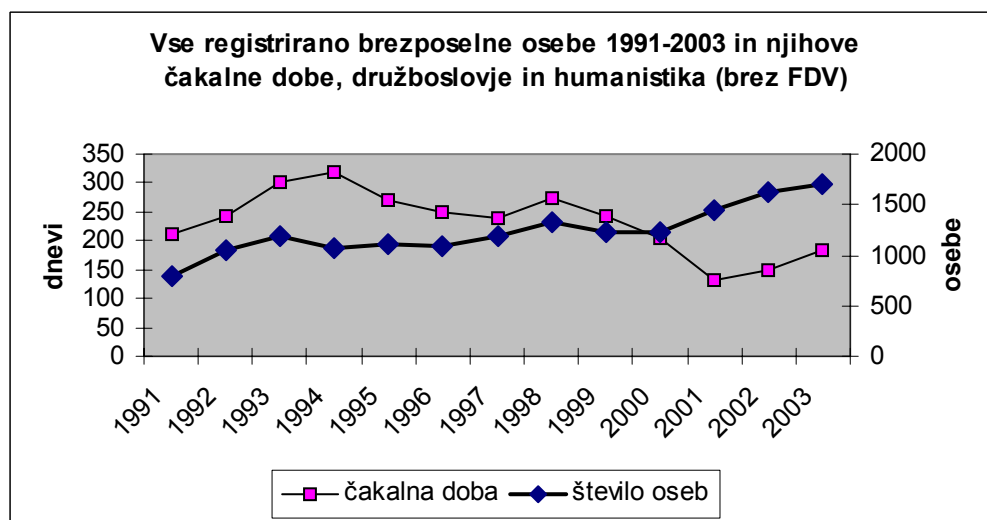
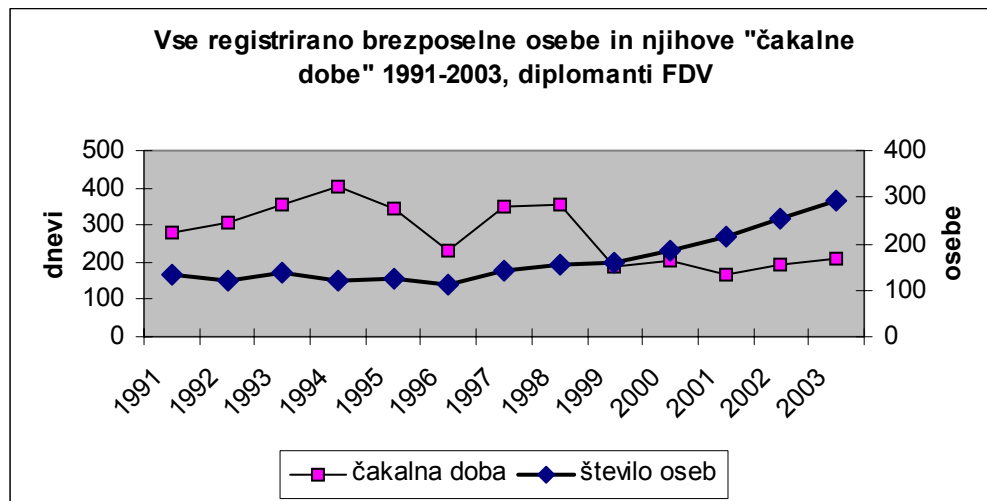
Ta vzorec zagat na trgu dela je v teoriji dobro znan, odgovarja pa principu splošne "družbene klavzure"²⁴, oziroma principu zaprtih trgov dela, npr. tim. "poklicnih klavzur" (angl. "occupational closure", Abbott 1989, Kim 2000), s katerimi skušajo profesije/stroke z omejevanjem izobraževalnih mest na eni in zaposlitvenih mest na drugi strani (licence za opravljanje dela ali dejavnosti) ohraniti relativno visok socioekonomski status za aktivne praktike svoje profesije (za zaposlene), četudi na račun sorazmerno nesolidarnega odnosa do novih kadrov (priliva na trg dela).

Čeprav je splošno znano, da je slovenski trg dela med najbolj reguliranimi, celo s cehovskimi znamenji in regulacijami (glej več o tem v Kramberger 2000), pa nekako "naivno" nismo pričakovali, da se bo ta vzorec, sicer značilen za poklicne trge dela, pojavil tudi v analizi brezposelnosti visokošolskih diplomantov. Razberemo ga v primeru, da strožji kriterij (rast števila brezposelnih) ni problematičen, ker je denimo vpis na določene študijske smeri relativno omejen, navidez blažji kriterij (naraščanje "čakalne dobe") pa postaja kritičen. To pomeni, da število brezposelnih diplomantov sicer ne narašča, naraščajo pa njihove "čakalne dobe" na zaposlitev, ker je premalo poklicno ozko definiranih delovnih mest. Tipično je ta problem prisoten v zdravniškem poklicu, najbolj regulirani profesiji - ker zmanjkuje dobrih delovnih mest, se izumlja vedno nove oblike zdravnika "pripravnika", prostovoljca ipd.. V naši analizi so to lahko profesorji družboslovja, jezikoslovci, humanisti določenih smeri, tudi umetniki, celo diplomirani menedžerji - ker po nekaj generacijah diplomantov menedžerjev že primanjkuje najbolj zaželenih "vodstvenih" in "direktorskih" delovnih mest.

²⁴ Frank Parkin (1997) je razvil svojo splošno teorijo socialne klavzure z zgledovanjem na Webra.

FDV nikoli ni slovela (prej obratno!) po zaposlitvenih dogovorih s potencialnimi delodajalci, torej po vnaprejšnjem zapiranju možnih poklicnih prostorov za svoje študente. Ali je torej diplomant "klasičnega" družboslovja in humanistike v Sloveniji (študij na Filozofskih fakultetah) nasploh potencialni pripadnik bolj reguliranih poklicnih skupin kot pa diplomant FDV? Odgovor je verjetno pritrdilen. Primerjajmo najprej splošno sliko trendov brezposlenosti za diplomante obeh skupin (Grafikon 14).

Grafikon 14: Primerjava FDV in drugih diplomantov D&H na Slovenskem (vsi brez p.)

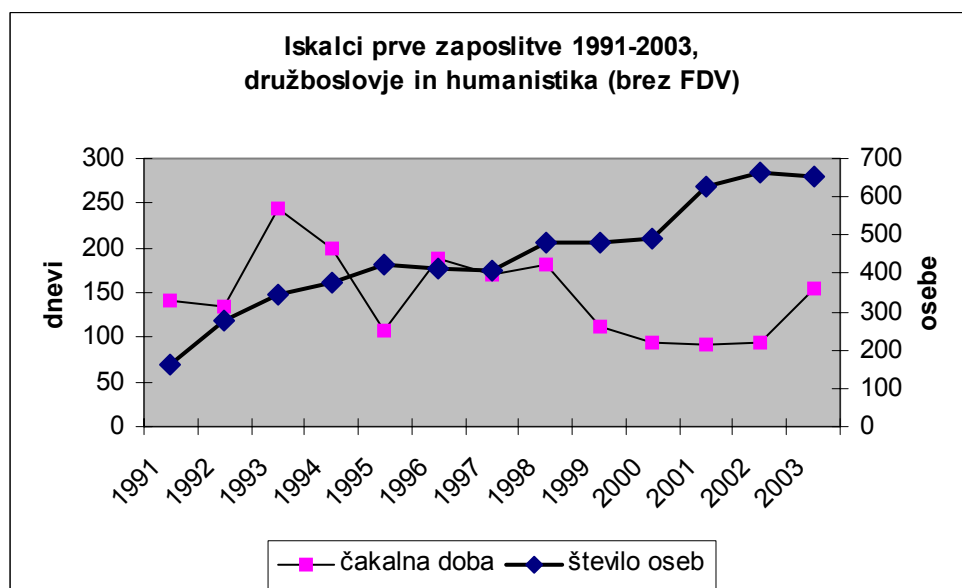
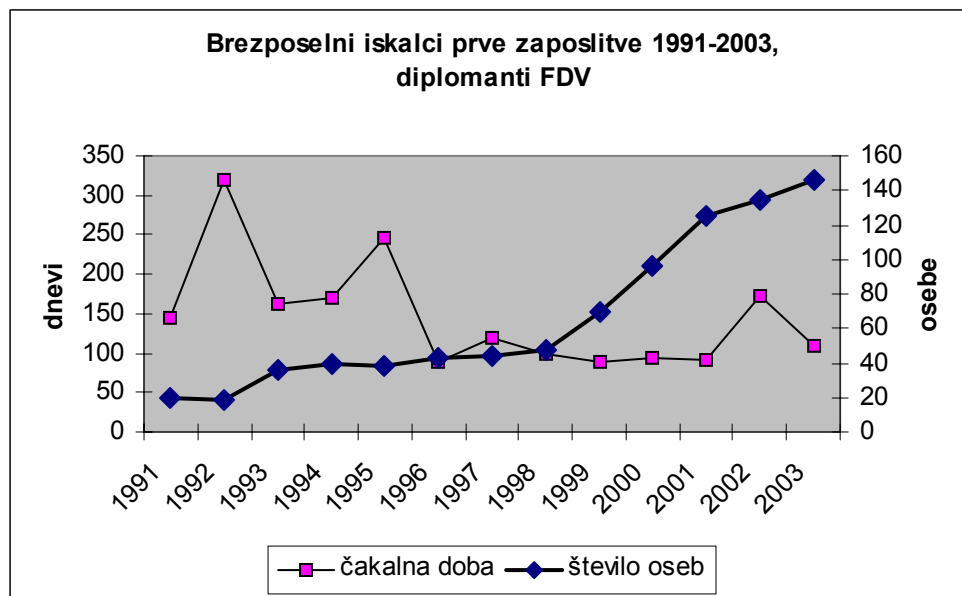

Vzorca sta do leta 2000 podobna, nato se razideta. Vidimo lahko, da pri brezposelnosti diplomantov FDV po letu 1999 prevladuje takšen trendni vzorec brezposelnosti, ki je značilen za odprte trge dela in neregulirane (nepoklicne) trge dela: število brezposelnih diplomantov sicer raste ($V1 = DA$), dolžina čakalnih dob pa ne bistveno ($V2 = NE$). To pomeni, da se diplomanti FDV ne razporejajo načrtno, po vnaprej znanih, omejenih in poklicno rezerviranih delovnih mestih, ampak se proti zaposlitvam prebijajo "kamorkoli", kjer je kaj prostora. So akterji substitucijskega učinka, znanega za odprte trge dela (temu pojavu namenjamo naslednjo točko).

Za razliko od njih pa pri brezposelnih diplomantih "ostalega" družboslovja in humanistike na Slovenskem po letu 1999 prevladuje drugačen trendni vzorec, takšen, ki je bolj značilen za polodprte trge dela: število brezposelnih diplomantov raste ($V1 = DA$), obenem pa bolj značilno raste tudi dolžina njihove "medianske čakalne dobe" ($V2 = DA$). To pomeni, da že približno tri leta zmanjkuje zanje "pravih" delovnih mest.

Hipoteze o soobstoju "bolj zaprtih poklicnih trgov dela" in "bolj poklicno odprtih trgov dela" iz samo te najširše primerjave brezposelnih seveda še ne moremo z gotovostjo potrditi. Lahko pa potrdimo, da se večjemu delu diplomantov "nefd-jevskega" družboslovja in humanistike (brez FDV) težave z zaposlovanjem povečujejo. Poglejmo si zato še iskalce prve zaposlitve, ki so natančnejši "barometer" aktualnega zaposlitvenega položaja diplomantov na slovenskem trgu dela (grafikon 15).

Grafikon 15: Primerjava FDV in drugih diplomantov D&H na Slovenskem (iskalci prve zap.)

Vzorca pri obeh skupinah diplomantov sta dokaj različna: predvsem je lepo vidna naglejša rast števila brezposelnih diplomantov FDV po letu 1998, v primerjavi z bolj stanovitno rastjo drugih diplomantov družboslovja in humanistike. Vidimo lahko tudi, da med brezposelnimi diplomanti FDV po letu 1995 (izjema je leto 2002) prevladuje takšen trendni vzorec brezposelnosti, ki je še bolj značilen za odprte trge dela in neregulirane (nepoklicne) trge dela kot pri vseh registrirano brezposelnih diplomantih FDV: število brezposelnih diplomantov sicer raste ($V1 = DA$), dolžina čakalnih dob pa ne ($V2 = NE$, izjema je leto 2002, v letu 2003 ta znova pade na prejšnjo raven). To znova potrjuje, da se najnovejši diplomanti FDV razporejajo še manj načrtno kot diplomanti prejšnjih letnikov.

Za razliko od njih pa se pri brezposelnih diplomantih "ostalega" družboslovja in humanistike na Slovenskem po letu 1999 prikaže trendni vzorec zaposlitvene krize, bolj značilen za zaprte trge dela:

število brezposelnih diplomantov sicer ne raste več ($V1 = NE$), raste pa dolžina njihove "medianske čakalne dobe" ($V2 = DA$). To ne pomeni le, da že približno tri leta zmanjkuje zanje "pravih" delovnih mest, ampak tudi to, da se poklicno bolj profilirani kot diplomanti (od FDV) in da zato še vedno raje "čakajo" na pravo službo kot pa da bi se zaposlili kjerkoli.

Lahko postavimo naslednjo hipotezo: v Sloveniji imamo najverjetneje dualni družboslovni in humanistični trg dela, z vidika poklicne regulacije zaposlitev: na eni strani obstoj zaprtih poklicnih trgov dela, za katere zapolnitev skrbijo bolj regulirane profesije in njihovi izobraževalni programi visokošolskega študija, na drugi strani pa bolj odprte "komajda-še-poklicno naravnane" trge dela, za katere zapolnitev skrbijo manj regulirane profesije in njihovi izobraževalni programi visokošolskega študija²⁵.

Ta vzorec na slovenskih trgih dela družboslovja in humanistike pa vsebuje oziroma nakazuje tudi značilne razvojne dileme visokega šolstva na Slovenskem (in širše): če imamo v razvojnem smislu opravka z vse bolj odprtimi trgi dela, ki razvezujejo nekdanje čvrstejšie dogovore med zaposlovalsko in izobraževalno sfero, potem si lahko le redke univerzitetne članice - take, ki si posebej želijo gojiti poklicno usmerjene izobraževalne programe oziroma poklicne skupine okrog njih, ki želijo nadzorovati izobraževalne in zaposlovalske tokove hkrati - še dovolijo, da povečujejo vpis ob hkratni izrazitejši poklicni usmerjenosti in raznim licenčnim klavzuram, s katero skušajo društva, zbornice in druge regulacijske komisije zaposlovanja nadzorovati in usmerjati tokove med šolskimi in zaposlitvenimi sistemi. Rečeno še drugače: brez večjih skrbi lahko vpis povečujejo le tiste članice univerz, ki poklicno zaposlovanja svojih diplomantov ne načrtujejo, ampak ga prepuščajo avtonomnemu trgu dela (ljudem samim, iskalcem dela in delodajalcem).

To pa tudi pomeni, da skoraj vse fakultete, ki izvajajo programe družboslovja in zlasti humanistike, z izjemo FDV, brez poklicnega rahljanja (širitve, večje splošnosti) svojih programov (zaenkrat) ne bi smele spontano kvantitativno rasti v nedogled, saj s tem samo povečujejo krizo zaposlovanja, ki je že na vidiku (npr. pravo, socialno delo in socialna pedagogika, družboslovje na filozofski fakulteti - profesorji, pa teologija, humanistika, umetnost, deloma tudi ekonomika). Dinamika ustvarjanja poklicno ozkih delovnih mest v tržnem segmentu slovenskega gospodarstva (v javnem sektorju je bilo omejevanje vsaj deklarativno že večkrat objavljeno) je namreč zaenkrat premajhna za ekspanzijo izobraževanja, ki smo mu priča.

V nasprotnem primeru si bodo mladi diplomanti družboslovja in humanistike, ki jim poklicno usodo načrtujejo regulacijska telesa, pot do lastnih zaposlitev, ki jih zaenkrat v večji meri nadzorujejo nesolidarne stroke in starejši praktiki, pa tudi politika v javnem sektorju²⁶, morali izsiliti z razbitjem obstoječih poklicnih zaposlovalskih monopolov - ali pa bodo odrinili po boljšo srečo v tujino.

13. Razlogi za relativno ugoden položaj diplomantov FDV na trgu dela

Čeprav je primerjava pokazala, da je položaj diplomantov FDV napram drugim diplomantom družboslovja in humanistike v Sloveniji zaenkrat še ugoden, pa je iz zgolj do sedaj opravljene analize težko ugotoviti prave razloge za to (ideja je bila: relativna splošnost študija in široka razgledanost kot zaposlitvena prednost v pogojih bolj odprte ekonomije in odprtih trgov dela?). Potrebno bi bilo dodatno proučevanje ozadja in faktorjev takšnega rezultata, pri sedanjih in nekdanjih študentih in seveda pri njihovih delodajalcih (prednosti in slabosti študija na FDV, pa delovne izkušnje, manjkajoča znanja ipd.). Ker nam takšne informacije lahko pomagajo k boljšemu razumevanju prehoda v zaposlovanje, naj se samo na kratko in površinsko dotaknili tovrstnih individualnih sporočil, ki se nahajajo v že omenjenem gradivu diplomantov FDV, anketiranih leta 2003 (Koštrica 2004).

²⁵ Kdo spada med prve in kdo med druge, bi morali natančneje raziskati: zaenkrat kot zasilni približek prvih, tj. poklicno nereguliranih študijev uporabljamo kar diplomante FDV.

²⁶ Glavna razlika v poklicnih aspiracijah med diplomanti družboslovja na Slovenskem in diplomanti družboslovja iz zahodnoevropskih držav je v tem, da si večina slovenskih diplomantov želi varno službo v javnem sektorju, večina diplomantov iz omenjenih držav pa nasprotno - morda manj varno, a bolj plačano službo v privatnem sektorju (avt. observacija, naslonjena na zaporedne ankete treh letnikov mednarodnega študija European Labour Market, po 30-40 študentov letno, ankete leta 2002, 2003, 2004 (glej A. Kramberger, M. Tonejc, P. Hrvacki 2003)).

13.1 Heterogenost sektorjev zaposlovanja in delovna mesta diplomantov FDV

Največji sprememba po uvedbi množičnega študija v začetku devetdesetih je zaposlovanje diplomantov FDV izven tradicionalne sfere, tj. javnega sektorja. Skoraj polovica vseh zaposlenih diplomantov FDV iz leta 2000 je že zaposlenih v tržnem sektorju, kar je veliko v primerjavi s 15 do 25 odstotki iz prejšnjih obdobj (Tabela 6):

Tabela 6: Sektorji zaposlovanja diplomantov FDV, trend 1988-200

LETO	Trg	Drzava	Drugo	Skupaj
1988	25,0%	75,0%		100,0%
1994	15,2%	81,8%	3,0%	100,0%
2000	46,9%	49,2%	3,9%	100,0%
	38,1%	58,7%	3,2%	100,0%

Posledica sektorske razpršitve diplomantov FDV po letu 1994 je tudi vse večja krajevna in poklicna heterogenost zaposlenih. Primerjava prvih zaposlitvenih krajev iz obdobja pred letom 2000 in leta 2000 pokaže, da je v vsem času sicer dobra polovica zaposlenih dobila prvo službo v Ljubljani, preostali pa so se prej zaposlovali prej v 20 drugih krajih, zdaj pa že v štiridesetih drugih krajih po Sloveniji.

Podobno lahko pričakujemo naraščajočo poklicno heterogenost zaposlenih diplomantov FDV različnih študijskih smeri. Izmed anketiranih (tabela 7, spodaj) bomo za primerjavo poklicnih sprememb v zadnjem desetletju izbrali le številčno močnejše smeri študija: sociologe analitike (24), sociologe kadrovičke (42), politologe APJU (31), obramboslovce (33), tržne komunikologe (36) in novinarje (48).

Tabela 7: Število anketiranih diplomantov po smereh in letih diplomiranja

	1988	1994	2000	Skupaj
Sociol at ar a	1	7	16	24
Sociol k ko km	4	10	28	42
Soc di		2	2	4
Polit dp mp stm apju	4	2	25	31
Polit ta			5	5
Polit mo	2			2
Polit obr	12	2	19	33
Komun tm kt			36	36
Novin	8	16	24	48
Kult			5	5
Skupaj	31	39	160	230

Vir: M. Koštrica (2004)

Naslednja tabela primerja nazive delovnih mest prvih rednih zaposlitev (naziv delovnega mesta oziroma poklic) diplomantov leta 1988 in 1994 z nazivi delovnih mest diplomantov iz leta 2000. Zanima nas predvsem, ali morajo novejši kadri FDV zaradi povečanega števila diplomantov FDV zahajati na "tuja ozemlja".

TABELA nazivov delovnih mest diplomantov, po študijskih smereh

POKLIC diplomantov 1988, 1994	število	netipično	POKLIC diplomantov 2000	število	netipično
Sociologi (at ar a)					
bibliotekar-dokument.	1	*	administratorka	1	
pr svetovalka	1	*	dokumentalist-informator	1	
pripravnik	1		mentor delavnice	1	
raziskovalec	1		org. raziskovanja	1	
referent	1		podpora osebam pri dus. zdravj	1	
svetovalka	1		pomočnica ravnatelja	1	*
učitelj v podaljsanem bivanju	1		pripravnica	1	
vodja odnosov z javnostmi	1	*	ref. za socialno delo	1	

			sam. strokovni sodelavec	1	
			stiki z javnostjo	1	*
			strok. sodelavec	1	
			svet. za odnose z javnostmi	1	*
			svetovalka zrtve nasilja	1	
			visji referent, pedagog	1	*
			vodja raziskav	1	
			neznano	1	
	Skupaj	8	3	16	4
Sociologi (k ko km)					
analitik	1		financi referent	1	*
arhivar v finanah	1	*	kadrovik	1	
kadrovik	1		komercialist	1	*
kadrovski referent	1		koordinator projektov	1	
mlada raziskovalka	1		mlajša svetovalka	1	
pripravnik	1		org. poslovanja	1	
pripravnstvo, kadrovik	1		organizator, kadrovik	1	
projektni vodja	1		poslovni komunikator	1	
receptor 1	1	*	pripr. v kabinetu ministra	1	
samostojni svetovalec	1		projektni vodja	1	
svetovalec v uradu za informir	1		referent v marketingu in kom.	1	*
uciteljica druzbenih znanj	1	*	sam. org. izobrazevanja	1	
varstvo podatkov, osebna pomoc	1	*	sam. strokovni delavec	1	
vodja pomoci na domu	1	*	samostojni strok. delavec	1	
			sistemski analitik	1	
			sodelavka hrm	1	
			strokovna sodelavka	1	
			svet. za dod. pokoj. zavarova.	1	
			svetovalec za kadrovanje	1	
			svetovalka za kadre	1	
			visja strokovna sodelavka II	1	
			visji refrent	1	
			vodja kadrovskega oddelka	1	
			vodja marketinga	1	*
			vodja poslovalnice stud. serv.	1	
			neznano	3	
	Skupaj	14	5	28	4
Politologi (dp mp stm apju)					
novinar	1	*	administracija	1	
poslovni analitik	1	*	atase, visji referent	1	
sam. svetovalec za zaposlitev	1	*	direktor	1	*
sekr. za medn. odnose zsmis	1		mentor, svetovalec	1	
sekretar predsedstva	1		novinar	1	*
trgovec	1	*	odnosi z javnostmi	1	*
			poslovna sekretarka	1	*
			pripravnik na občini	1	
			projektni vodja	1	
			raziskovalec, strok. sodelavec	1	
			referent za planiranje in ana.	1	*

			referentka	1	
			samostojni strok. delavec	1	
			svetovalec	3	
			svetovalec 1	2	
			svetovalka za reg. razvoj	1	
			tour director	1	*
			visji referent	1	
			neznano	4	
	Skupaj	6	4	25	6
Politologi (obr)					
predmetni ucitelj	1	*	analitik	1	
prepravnik referent	1		castnica sv	1	
pripravnik	2		castnik sv	1	
profesor	1		castnik v sv	1	
ref. za obrambo	1		koordinator, razvijalec apli.	1	
refrent	1		novinar	1	*
sam. inspektor	1		operativec nam. poveljnika to	1	
svet. za civilno zascito	1		poveljnica sv	1	
svetovalec	1		poveljnica voda	1	
ucitelj	1	*	poveljnik oddelka	1	
upravitelj obr. nacrta	1		poveljnik voda	1	
visji svetovalec	1		strok. sod. na podrocju inf.	1	*
vodja obrambnih priprav	1		svet. za obrambne zadeve	1	
			svetovalec 1	1	
			svetovalnak za obrambne zadeve	1	
			vodja projekta	1	
			neznano	3	
	Skupaj	14	2	19	2
Komunikologi (tm kt)					
(še ni bilo diplomantov)			asistemtka lastnika oglasne ag	1	
			asistent v marketingu	1	
			communication assistant	1	
			copy writer	1	
			direktor marketinga, analitik	1	
			knjiznicarka	1	*
			komercialist v marketingu	1	
			komercialistka	1	
			komunikolog	1	
			koordinator procesov trzenja	1	
			medijski direktor	1	
			odnosi z javnostmi in m. sodel	1	
			organizator promocij	1	
			organizator promocije	1	
			organizatorica marketinga	1	
			pomocnica urednika	1	*
			pomocnik vodje trz. komunicira	1	
			poslovni sekretar	1	
			pripravnik	1	
			prodaja in marketing	1	

			prodajni logist	1	
			produktni vodja	1	
			referent	1	
			sodelavka v marketingu	1	
			specialni pedagog	1	*
			strok. sod. za komuniciranje	1	
			strok. sod. za trženje os. zav	1	
			svetovalka za odnose z javnost	1	
			vodja marketinga	1	
			vodja monitorniga na rtv	1	
			vodja prodaje	1	
			vodja projektov	3	
			vodja trženja	1	
			neznano	1	
	Skupaj			36	3
Novinarji					
dipl. novinar	1		namestnik vodje za pr	1	
novi raziskovalec	1		novinar	4	
novinar	6		novinar pripravnik	1	
novinar poročealec	2		novinar urednik	2	
novinar pripravnik	2		novinarstvo	1	
novinar redaktor	2		redaktor	1	
novinar urednik	1		samostojni novinar	1	
novinarka	5		svetovalka za odn. z javnostmi	1	
odnosi v javnosti, svetovalka	1		urednica informativnega prog.	1	
redaktor	1		urednik	1	
sam. fotograf in novinar	1		vodja marketinga	1	*
urednik redakcije	1		vodja programov	1	
			vodja projektov	1	*
			neznano	7	
	Skupaj	24		24	2

Proučevanje podrobnih poklicev (nazivov delovnih mest) pokaže, da je precej manj poklicne heterogenosti in prehodov diplomantov v tuje zaposlitvene "željnice" kot smo prej mislili. Na trgih dela se ohranja naslednje razmerje:

- tipično, predvidljivo delo (službo) dobi 2/3 diplomantov, 1/3 mora zaiti malo vstran;
- za sociologe analitske smeri je tipično delo raziskovalec, strokovni delavec, manj tipično delo pa v stikih z javnostjo in v šolstvu
- za sociologe kadrovske smeri je tipično delo kadrovsko in strokovno, netipično pa komerciala, poslovni svet ali javna uprava;
- za politologe APJU je tipično delo v (lokalni ali državni) javni upravi, netipično pa analitika, stiki z javnostjo in - vodstvena dela;
- za politologe obramboslovce je tipično delo poveljevanje v MO, netipično pa analitika, projektno delo in informatika;
- za komunikologe je tipično delo v marketingu, oglaševanje, stiki z javnostjo in promocijskem komuniciranju, netipično pa v komerciali;
- za novinarje je tipično delo v novinarskih zvrsteh, netipično pa projekti in marketing.

Če te ugotovitve malo posplošimo, lahko rečemo, da izmed netipičnih del, kjer tekmujejo med seboj predvsem (diplomirani) kadri različnih študijskih smeri FDV, lahko izdvojimo analitsko delo raznih vrst.

Poklicni prostori, v katerih kadri FDV tekmujejo s kadri drugih fakultete, pa so komerciala, marketing, projektno delo in informatično delo.

V bistvu se z rastjo števila diplomantov FDV na trgih dela:

- povečuje število poklicnih specializacij znotraj določene poklicne domene, pod vplivom izvirne smeri študija;
- hkrati s tem pa se z diferenciacijo poklicnega dela povečuje tudi število vmesnih (linijskih) vodij proizvodnega procesa, skratka, ustvarja se poklicna hierehija;
- zato že skoraj tretjina zaposlenih diplomantov FDV prvo redno službo prične na vodstvenem mestu: diplomanti FDV iz let 1988 in 1994 okrog 10% (7 od 66), diplomanti iz leta 2000 pa okrog 30% (39 od 148).

To pomeni, da je ponudba diplomantov FDV - po določenem času, ko količina sama prične vplivati na izide - na trgu dela pričela sama generirati lastno povprašanje. Zanimivo je opaziti, da se transformacija tradicionalnejše poklicne strukture v bolj trgovsko in storitveno poklicno strukturo, značilno za mednarodno visoko vpete menjalne družbe, odvija po starejšem Sayevem zakonu in da k temu precej prispeva tudi FDV! Tu zaenkrat ne bomo odpirali dvomov in skrbi, kam takšna transformacija poklicne strukture nasploh pelje (družba simbolne komunikacije in globalnega simbolnega trženja), je pa verjetno v tem razlog, da v Sloveniji narašča tudi želja mladih ljudi po kulturnih študijah - s tem naj bi se povečana sistemska komunikacija tudi vsebinsko in kontekstualno bolj napolnila.

13.2 Prednosti in slabosti študija na FDV

Na odprto vprašanje o tem, kako pomemben je bil študij za njihovo poklicno kariero FDV, so anketirani podali različne odgovore. Pisna mnenja so bila najprej vsa pregledana in zatem kodirana v tri orientacijske različne skupine odgovorov: pozitivna, nevtralna in negativna mnenja o študiju (samo 6 oseb od 130 ni dalo nobenega mnenja v zvezi s tem).

Analiza najprej pokaže, da so se študentje do študija opredelili na štiri različne načine (tabela 9): večina, ki omenja zgolj pozitivne lastnosti študija na FDV (okrog 43%), manjšina, ki je predvsem kritična (približno 30%), najmanjši del anketiranih pa je ali nevtralen (10%) ali pa podaja obojestransko mnenja, torej pozitivna in negativna hkrati (10%). Opazimo lahko tudi, da so bili diplomanti iz leta 1994 bolj kritični od diplomantov prej in potem²⁷.

Tabela 9: Mnenja o študiju na FDV, diplomanti iz let 1988, 1994, 2000

Mnenja o študiju	1988	1994	2000	Skupaj
samo pozitivna	45,2%	37,8%	43,6%	42,9%
samo nevtralna	25,8%	24,3%	14,1%	17,4%
samo negativna	16,1%	35,1%	30,8%	29,5%
pozitivna in negativna hkrati	12,9%	2,7%	11,5%	10,3%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
<i>n</i>	31	37	156	224

Vir: M. Koštrica (2004)

Pri pozitivnih mnenjih študentje (60% oz. 118 oseb je dalo 153 odgovorov) kot vrlino študija na FDV navajajo naslednje, v glavnem splošne kognitivne in socialne komponente, ki naj bi jih pridobili na FDV (podano padajoče):

- 58% dobro splošno znanje, razgledanost in širina, ki sta podlaga za naprej,
- 23% praktične veščine, specialistična znanja, jeziki,
- 10% raziskovalno, analitsko in metodološko argumentirano razmišljanje.

²⁷ Zanimiva je naslednja podrobnost: tisti, ki so morali že med študijem delati za honorar, imajo več pozitivnih mnenj o študiju na FDV kot tisti, ki jim teg ni bilo treba početi; slednji so v svojih stališčih bolj decidirani, ali pozitivno ali negativno (delovna praksa mehča ekstremne poglede, "življenje brusi" ljudi?).

Pri negativnih mnenjih študentje (40% oziroma 89 oseb je dalo 95 odgovorov) kot glavne slabosti študija na FDV navajajo naslednje (struktura mnenj je podana po padajočih odstotkih):

- 44% FDV znanje ne pomaga veliko pri iskanju služb in zaposlitev,
- 27% premalo ali nič praktičnega znanja, preveč teorije,
- 13% študij na FDV le dvigne stopnjo izobrazbe,
- 5% jih v poklicu dela nekaj čisto drugega, kot je bil njihov študij na FDV.

Ostali razlogi, ki so sicer lahko povezani z zgornjimi, so bili manj pogosto izrecno navajani (slabi predavatelji, nekvalitetna predavanja, premajhno motiviranje študentov ipd.)

13.3 Z delovnimi izkušnjami in usposabljanjem pridobljeno znanje, nujno za opravljanje dela

Tudi na odprto vprašanje o tem, katero znanje so si morali v toku delovne kariere pridobiti z delovnimi izkušnjami ali usposabljanjem, so diplomanti FDV podali zelo različne odgovore. Tudi te odgovore smo po predhodnem pozornem branju in urejanju nato sistematično kodirali in jih nato analitsko obdelali. Izkaže se, da so diplomanti FDV v različnih delovnih okoljih morali pridobivati predvsem naslednja dodatna znanja, ki jih študij na FDV ni podal oziroma ni mogel podati:

- 18% vodenje, upravljanje, javno nastopanje in retorika, komuniciranje,
- 16% splošno računalniško in informatično znanje, deloma metode in analize,
- 14% operativno in praktično delo,
- 11% znanje jezikov,
- 10% pedagogika, andragogika, tudi psihologija (v šolstvu),
- 9% ekonomika, finance, računovodstvo,
- 6% pravo,
- 5% mediji,
- 4% mednarodno okolje,
- 4% vojska ipd.

13.4 Manjkajoča znanja v zaposlitvah

Naslednje vprašanje je bilo podobno kot prejšnje, le bolj izrecno usmerjeno na pomanjkljivosti v študiju na FDV. Glede na to, da tisto znanje, ki so si ga diplomanti FDV morali pridobiti, ni nujno enako tistemu, ki se jim zdi najbolj koristno za zaposlitvene in karijerne možnosti nasploh (vmes so zadovoljstva in nezadovoljstva z lastno kariero in še drugi premisleki), lahko pričakujemo razlike. Struktura odgovorov (162 oseb je podalo 224 odgovorov) je dejansko dokaj različna kot prej; značilno bolj so nakazane karierno najvažnejše prioritete v znanju, ki po mnenju diplomantov najbolj manjkajo v programu študija FDV, a so v njihovih poklicnih domenah najbolj potrebne in cenjene:

- 23% znanje jezikov,
- 18% upravljanje, javno nastopanje in retorika, komuniciranje,
- 15% ekonomika, finance, računovodstvo,
- 15% splošno računalniško in informatično znanje, deloma metode in analize,
- 10% pravo,
- 7% operativno in praktično delo,
- 7% pedagogika, andragogika, tudi psihologija (v šolstvu),
- 6% mednarodno okolje,
- 5% mediji.

Glavnina teh priporočil gre očitno vstric z naslednjimi dominantnimi prvinami sodobnega sveta, ki se uveljavlja v Sloveniji in v katerem naj bi se diplomanti FDV čimbolje znašli: mednarodno okolje, javna sfera, trg in poslovnost, moderna tehnologija. Deloma temu naboru botrujejo tudi vse bolj odgovorne službe, ki jih že v zgodnjih epizodah svojih poklicnih karier zasedajo diplomanti FDV (vodenje, komuniciranje, poslovnost, pravni red). Najbolj jasno razviden je pritisk povečanih mednarodnih stikov, ki jih je vsepovsod vedno več (jeziki, mednarodno okolje).

14. Ugotovitve študije in sklepna diskusija

Med diplomanti FDV se po oceni, ki je naslonjena na podatke zadnjih let, približno 2/10 takoj zaposlita, približno 4/10 se jih prijavi kot brezposleni na ZRSZ (po 7 mesecih se jih zaposli približno 80%), preostali (4/10) pa preko nestandardnih oblik dela ali celo preko obdobj "začasne delovne neaktivnosti" iščejo - in večinoma tudi najdejo - možnosti svoje prve "trajnejše" zaposlitve.

Glede na pregledane raziskave in podatke ter lastne parcialne analize lahko rečemo, da v pojavu rastočega števila registrirano brezposlenih diplomantov FDV zaenkrat še *nimamo* opraviti s problemom, z naraščajočo "težavnostjo v prehajanju mladih diplomantov FDV v prvo zaposlitev" (če nimamo mi, pa lahko imajo oni!). Zato so govorice, ki so sprožile izdelavo te študije, bržkone neosnovane - lahko držijo v posameznostih, ne pa na sploh. Medianske vrednost "čakalnih dob" registrirano brezposelnih diplomantov FDV namreč (še) ne naraščajo, kljub temu, da zaradi večjega števila diplomantov narašča število oseb, ki poiščejo osnovno socialno varnost in morda tudi zaposlitev (prej nič, v zadnjih letih pa okrog 10%) preko ZRSZ. Tudi notranja heterogenost indikatorjev zaposlovanja diplomantov posameznih študijskih smeri FDV ni tako velika, da bi kazala na kakšen večji problem ali celo krizo zaposlovanja. Problem, ki se ga nismo dotaknili, je povečana fleksibilizacija začetnih zaposlitvenih aranžmajev: nekaj tega smo lahko slutili pri novinarjih in marketingarjih.

Je pa zaskrbljujoče nekaj drugega: da med tistimi, ki prenehajo biti prijavljeni na ZRSZ, raste število takšnih diplomantov FDV, ki prično delati v javnih delih ali ki se odjavijo sami (študij, porodniške, drugo). Lahko bi rekli, da so morda latentne težave z zaposlovanjem diplomantov FDV le nekaj večje, kot jih lahko pokažejo uradni podatki o številu in trajanju njihove brezposlenosti.

Tudi indikativna primerjava problema zaposljivosti preko števila brezposelnih in njihovih "čakalnih dob" v celotni populaciji družboslovnih in humanističnih diplomantov v Sloveniji (za obdobje 1991-2003) pokaže dokaj ugodno relativno sliko za diplomante FDV. Na osnovi primerjalne analize trendov, opravljene na evidentiranih tokovih registrirane brezposlenosti različnih diplomantov družboslovja in humanistike v Sloveniji (evidence ZRSZ), namreč lahko še z večjo gotovostjo trdimo, da imajo med vsemi množičnimi študiji glede možnosti zaposlovanja diplomanti FDV še najboljši položaj na slovenskem trgu dela; primerjalno imajo tako ugoden položaj med relativno množičnimi študiji le še diplomanti različnih študijskih programov menedžmenta.

Ob tem pa naj pripomnimo, da je tak ugoden primerjalni rezultat kljub vsemu zgolj indikativen, saj zaenkrat nismo mogli raziskati, kolikšen delež diplomantov različnih študijskih profilov (razen pri FDV) po običaju uporablja ZRSZ kot "čakalnico" na zaposlitev. Tok, ki pri diplomantih FDV predstavlja med 30% in 40% vsakoletne generacije diplomantov, je pri drugih profilih, s katerimi delamo primerjave, zaenkrat neznan. Toda glede na znatno število registrirano brezposelnih oseb določenih "množičnih" študijskih profilov bi lahko dejali, da so dobljeni primerjalni rezultati kar veljavni za naslednje profile: FDV diplomante, ekonomiste, druge družboslovce, humaniste, pravnike in jezikoslovce.

Analiza diplomantov družboslovja in humanistike, iskalcev prve zaposlitve, je nakazala na dualnost v brezposelnosti slovenskih trgov dela: ker pričanja primanjkovati "dobrih" delovnih mest, se "čakalne dobe" za delovna mesta *tipičnih profesij* podaljšujejo. Diplomanti FDV nimajo večjih problemov z zaposlovanjem verjetno ravno zato, ker ne pripadajo profesionalnim poklicnim skupinam. Iz analize razlogov za tak ugoden položaj pa smo lahko razbrali, da diplomanti zasedajo manj "tujih" delovnih mest kot bi pričakovali glede na rast števila diplomantov. V bistvu je naraščajoča množica diplomantov FDV pričela kreirati v "svoji" zaposlitveni sferi notranje specializacije in hierarhije (ponudba ustvarja povpraševanje), kar se pokaže tudi v priporočilih diplomantov, ki menijo, na se v študijskih programih okrepijo naslednje vsebine: vodenje, komuniciranje, poslovnost, pravo, informatika in predvsem in na vseh ravneh, znanje (tujih) jezikov.

Tisto, kar bi ob takšnih rezultatih kazalo temeljiteje razmisliti, je povezano z bolonjsko reformo študija oziroma študijskih programov na FDV. Iz opomb v tabeli 3, ki nam kažejo izjeme v sicer dokaj ugodnem položaju zaposljivosti po študijskih smereh na FDV, lahko razberemo, da je največ aktualnih zaposlitvenih težav pri diplomantih politologije po 1998 (smer APJU ali kaj drugega?) in (starejših?) diplomantih kadrovskega menedžmenta. To lahko pomeni, da imajo relativno bolj poklicno usmerjeni študijski programi na terciarni stopnji izobraževanja lahko tudi težave na trgu dela - ker jim usmerjena diploma predstavlja "preozko izhodno zaposlitveno usmeritev". Vsi drugi profili na FDV, razen morda profilov družboslovne informatike in mednarodnih odnosov, so zaenkrat relativno splošni in so se do

sedaj kot taki na dinamičnem slovenskem trgu dela še kar dobro obnesli - vsaj z vidika zaposljivosti diplomantov FDV.

Prve uvide bi bilo potrebno dodatno osvetliti; zlasti utemeljeni ugovori proti podanim ugotovitvam bi zagotovo prinesli še marsikaj tehtnega in raziskovanja vrednega. Zato le tale bežna misel namesto sklepa. Čeprav so za ugoden izid "krivi" še številni drugi razlogi, ki jih v tej študiji nismo obravnavali, pa v nameravani bolonjski reformi ne bi kazalo ponavljati napak, storjenih s preveč počez uvedenim poklicno usmerjenim izobraževanjem na srednješolski stopnji (80. leta): ti programi so povsem "napačno" uvajali šolsko poklicno specializijo v času, ko se je že nakazovalo, da bo srednješolska stopnja izobraževanja postala le prehodna stopnja za nadaljnji študij. Bolj odprt trg dela (nova zaposlitvena zakonodaja), prisoten tudi v Sloveniji po letu 1991, ob hkratni preveč enostranski (šolski) zaželeni poklicni usmerjenosti diplomantov, nekonsistentnosti kaj rad kaznuje na tipičen način, s povečano brezposlenostjo preveč poklicno usmerjenih kadrov. Čeprav te sistemske napake relativno učinkovito popravljajo ljudje sami, z dodatnimi napor in izbirami, tako da izidi niso nikoli katastrofalni, pa tovrstne spomine na "pretirano izobraževalno-poklicno planiranje" moramo imeti stalno pred očmi.

Ustrezen, ali vsaj priporočljiv razmislek za bolonjsko prenovu študija na FDV bi bil zato takšen. Ne kaže upoštevati le enostranskih namigov šolskih akterjev, kakšne naj bi bile poklicne možnosti diplomantov čez nekaj let, ampak se velja ozreti tudi na ostale akterje in okoliščine, zlasti pa na vse bolj odprto naravo trgov dela na Slovenskem. Naj ta razmislek podamo na splošni ravni: če bo prva stopnja visokošolskega študija "po bolonjsko" postala bolj prehodna, ne pa zaključna etapa študija pred zaposlitvijo, mora biti čimbolj splošna. Dalje, tisti del druge stopnje, ki ima ambicije, da bi bil bolj zaposlitveno naravnan, je lahko nekaj bolj poklicno specializiran (a le ob pogoju, da so tudi predavatelji dovolj poklicno usposobljeni in seznanjeni z delom v praksi, da torej vedo, kaj so pravi in živi poklici, delodajalci pa zainteresirani za to, da se ljudje usposabljaajo že v šoli - drugače se poklicnost lahko hitro trivializira v preprostost - kar seveda ni isto!). Ista logika lahko velja tudi za ostali del druge stopnje študija "po bolonjsko", namenjen potencialnim doktorandom: tisti njegov del, namenjen nadaljnjemu izobraževanju, bo postal prehodni, zato mora še vedno ostati dovolj splošen (seveda na kakovosten način!), da bo pripravljala učinkovito podlago za uspešen doktorski študij.

Končno, študijski programi so le del zapletenega trga dela, ki po novejših ugotovitvah ni toliko dogovoren (planerski), ampak bolj avtonomen "socialni mehanizem", katerega ustroj še vedno ne znamo dovolj dobro modelirati, da bi nam dal učinkovite napovedne rezultate; manjkajoči del celote tako tvorijo razne intermediarne institucije, delodajalci, tradicija industrijske politike, pa seveda žive osebnosti, ki so udeležene v vsakodnevnih procesih študija in zaposlovanja - predavatelji, študentje, njihove družine, vrstniki, socialna klima, sodelavci idr. Ugodnemu zaposlitvemu rezultatu diplomantov FDV, ki smo ga lahko v tej študiji zaznali, botrujejo vsi ti (in še kdo ali kaj, česar se nismo dotaknili) - a v kakšnem razmerju in s kakšnimi trendi, zaenkrat ne vemo prav dobro. Ta, sicer zelo zanimiva vprašanje, pa se tudi prezahtevna in preobširna, da bi se jih tule lotevali na kratko. Zato se jih kaže podrobneje lotiti ob drugi podobni priložnosti.

Literatura

(Podoba diplomantov FDV - družboslovna informatika, projekt 1996 in 2003, v očeh raznih populacij)
Spletni naslov: <http://www.ris.org/tr/arhiv2002/www.ris.org/tr/96/index.html>

Adam, Frane, Makarovič, Matej (2002): Postcommunist transition and social sciences : the case of Slovenia. *East European Quarterly*, Sept. 2002, vol. 36, no. 3, str. 365-383.

Bertoncelj, Maja idr. (2002): Mnenje podjetij o študentih komunikologije in ekonomije, smer trženje. Projektna naloga v okviru predmeta Tržno raziskovanje (Vehovar), leto 2002/03, Fakulteta za družbene vede.
Spletni naslov: <http://www.ris.org/mr/2002-2003/mnenja.html>

Beslić, Anja idr. (2002): Anketa o zaposlitvenih možnostih študentov kulturologije. Projektna naloga v okviru predmeta Informatika za kulturologe (Kramberger), leto 2001/02, Fakulteta za družbene vede.

Bučar, Bojko (1995): Slovenia. V H. Neuhold, P. Havlik, A. Suppan (eds.): *Political and Economic Transformation in East Central Europe*. Oxford: Westview Press.

Čakš, Rok (2003): Zaposlovanje diplomantov družboslovja. Diplomsko delo, 68 str. Ljubljana: FDV.

Čelesnik, Primož (2001): Izobraževanje vojaških profesionalcev za postmoderno vojaško organizacijo. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Esping-Andersen, G., M. Regini (ur., 2000): *Why Deregulate Labour Markets?* New York: Wxford University Press.

Fligstein, Neil (2003):

Grizold, Anton (1989): Poklicni kadri v sistemu SLO in DS v SR Sloveniji (raziskava). Ljubljana: FSPN.

Haijke, H. (1996): *Labour Market Information for Education Investment*. Maastricht: ROA (ROA-W-1996/2E).
Spletni naslov: <http://www.edocs.unimaas.nl/files/row96002.pdf>

Ignjatovič, Miroljub (2002): Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile. Ljubljana: FDV (Znanstvena knjižnica št. 47).

Jančič, Zlatko (2000): Trženja na FDV najbolj zaželen študij v sloveniji: kje se kalijo marketinški kadri. MM (intervju, tudi M. Lah, M. Kline, N. Sfiligoj, T. Kamin, K. Počkar, J. Apih), št. 233, str. 14-17 (portreti).

Janežič, Sabina (2004): Primerjava sistemov štipendiranja v Sloveniji: diplomsko delo. 69 f. : graf. prikazi. Ljubljana: FDV.
Spletni naslov: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Janezic-Sabina.PDF>

Južnič, Jakob (2004): Raziskava med diplomanti družboslovne informatike. Projektna naloga na FDV. Delno poročilo, 8. strani, spletni naslov (Zaposlitve 2004): <http://www.fdvinfo.net/>

Koštrica, Martina (2004): *Karijerne poti diplomantov FDV : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Koštrica], 2004. 83 f., [20] f. pril., tabele, graf. prikazi.
Spletni naslov: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Kostrica-Martina.PDF>

Kozma, Tamas (2002): *Integration through Separation? Minority Tertiary Education at the Crossroad*. Paper for the 15th CHER Annual Conference (Higher Education in the Global Era), Vienna, 5-7 September 2002, 13. strani.

Kramberger, Anton, Meta Gnidovec (2002): Zaposlovalske možnosti absolventov in diplomantov študija kulturologije na FDV. Raziskovalni članek (pripravljen za sejo oddelka za kulturologijo), Fakulteta za družbene vede (*neobjavljeno*).

Osolnik, Marjan (1992): Diplomacija kot poklic. *Teorija in praksa*, št. 5/6, str. 572:580.

Parazajda, Tina in Rok Knafelj (2002): Odnos študentov do programa KOM-TTK. Projektna naloga v okviru predmeta Tržno raziskovanje (Vehovar), leto 2002/03, Fakulteta za družbene vede.

Parkelj, Stanka idr. (2002): Zaposlovanje diplomantov KOM-TTK. Projektna naloga v okviru predmeta Tržno raziskovanje (Vehovar), leto 2002/03, Fakulteta za družbene vede. <http://www.ris.org/mr/2002-2003/zaposlovanje.html>

Frank Parkin (1979): *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*. London: Tavistock.

Pretnar, Alenka. *Zaposlovanje diplomantov : primer diplomantov kadrovskega študija : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Pretnar], 1999. 65 f., tabele. [COBISS.SI-ID 19381341]

Tominc, Bernarda (2001). *Razvoj obramboslovja*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Trbanc, Martina, Verša, Dorotea (2002): *Zaposlovanje mladih*. V I, Svetlik idr. (ur.): *Politika zaposlovanja*, str. 338-368. Ljubljana: FDV.

Vogelnik, Alenka (1999): *Management kadrov v diplomaciji, teoretična izhodišča in stanje v Sloveniji*. Diplomsko naloga. Ljubljana: FDV.

Wacquant (2003):

PRILOGE

Priloga 1: O nazivih diplomantov FDV

Ob aktualnih prenoviteljskih naporih na FDV (Bologna) bi ravno zaradi *informacijske netransparentnosti* (z vidika FDV) podrobnejših kadrovskih tokov diplomantov FDV, ki je prisotna v javnem informacijskem sistemu ZRSZ, veljalo razmisliti, ali v naslove, ki jih pridobijo diplomanti te fakultete, ne bi ponovno uvedle tudi "smeri" diplomiranja (največkrat je ta enaka smeri vpisa). Celo več: ali se ne bi tiste smeri, ki imajo dovolj razvojnega potenciala za kakovostno izvedbo lastnega programa in katerih diplomantski naslovi premorejo tudi pozitivno tržno signalno vrednost za delodajalce, preprosto spremenile v "nove" oddelke. Ta vprašanja so vredna razmisleka.

V nasprotnem primeru je nekaj posledic na trgu dela. Če na primer ohranimo zgolj dosedanje široke naslove diplomantov, politolog, kulturolog, sociolog in komunikolog, potem za širše razpisana delovna mesta na trgih dela, denimo če je razpisni pogoj izobrazbe - "politolog", tekmujejo med seboj kar FDV diplomanti istega oddelka, a različnih smeri študija (npr. politologi: diplomanti politologije APJU, mednarodnih odnosov in obramboslovja). Teh zadreg seveda ni, če je delodajalčev razpisni pogoj za izobrazbo le "družboslovec" ali "diplomant FDV" ali pa še kaj širšega.

Na vprašanje, ali je to pomanjkanje informacij o tokovih podrobnejših profilov brezposelnih diplomantov FDV problem ali ne (in za koga je to problem!), je seveda težko enoznačno odgovoriti. *Je očitno velik problem za nazorno spremljanje tokov brezposlenih po podrobnejših izobrazbenih profilih, ni pa problem z vidika trga dela in zaposlovanja, če na njem postaja ožji izobrazbeni profil diplomanta FDV manj pomembno merilo za izbiro delavcev.* Namreč, odločanje za sklenitev pogodb o zaposlitvi končno le sooblikujejo iskalci in dajalci dela med seboj, v večfaznem postopku ocenjevanja (prim. Fevre 1992), v katerem sta zaključena smer in stopnja izobrazbe le ena od številnih pogojev, ki se preverjajo v postopku pogajanj za zaposlitev.

Je pa ob tem vredno opozoriti, da naraščajočo medsebojno konkurenčnost kadrov, ki na trg dela prihajajo iz različnih smeri FDV, dopolnjuje še naraščajoča konkurenca kadrov z drugih sorodnih šol in usmeritev. Zato bi se kazalo bolj sistematično posvečati temu pojavu ne/ujemanja (v literaturi znan pod imenom problem *ujemanja/povezovanja* izobrazbe in zaposlitve na trgih dela, angl. "*matching*", "*linkage problem*"), sicer zelo razširjenem in znanem pojavu sodobnih trgov dela (več v Kramberger 2000).

In še to. Po opravljenih pogovorih v analitski službi ZRSZ je avtor te študije dobil zagotovilo, da za to posredniško ("brokersko") ustanovo ponovna uvedba podrobnejše (izobrazbene) šifre za kadre iz različnih študijskih usmeritev FDV, če bi le vodstvo FDV pokazalo takšen interes, ne bi predstavljala nikakršnega problema.

Priloga 2: Indikatorji "čakalne dobe" v statusu brezposelnosti (računanje iz agregatnih podatkov ZRSZ)

Račun *povprečnega trajanja brezposelnosti* se glede na javno razpoložljive podatke lahko naredi le iz agregatnih podatkov ZZ, individualni namreč niso široko dostopni. Za primer, kako priti do tega najbolj važnega indikatorja za naš pojav, bomo uporabili število registrirano brezposelnih diplomantih FDV za leto 2003. Podatki, kakor jih naročnikom dostavlja analitska služba ZZ, so urejeni v frekvenčno tabelo (porazdelitev), ki vsebuje neenake razrede glede na dolžino trajanja statusa brezposelnosti²⁸ (tabela x), pri čemer je trajanje brezposelnosti (od datuma prijave do stanja v decembru) za vse upoštevane osebe desno cenzuriran podatek (decembrski datum namreč ni odjava iz statusa, torej ni prenehanje statusa brezposelnosti).

²⁸ Neenaki razredi v frekvenčnem prikazu so posledica posebnih politik zaposlovanja v ZZ, saj z ločitvijo kratkotrajno brezposelnih (do 2 let) od dolgotrajno brezposelnih (nad 2 leti) dobimo ustrezno informacijsko podporo za spremljanje zelo različnih ukrepov (aktivne) politike zaposlovanja.

Tabela P2: Frekvenčna prazdelitev registrirano brezposelnih diplomantov FDV (meritve na december 2003)

	frekvenca f_i	sredina razreda x_i	kumulativna frekvenca F_i	vsota kumulativ
Do 3 mesecev	93	1,5	0	139,5
Nad 3 do 6 mesecev	44	4,5	93	198,0
Nad 6 do 9 mesecev	32	7,5	137	240,0
Nad 9 do 12 mesecev	29	10,5	169	304,5
Nad 1 do 2 let	65	18,0	198	1170,0
Nad 2 do 3 let	11	30,0	263	3300,0
Nad 3 do 5 let	8	48,0	274	384,0
Nad 5 do 8 let	4	78,0	282	312,0
Nad 8 let	5	96,0	286	480,0
Skupaj	291		291	3558,0

Zgolj za prvi približek trajanja brezposelnosti izračunajmo *aritmetično sredino*, pri čemer vzemimo sredine posameznih razredov za ustrezen približek pravih vrednosti (x_i), kot približek prave vrednosti v zadnjem odprtem razredu pa vzemimo kar njegovo spodnjo mejo (96 mesecev), da nam povprečna vrednost ne "zbežlja" preveč:

$$A \text{ oz. } M = \frac{\sum f_i x_i}{N} = \frac{3558}{291} = 12.2$$

Izračun aritmetične sredine iz frekvenčne distribucije nam da naslednjo vrednost: 12,2 meseca. Toda - neposredno računanje (tehtane) aritmetične sredine iz tako podanih podatkov je vsebinsko sporno. Prvič, širine razredov niso enake, zato približki pravih vrednosti, podani s srednjimi vrednostmi neenakih razredov, niso enakovredno "natančni". Drugič, ker je kratkotrajno brezposelnih več kot je dolgotrajno brezposelnih, je sploh vprašanje, ali ne gre za kvalitativno dva različna pojavi oziroma za dve skupini dokaj različnih oseb. To nakazuje tudi potencialna bimodalnost porazdelitve (en vrh v 1. razredu, "do 3 mesece", drug vrh v 5. razredu, "Nad 1 do 2 leti"). Dalje, dolgotrajno brezposelne osebe, denimo tiste s statusom brezposelnih več kot 5 let, predstavljajo vsebinske "tujke" ("outlierje") v populaciji kratkotrajneje brezposelnih, saj so v primerjavi z njimi dokaj maloštevilne, njihove težave, motivacije in strategije zaposlovanja pa so povsem drugačne kot pri ostalih brezposelnih. Tretjič, tudi če bi bili razredi enako široki in bi lahko predpostavili, da je v večji populaciji porazdelitev aproksimativno unimodalna, pa njena izrazita desna asimetričnost terja, da namesto aritmetične sredine kot srednjo vrednost vpeljemo vsaj mediano.

Zato se bomo v računanju ustrežnejšega indikatorja od aritmetične sredine raje opri na kvantilne range, ki nimajo (tako strogih) omejitev glede na obliko porazdelitve. Izračunajmo oziroma linearno ekstrapolirajmo vrednost mediane; v prirejeni ranžirni vrsti, ki jo tvorimo iz gornjih podatkov, so vrednosti x_i spodnje meje razredov, rangi R_i pa njim pripadajoče kumulative F_i iz tabele x):

$$R = N \cdot P + 0.5 = 291 \cdot 0.5 + 0.5 = 146$$

$$M_e = x_0 + (x_1 - x_0) \cdot \frac{(R - R_0)}{(R_1 - R_0)} = 6.5 + (8.5 - 6.5) \cdot \frac{(146 - 137)}{(169 - 137)} = 7.1$$

Vidimo, da je vrednost mediane (7.1 meseca) precej nižja od prej izračunane vrednosti aritmetične sredine (12.2 meseca). Zaradi upoštevanja asimetrije v računu (računanja kvantilnih vrednosti je relativno²⁹ neobčutljivo na velikost ekstremnih vrednosti) smo dobili boljšo srednjo mero trajanja brezposelnosti, takšno, ki verneje odseva osrednjo težnjo opazovane (aktivnejše) populacije glede na lastnost, ki nas zanima - povprečno trajanje (aktivne) brezposelnosti.

²⁹ Nenaki razredi v dani frekvenčni porazdelitvi podatkov, ki je posledica običajne oblike posredovanih podatkov, dela ekstrapolirano vrednost kvantilov manj natančno.

Na osnovi teh razmislekov bi kazalo v nadaljevanju, za numeričen opis našega problema, uporabiti naslednje tri mere za ocenjevanje "trajanja brezposelnosti":

- prvi indikator, recimo mu kar TB(1), bi bil enostavno kumulativni delež tistih oseb (od vseh), ki so brezposelne do 1 leta;
- drugi indikator, recimo mu kar TB(2), bi bil enostavno delež tistih oseb (od vseh), ki so brezposelne do 2 let;
- tretji indikator naj bo mediana.

V našem primeru, iz podatkov za leto 2003, tako dobimo naslednje vrednosti za te tri indikatorje: TB(1) = $198/291 = 0.68 \sim 68\%$ kratkotrajno brezposelnih, TB(2) = $263/291 = 0.90 \sim 90\%$ brezposelnih do 2 let (dolgotrajno brezposleni, tj. tisti z več kot 2 letoma brezposelnosti, so odtod le razlika do 100%, 10%); $M_e = 7.1$ mesecev medianske brezposlenosti.

Poleg mediane, ki je naturalna srednja mera trajanja brezposelnosti, pa za medčasovno primerjavo potrebujemo še neko relativno mero, ki nam bo govorila o možnosti za zaposlitev "v doglednem času", torej v takem času, ki nas še ne skrbi preveč. V tem smislu bi morda kazalo uporabiti "razmerje obetov" (angl. odds ratio), npr. med deležem tistih, ki se uspejo zaposliti v obdobju do 3 mesecev po prijavi v brezposelnost, in deležem vseh ostalih, ki nimajo te sreče. Označimo to mero $RO_{3/+}$ in jo izračunajmo za leto 2003:

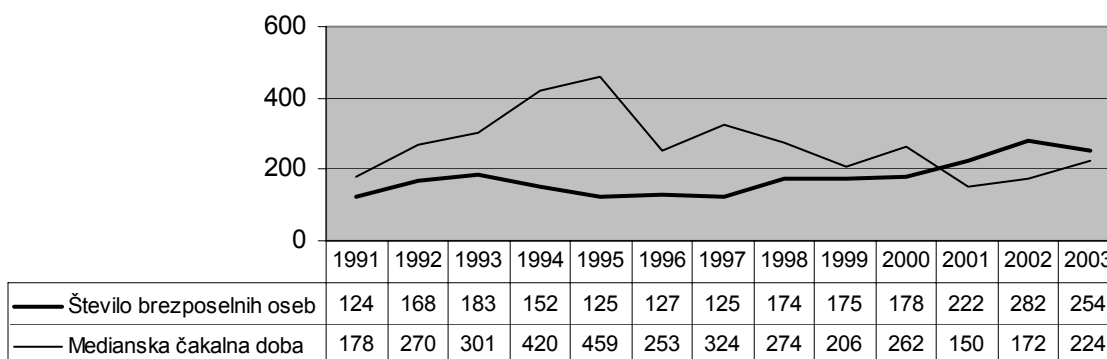
$$RO_{(do\ 3/3+)} = (94/291) : (197/291) = 1: 2.1$$

Interpretirajmo jo takole: možnost oziroma obet, da se brezposelna oseba zaposli v času, ki je krajši (daljši) od treh mesecev, je 2.1 krat manjša (večja) od možnost, da se zaposli v času večjem od (do) 3 mesecev. Iz te mere, če bi jo spremljali redno, bi lahko bolj neposredno razbrali, ali se zaposlitvene možnosti diplomantov FDV skozi čas slabšajo ali ne.

Priloga 3

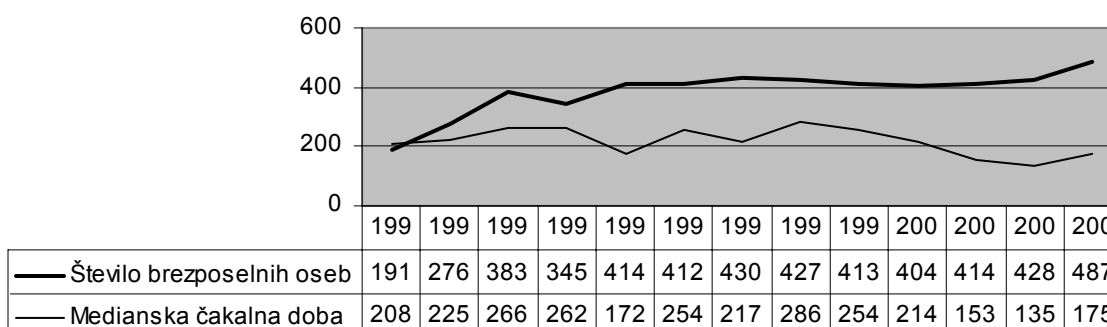
Trend števila brezposelnih diplomantov in medianske čakalne dobe

Družboslovci (brez FDV): število reg. brezpos. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

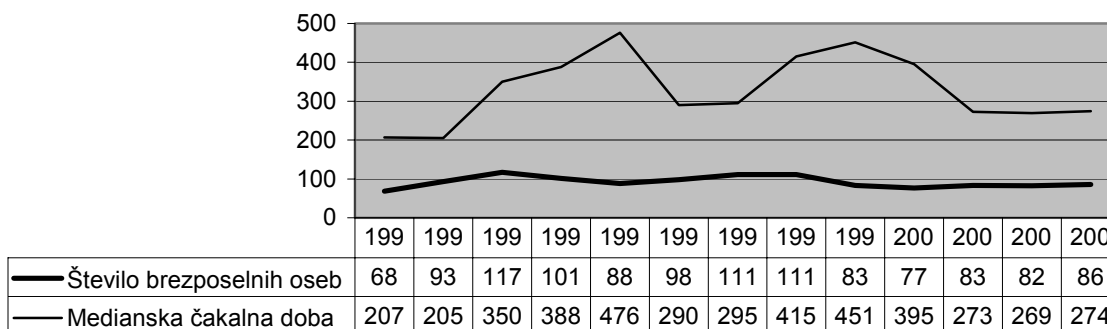
— Število brezposelnih oseb — Medianska čakalna doba

Ekonomisti: število reg. brezpos. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

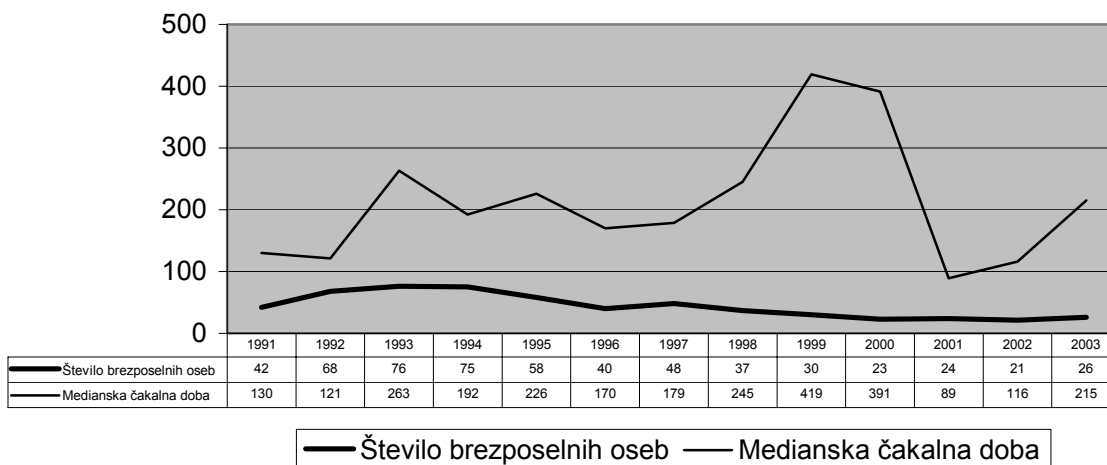
— Število brezposelnih oseb — Medianska čakalna doba

Managerji: število reg. brezpos. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

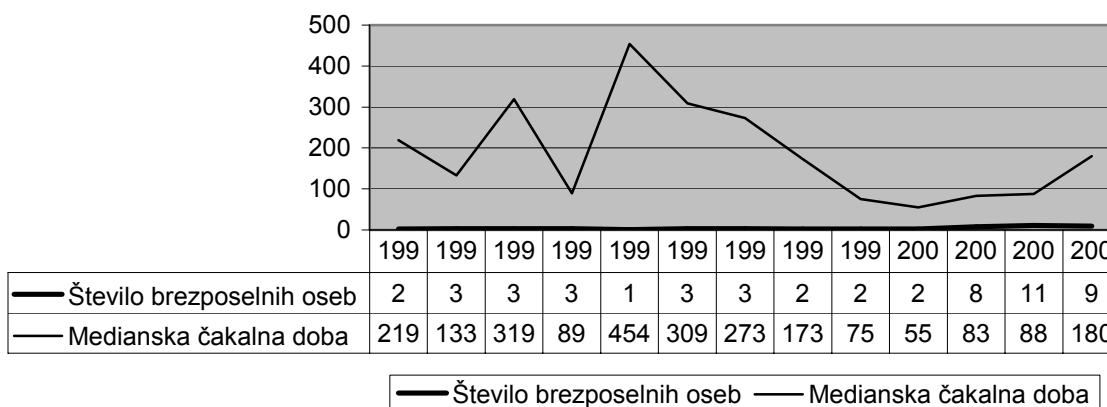

— Število brezposelnih oseb — Medianska čakalna doba

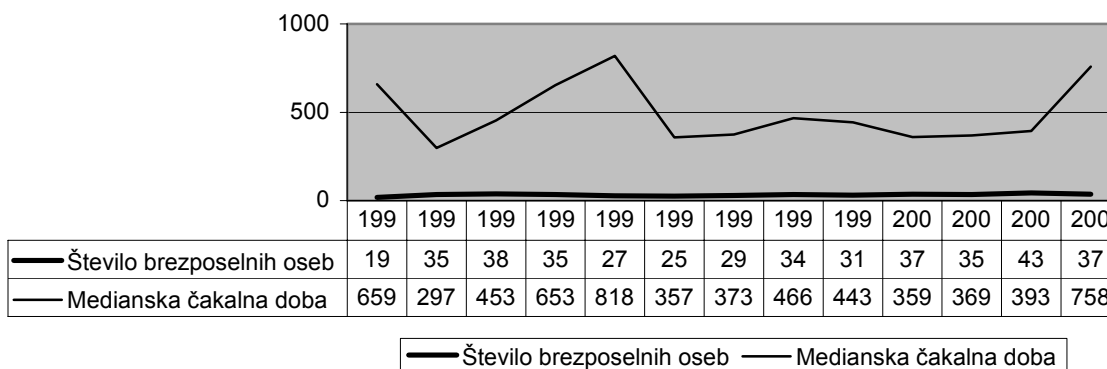
Informatiki: število reg. brezp. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

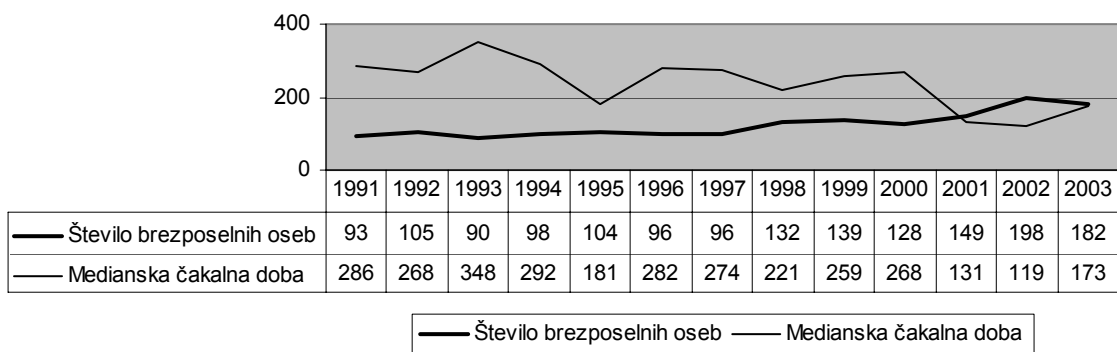
Kulturniki: število reg. brezp. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

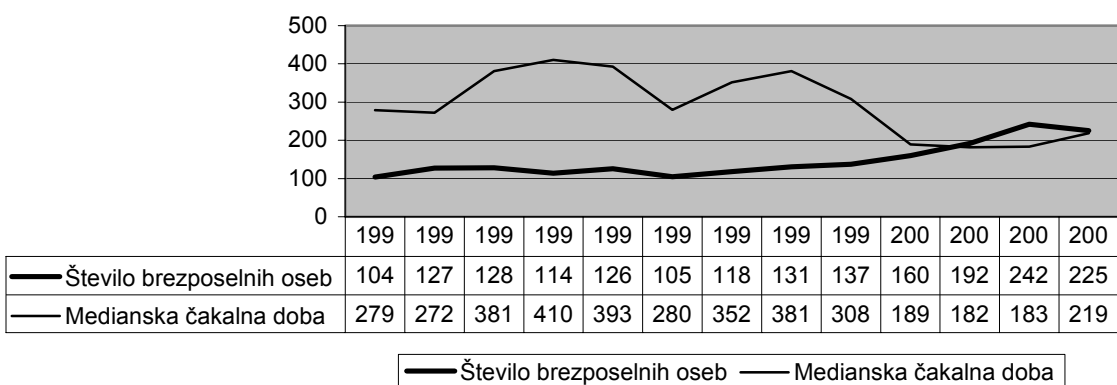
Umetniki: število reg. brezp. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

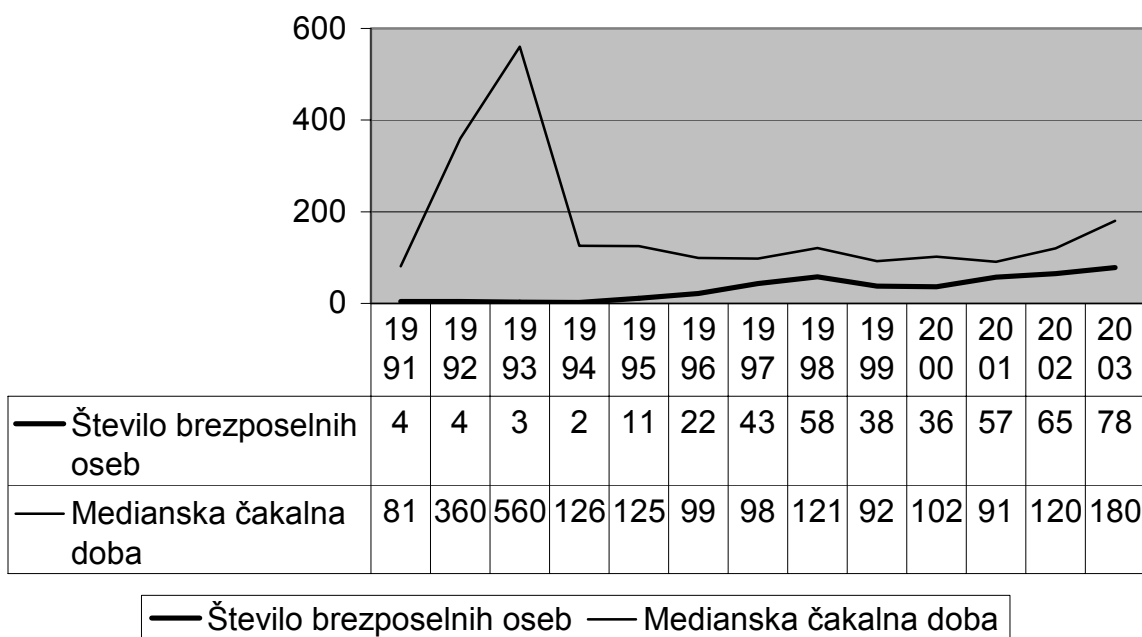
Humanistii: število reg. brezpos. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

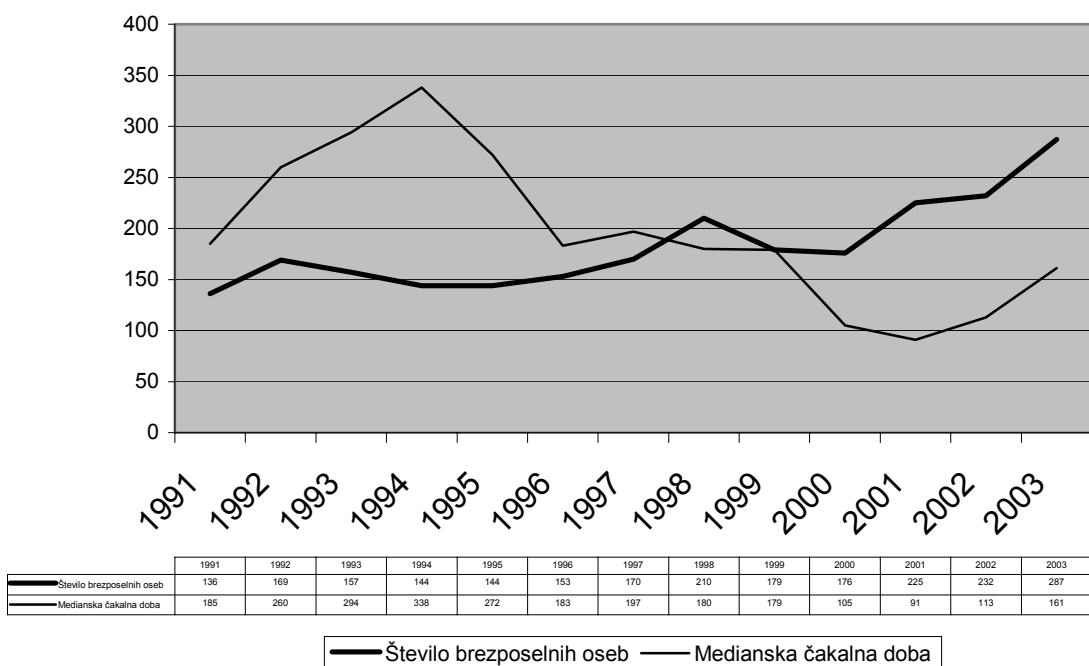
Jezikoslovci: število reg. brezpos. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

Sociala: število reg. brezp. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

Pravniki: število reg. brezp. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

Teologi: število reg. brezpos. oseb in medianska čakalna doba, 1991-2003

